

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας

Μάθημα: Διεθνής κοινωνία

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Παραδόσεις

Αλέξης Ηρακλείδης

Απρίλιος 2013

Σημ.: Το παρόν εισαγωγικό πόνημα δεν έχει περάσει από τη διαδικασία της φιλολογικής επιμέλειας.

Μέρος Πρώτο: Έννοιες και ιστορική εξέλιξη

A. Διεθνείς σχέσεις και διεθνής κοινωνία

A.1. Διεθνείς σχέσεις

Στη σημερινή εποχή η έννοια της διεθνούς κοινωνίας εμφανίζεται λίγο-πολύ συνώνυμη με την έννοια των διεθνών σχέσεων. Επιπλέον σήμερα και οι δύο έννοιες καλύπτουν το σύνολο της οικουμένης: έχουμε μια διεθνή κοινωνία ή παγκόσμια κοινωνία και οι διεθνείς σχέσεις καλύπτουν όλη την υφήλιο. Ωστόσο, διεθνείς σχέσεις και διεθνής κοινωνία δεν είναι το ίδιο πράγμα, ούτε εννοιολογικά ούτε ιστορικά. Ας δούμε γιατί.

Η διεθνής κοινωνία έπεται ιστορικά των διεθνών σχέσεων, οι διεθνείς σχέσεις προϋπάρχουν της ανάδειξης της διεθνούς κοινωνίας. Διεθνείς σχέσεις υπάρχουν και χωρίς την ύπαρξη μίας διεθνούς κοινωνίας ενώ το αντίθετο είναι αδύνατον. Ας ξεκινήσουμε λοιπόν με το τι περιλαμβάνει η έννοια των διεθνών σχέσεων.

Διεθνείς σχέσεις¹ είναι οι υφιστάμενες σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων πολιτικών οντοτήτων και, γενικότερα, οι δραστηριότητες που ξεπερνούν τα όρια μίας κρατικής οντότητας και επηρεάζουν δύο ή περισσότερες από αυτές.

Τα πρώτα ίχνη διεθνών σχέσεων εμφανίστηκαν σε εκείνες τις περιοχές της γης όπου ορισμένες ομάδες ανθρώπων κατέληξαν να διαμένουν μόνιμα, σε μόνιμη εγκατάσταση με κατοικίες και απέκτησαν οργάνωση με μία ηγεσία. Οι πρώτες αυτές οργανωμένες κοινότητες ή κοινωνίες που ήταν αρχικά μικρές (κατά βάση πόλεις - κράτη) ήρθαν σε επαφή με άλλες τέτοιες οντότητες ή νομαδικές κοινότητες, ειδικά με τις γειτονικές. Οι επαφές αυτές ήταν συχνά ανταγωνιστικές και βίαιες και άλλες φορές ειρηνικές, την αντιπαράθεση διαδεχόταν η ειρηνική συνύπαρξη. Στο πλαίσιο των ειρηνικών σχέσεων υπήρχε επικοινωνία, ανταλλαγές, εμπορικές σχέσεις, συνεργασία, πολιτισμικές, γλωσσικές, θρησκευτικές και άλλες αλληλεπιδράσεις, αλλά και διεθνείς συμφωνίες μεταξύ τους (π.χ. συμφωνίες μη πολέμου ή συμμαχίες έναντι κοινών εχθρών).

---

¹ Δεν εννοούμε εδώ τις Διεθνείς Σχέσεις, δηλαδή την επιστήμη που ασχολείται με τις διεθνείς σχέσεις και τα διεθνή και παγκόσμια προβλήματα, αλλά τις διεθνείς σχέσεις ως πρακτική, ως το διεθνές γίνεσθαι. Με μικρά γράμματα αναφερόμαστε στην πρακτική με κεφαλαία γράμματα στην αντίστοιχη επιστήμη.

Αν και οι ένοπλες συγκρούσεις ποτέ δεν έλειψαν, ειδικά μεταξύ γειτονικών λαών, η ένοπλη αντιπαράθεση και ειδικά ο πόλεμος (η εκτεταμένη χρήση ένοπλης βίας με πολλά θύματα και καταστροφές) είχε μεγάλο κόστος, ακόμη και αν η στρατιωτική νίκη ήταν βέβαιη ή τα προσδοκώμενα κέρδη από έναν πόλεμο υπερτερούσαν των οφελών από την διατήρηση της ειρήνης. Έτσι από νωρίς τέθηκε το θέμα κάποιας μορφής συνύπαρξης με τον Άλλο, τον διαφορετικό, αυτόν που ζούσε ως γείτονας. Κατά τη γνωστή φράση που λέγεται σε αντίπαλες δυάδες, είτε πρόκειται για την παλαιότερη σύγκρουση Γαλλίας-Γερμανίας ή πιο πρόσφατα με την ελληνοτουρκική αντιπαράθεση ή την αντιπαράθεση Ινδίας-Πακιστάν ή Ισραήλ-Αραβικών κρατών, οι «γείτονες είναι καταδικασμένοι από την γεωγραφία να γίνουν τελικά κάποτε φίλοι», παρεκτός βέβαια αν ο ένας κατορθώσει να κατακτήσει τον άλλο και να τον ενσωματώσει πολιτισμικά.

Οι επιλογές που έχουν δύο γειτονικοί λαοί μπορούν να τοποθετηθούν σε τρεις κατηγορίες επιλογών: (α) τεταμένες εχθρικές σχέσεις μεταξύ τους με προσπάθεια αποφυγής των ενόπλων συγκρούσεων, δηλαδή μία κατάσταση «μη πολέμου» ή «αρνητικής ειρήνης»², (β) ειρηνικές φιλικές σχέσεις και συνεργασία μεταξύ τους και (γ) επιτυχής κατάκτηση που οδηγεί (1^{ov}) στην ενσωμάτωση (*assimilation* ή *amalgamation*) των κατακτημένων λαών στους κατακτητές και σπάνια το αντίθετο, (2^{ov}) στη συσσωμάτωση-ολοκλήρωση (*integration*), δηλαδή στη δημιουργία ενός νέου πολιτισμού, λαού ή έθνους από πολλές γλωσσικές, θρησκευτικές ή εθνοτικές ομάδες, ή (3^{ov}) την παράλληλη διαβίωση, είτε ιεραρχικά με τη μία πολιτισμική ομάδα να κυριαρχεί, είτε στη βάση της συναίνεσης και συνεργασίας των δύο ή περισσότερων πολιτισμικών ομάδων σε ένα κράτος, ομοσπονδιακό ή ενιαίο.

Χάρην παραδείγματος όταν η Βυζαντινή Αυτοκρατορία κατακτήθηκε σταδιακά από τους Οθωμανούς (1350-1453), πολλοί Ορθόδοξοι Χριστιανοί (Ελληνόφωνοι αυτοαποκαλούμενοι Ρωμαίοι) έγιναν οικιοθελώς μουσουλμάνοι και έτσι ενσωματώθηκαν πολιτισμικά με τους κυρίαρχους Οθωμανούς, άλλοι παρέμειναν Χριστιανοί Ορθόδοξοι διατηρώντας τη ξεχωριστή τους θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα (κάτι που τους επέτρεψαν οι Οθωμανοί με το σύστημα των μιλλιέτ, δηλαδή των θρησκευτικών κοινοτήτων με ηγεσία θρησκευτική) και τρεις αιώνες αργότερα, με την έλευση του εθνικισμού κατά τη Νεωτερική Εποχή, όρισαν τον εαυτό τους ως Έλληνα και πολλοί από αυτούς (αν και όχι όλοι) πήραν τα όπλα για να διεκδικήσουν την ανεξαρτησία τους ως Έλληνες, είτε ήταν

---

² Αρνητική ειρήνη είναι, κατά τον πατέρα της «έρευνας για την ειρήνη» (peace research) Johan Galtung, η κατάσταση μη πολέμου, «θετική ειρήνη» είναι η προσέγγιση και καλή γειτονία όπου τα αίτια των μεταξύ τους συγκρούσεων έχουν επιλυθεί και η ένοπλη σύγκρουση είναι αδιανόητη.

γλωσσικά-εθνοτικά Έλληνες είτε ήταν Χριστιανοί Ορθόδοξοι Αλβανοί (Αρβανίτες) ή Βλάχοι (Ρουμανόφωνοι) των νοτίων Βαλκανίων.³ Στην περίπτωση του Κούρδων πολλοί έγιναν Τούρκοι και άλλοι διατήρησαν τη ξεχωριστή τους εθνοτική ταυτότητα και κατέληξαν να γίνουν μέλη του νέου έθνους των Κούρδων. Στη περίπτωση της Αγγλίας, οι αρχικοί κάτοικοι που ήταν Κέλτες, αναμίχθηκαν με τους Αγγλοσάξονες μετανάστες και στη συνέχεια με τους κατακτητές Γαλλόφωνους Νορμανδούς (Σκανδιναβικής καταγωγής) και όλοι μαζί δημιούργησαν τον Αγγλικό πολιτισμό και στη συνέχεια το Αγγλικό έθνος σε μία σταδιακή διαδικασία πολιτισμικής συσσωμάτωσης-ολοκλήρωσης. Κάτι ανάλογο με την Αγγλία έγινε στην περίπτωση της Γαλλίας (Γαλάτες, Γερμανόφωνοι Φράγκοι, Νορμανδοί και άλλοι που δημιούργησαν τους Γάλλους), της Ιταλίας (Ρωμαίοι και διάφορα Γερμανοί φύλα κατακτητών, όπως οι Οστρογότθοι ή και Έλληνες στη Σικελία κ.ά. δημιούργησαν τους Ιταλούς) ή της Ρουμανίας (Δάκες, Ρωμαίοι, Γότθοι). Στην περίπτωση άλλων λαών ενσωματώθηκαν σε άλλους πολιτισμούς, όπως οι Αιγύπτιοι που έγιναν Άραβες ή οι Πρωτό-Βούλγαροι, μία τουρκική εθνοτική ομάδα που εκσλαβίστηκε και έγιναν Βούλγαροι.

Τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών λαών ή κοινοτήτων, μπορεί να τις τοποθετήσει κανείς σε δύο «ιδεατές κατηγορίες» (κατά τη γνωστή ορολογία του Max Weber): στις οριζόντιες σχέσεις, δηλαδή τις σχέσεις σχετικής ισότητας μεταξύ των μερών και στις κάθετες-ιεραρχικές ή ηγεμονικές σχέσεις. Οι πρώτες προσιδιάζουν στο σχήμα ενός συστήματος κρατών που έχουν μεταξύ τους σχέσεις ένοπλες ή ειρηνικές. Οι δεύτερες προσιδιάζουν στο σχήμα των παγκόσμιων αυτοκρατοριών - όπως η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία - που κυριαρχούν έναντι των άλλων κοινοτήτων, αν και η κυριαρχία αυτή δεν ήταν απαραίτητα πάντοτε καταπιεστική και αφόρητη. Εξυπακούεται ότι στον πραγματικό κόσμο της διεθνούς ζωής σπάνια έχει επικρατήσει απόλυτα το ένα ή το άλλο σχήμα, αλλά διάφορες ενδιάμεσες καταστάσεις που τείνουν λίγο ή περισσότερο προς το ένα ή το άλλο πρότυπο.

A.2. Από τις διεθνείς σχέσεις στη διεθνή κοινωνία

---

³ Οι αλβανόφωνοι και οι ρουμανόφωνοι δεν ήταν ακόμη έθνος. Το αλβανικό και πριν από αυτό το ρουμανικό έθνος (αλλά και το βουλγαρικό) άρχισαν να έχουν εθνική συνείδηση μερικές δεκαετίες μετά. Σε αυτή την ιστορική στιγμή (το 1821) η συλλογική ταύτιση γινόταν με βάση τη θρησκεία (την Ορθοδοξία) γι' αυτό θεωρούσαν ότι ήταν Έλληνες και είχαν εξελληνιστεί (όπως ο Ρήγας ο Βελεστινλής, οι καπετάνιοι στις Σπέτσες και στην Ύδρα, ο Κολοκοτρώνης, οι Σουλιώτες και άλλοι) αφού η παιδεία των Ορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν αποκλειστικά ελληνική στα ορθόδοξα ελληνόφωνα σχολεία. Δηλαδή όσοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι γινόντουσαν εγγράμματοι στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία μάθαιναν καλά ελληνικά σχεδόν σαν δεύτερη μητρική τους γλώσσα και αν έγραφαν κείμενα τα έγραφαν σχεδόν πάντοτε στα ελληνικά μια και οι άλλες γλώσσες των Βαλκανίων ήταν ακόμη διάλεκτοι και όχι φιλολογικές γλώσσες.

Η διεθνής κοινωνία δεν θεωρείται οποιαδήποτε εκδήλωση ή πλέγμα σχέσεων μεταξύ διαφορετικών πολιτικών οντοτήτων. Διεθνής κοινωνία υπάρχει σε περιφερειακό, ηπειρωτικό ή παγκόσμιο επίπεδο, μόνο όταν και εφόσον υπάρχουν διεθνείς σχέσεις που διαθέτουν έναν συγκεκριμένο χαρακτήρα.

Για να αρχίσει να μιλάει κανείς για διεθνή κοινωνία, σε περιφερειακό έστω επίπεδο, απαραίτητα είναι τουλάχιστον τρία χαρακτηριστικά στοιχεία: (1ον) να μην επικρατεί το απόλυτο χάος, η συνεχής αντιπαλότητα, «ο πόλεμος όλων εναντίον όλων» όπως είχε πει ο Άγγλος φιλόσοφος Τόμας Χομπς (Thomas Hobbs, 1588-1679), (2^{ον}) να υπάρχει ένα ελάχιστο πλέγμα κοινών αξιών και κανόνων συμπεριφοράς στις σχέσεις μεταξύ των πολιτικών οντοτήτων (κρατών) και (3ον) να υπάρχουν εκδηλώσεις ειρηνικής συνύπαρξης, όπως με τις διπλωματικές σχέσεις, τις πολιτιστικές επαφές, το εμπόριο, κλπ., και μία έστω στοιχειώδης αναγνώριση ισότητας (πραγματική ή πλασματική) μεταξύ των μελών ή ορισμένων μελών της εν λόγω διεθνούς κοινωνίας.

Με άλλα λόγια, η διεθνής κοινωνία δεν είναι οποιαδήποτε σύστημα κρατών στις μεταξύ τους σχέσεις, αλλά ένα πιο συνεκτικό σύστημα, που σε αντίθεση με άλλες διεθνείς σχέσεις δεν έχει ως στόχο την αντιμετώπιση των άλλων ως υποδεέστερων (όπως έβλεπε η Κίνα όλους του άλλους λαούς μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ή η Οθωμανική Αυτοκρατορία τον υπόλοιπο κόσμο από την εποχή του Σουλτάνου Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς μέχρι τα μέσα τα τέλη του 18^{ου} αιώνα) ή ως μελλοντικό πεδίο για κατάκτηση (όπως έβλεπε η Περσική Αυτοκρατορία της αρχαιότητας όλους του άλλους, συμπεριλαμβανομένων και των αρχαίων Ελλήνων μέχρι την Ειρήνη του Καλλία το 449 π.Χ.).

Μπορούμε να διακρίνουμε πέντε κατηγορίες διεθνών κοινωνιών ως προς το εύρος και την εμβέλεια τους που παρουσιάστηκαν ιστορικά: (1) περιφερειακές, (2) ηπειρωτικές, (3) εν μέρει ηπειρωτικές, (4) ηπειρωτικές που θεωρούν ότι είναι παγκόσμιες και τείνουν να γίνουν παγκόσμιες και (5) η σημερινή παγκόσμια κοινωνία.

Παραδείγματα περιφερειακών διεθνών κοινωνιών ήταν ο ελληνικός κόσμος των ελληνικών πόλεων-κρατών της Αρχαιότητας (6^{ος}-3^{ος} αιώνα π.Χ.) και ο κόσμος των ιταλικών πόλεων- κρατών του ύστερου Μεσαίωνα και της Αναγέννησης (1300-1530),

Παράδειγμα ηπειρωτικών διεθνών κοινωνιών ήταν η Ευρωπαϊκή διεθνής κοινωνία (1492-1815), παράδειγμα μερικής διεθνούς κοινωνίας η Λατινοαμερικανική διεθνής κοινωνία (1830-1900), παράδειγμα ηπειρωτικής που έτεινε να γίνει παγκόσμια είναι η

Ευρωπαϊκή (1815-1914) και παγκόσμια βέβαια η σημερινή ξεκινώντας από το 1918 και έπειτα.

A.3. Η έννοια διεθνούς κοινωνία

A.3.α. Η αρχική σύλληψη

Ο σύλληψη της ιδέας μιας διεθνούς κοινωνίας ή διεθνούς κοινότητας για όλη την ανθρωπότητα έχει πολλές ρίζες, από την πολιτική φιλοσοφία, κυρίως με τους αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους Στωικούς φιλοσόφους (Ζήνων, Χρύσιππος, Κικέρων, Σενέκας, αυτοκράτορας Μάρκος Αυρήλιος) που μίλησαν για «κοσμόπολη» και «κοσμοπολίτες» (Ζήνων) ή για μία «κοινή για όλους ανθρωπότητα» (Κικέρων)⁴ έως ορισμένες θρησκείες και τους ιδρυτές τους (Σιδχάρθα Γκοτάμα δηλαδή ο Βούδας, ο Χριστός, ο Μωάμεθ) και τους αντίστοιχους θεολόγους τους. Σε επίπεδο επί μέρους επιστημών ο κατεξοχήν επιστημονικός κλάδος που είναι συνυφασμένος με την ιδέα της διεθνούς κοινωνίας ή διεθνούς κοινότητας και τη διαμόρφωση και εδραίωση της είναι το Διεθνές Δίκαιο.⁵

Στο σημείο αυτό η συμβολή των πατέρων του διεθνούς δικαίου είναι καίριας σημασίας. Οι πατέρες του διεθνούς δικαίου είναι κυρίως τέσσερις, δύο Ισπανοί θεολόγοι και νομικοί, ο Δομινικανός μοναχός Φρανσίσκο ντε Βιτόρια (Fransisco de Vitoria, 1480-1546), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Σαλαμάνκα και ο Ιησουίτης μοναχός Φρανσίσκο Σουαρέζ (Fransisco Suarez, 1548-1617), ο Προτεστάντης Ιταλός Αλμπέρικο Τζεντίλι (Alberico Gentili, 1552-1608), καθηγητής νομικής στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, και ο Ολλανδός νομικός και διπλωμάτης Ούγκο Γκρότιους (Hugo Grotius, 1583-1645).

Στη αρχική σύλληψη του διεθνούς δικαίου υπάρχει η αίσθηση μιας κοινής για όλους ανθρωπότητας (*humanae societatis communion*). Η αίσθηση αυτής της κοινής ανθρωπότητας συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα, με τους Γερμανούς νομικούς Samuel Pufendorf (1632-1694) και Christian Wolff (1679-1754) και με τον Ελβετό διπλωμάτη και νομικό Emmerich de Vattel (1714-1767).

Ο Τζεντίλι έκανε λόγο για την «κοινωνία όλου του κόσμου» και για όλη την ανθρωπότητα. Γκρότιους είχε μιλήσει για «μεγάλη κοινωνία των κρατών» αντιπαραβάλλοντάς την με τις επιμέρους κοινωνίες των κρατών. Αυτό που εννοούσαν ο Τζεντίλι και ο Γκρότιους είναι ότι μεταξύ των κρατών σε διεθνές επίπεδο θα δημιουργηθεί

---

⁴ Υπάρχει και η περίφημη ρήση «είμαι πολίτης του κόσμου» που αποδίδεται στον Σωκράτη και στον κυνικό φιλόσοφο Διογένη.

⁵ Με Διεθνές Δίκαιο με κεφαλαία γράμματα εννοούμε τον επιστημονικό κλάδο, με μικρά γράμματα (διεθνές δίκιο) εννοούμε τους κανόνες που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών.

μία διεθνής αλληλεγγύη που θα βασιζόταν στη διεθνή έννομη τάξη, δηλαδή σε γενικά αποδεκτούς διεθνείς κανόνες και αρχές. Οι κανόνες αυτοί έχουν πρωταρχικό στόχο την εδραίωση της ειρήνης, την εφαρμογή των συμφωνηθέντων και την προσφυγή στην ένοπλη βία μόνο όταν υπήρχε σαφής «δίκαιη αιτία». Η όλη σύλληψη μίας κοινωνίας των κρατών βασισμένης σε κανόνες (διεθνές δίκαιο) στηριζόταν στη βασική διαπίστωση ότι ο άνθρωπος είναι ον κοινωνικό και ον λογικό αλλιώς δεν θα επιβίωνε.

Μία άλλη έννοια που σημαίνει το ίδιο πράγμα είναι η «διεθνής κοινότητα». Επίσης έχουμε τις εξής έννοιες που σημαίνουν το ίδιο ανάλογα με την εκάστοτε ιστορική στιγμή: «κοινότητα των πολιτισμένων κρατών» (*community of civilized states*, ειδικά κατά τον 19^ο αιώνα), «κοινωνία των εθνών» (*society of nations*), «οικογένεια των εθνών» (*family of nations*), «κοινότητα του διεθνούς δικαίου» (έκφραση κυρίως γερμανική) ή ακόμη και «διεθνής αλληλεγγύη» ή «διεθνής αδελφότητα». Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 άρχισε να έχει μεγάλη απήχηση και η έννοια του «διεθνούς συστήματος» (*international system*) που αναφέρεται στη δομή της διεθνούς κοινωνίας (ισορροπία ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων ή διπολικό σύστημα κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, τριπολικό σύστημα, μονοπολικό σύστημα, κλπ.).

Πάντως μεταξύ των δύο επικρατέστερων όρων, της διεθνούς *κοινότητας* και της διεθνούς *κοινωνίας*, προτιμάται σήμερα στους επιστημονικούς κλάδους των Διεθνών Σχέσεων και του Διεθνούς Δικαίου η έννοια της κοινωνίας, ακριβώς γιατί η έννοια κοινότητα δηλώνει μεγαλύτερη αλληλεγγύη, σύμπλευση και αίσθηση κοινών δεσμών απ' ότι η έννοια της κοινωνίας, με βάση και την κλασική διάκριση που είχε προτείνει ο Γερμανός κοινωνιολόγος Ferdinand Tönnies (1855-1936) μεταξύ κοινότητας (*Gemeinschaft*) και κοινωνίας (*Gesellschaft*).⁶ Η πρώτη βρίσκει την έκφραση της στις σχέσεις και τη δομή της οικογένειας, του χωριού, της θρησκευτικής κοινότητας, της εθνοτικής ομάδας ή του έθνους. Η δεύτερη βρίσκει την έκφραση της στην απρόσωπη μεγαλούπολη, σε μία ανώνυμη εταιρία, σε μία απρόσωπη γραφειοκρατία ή σε ένα κράτος, γι' αυτό και ταιριάζει καλύτερα στο διεθνές περιβάλλον που αποτελείται από κράτη/κοινωνίες και όχι από κοινότητες.

A.3.β. Ένας σύγχρονος ορισμός

Κατά τον διεθνολόγο Hedley Bull (1932-1985), διεθνής κοινωνία υφίσταται όταν «μία ομάδα κρατών που έχουν συνειδητοποιήσει ότι έχουν ορισμένα κοινά συμφέροντα και κοινές αξίες,

⁶ Στο διεθνές δίκαιο (στον επιστημονικό κλάδο του Διεθνούς Δικαίου) επικρατούσε μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η έννοια της διεθνούς κοινότητας. Στην Ελλάδα επικρατεί μέχρι και σήμερα περισσότερο η έννοια της «διεθνούς κοινότητας» και όχι τόσο της «διεθνούς κοινωνίας», ειδικά στα ΜΜΕ και στη γλώσσα της διπλωματίας.

δημιουργούν μεταξύ τους μία κοινωνία, υπό την έννοια ότι αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους, στις μεταξύ τους σχέσεις, δέσμιους από μία σειρά κανόνων και συμμετέχουν στη λειτουργία κοινών διεθνών θεσμών».

Τα κύρια και απαραίτητα στοιχεία μίας διεθνούς κοινωνίας είναι κατά τον Bull τα εξής:

- Η αποδοχή από μία ομάδα κρατών ότι έχουν ορισμένα κοινά συμφέροντα και ορισμένες κοινές αξίες.
- Να θεωρούν ότι οι μεταξύ τους σχέσεις διέπονται από ορισμένους κανόνες τους οποίους πρέπει - στο μέτρο του δυνατού - να τηρούν.
- Οι κανόνες που διέπουν τις μεταξύ τους σχέσεις συμπεριλαμβάνουν τέσσερις κατηγορίες κανόνων κατά τον Bull: (α) το σεβασμό της κυριαρχίας και ανεξαρτησίας των άλλων κρατών που συμμετέχουν στην εν λόγω διεθνή κοινωνία, (β) την τήρηση των συμφωνιών τις οποίες τα ίδια ως κράτη υπέγραψαν και αποδέχθηκαν, (γ) τον περιορισμό της χρήσης η απειλής ένοπλης βίας στις μεταξύ τους σχέσεις και την αποδοχή κάποιων κανόνων και ορίων στη χρήση ένοπλης βίας και (δ) την προσπάθεια ειρηνικής επίλυσης των μεταξύ τους υφισταμένων διαφορών.
- Η συνεργασία μεταξύ τους, διμερής και πολυμερής, να διεξάγεται κατά βάση με κριτήρια ισότητας και ισοτιμίας.
- Η προαγωγή από κοινού των διεθνών θεσμών-οργανισμών στα οποία συμμετέχουν και τα οποία έχουν δημιουργήσει από κοινού, η προαγωγή και εφαρμογή της διπλωματίας και των κανόνων του διακρατικού (διεθνούς) δικαίου.

A.4. Τα κράτη και πως δημιουργούνται

A.4.a. Τι είναι κράτος;

Για να υπάρχει διεθνής κοινωνία, περιφερειακή, ηπειρωτική ή παγκόσμια, απαραίτητη είναι η ύπαρξη κρατών, δηλαδή ο ρόλος των κρατών είναι κεντρικός, αποτελούν τους κύριους πρωταγωνιστές και τα κύρια μέλη της διεθνούς κοινωνίας και των διεθνών σχέσεων γενικότερα. Όμως τι είναι κράτος;

Στην πολιτική επιστήμη και στη κοινωνιολογία το κράτος ή «πολιτικό σύστημα», όπως λέγεται από τη δεκαετία του 1950 και έπειτα γίνεται αντιληπτό, με βάση τις κλασικές διατυπώσεις του Max Weber (1864-1920), του Harold Laski (1883-1950) και άλλων, ως η οργανωμένη εκείνη οντότητα που διαθέτει την ικανότητα νομιμοποιημένου καταναγκασμού,

εν ανάγκη και με τη χρήση - νομιμοποιημένης εννοείται - βίας. Στη σύγχρονη πολιτική επιστήμη, δίδεται μεγάλη σημασία και στην ιδιότητα του κράτους (πολιτικού συστήματος) να καθορίζει εξουσιαστικά την κατανομή αξιών (Easton, Almond, Dahl, κ.ά.)

Ωστόσο από τη σκοπιά της διεθνούς κοινωνίας, των διεθνών σχέσεων και κατά πρώτον λόγω του διεθνούς δικαίου ένα κράτος είναι μία πολιτική κοινότητα που διαθέτει τα ακόλουθα συστατικά στοιχεία:

(α) Μόνιμο πληθυσμό.

(β) Διακριτή, σαφώς καθορισμένη εδαφική περιοχή.

(γ) Να μην υπόκειται σε άλλη ανώτερη πολιτική εξουσία (αλλιώς είναι κράτος φόρου υποτελής ή προτεκτοράτο).

Για τη σύγχρονη νομική έννοια του κράτους όπως διαμορφώθηκε σταδιακά στο διεθνές δίκαιο, από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648) και μετά, εκτός των ανωτέρω στοιχείων, απαραίτητα είναι και τα εξής:

(δ) Ύπαρξη μίας κεντρικής κυβέρνησης που έχει υπό τον έλεγχο της την εν λόγω εδαφική περιοχή και το συγκεκριμένο λαό.

(ε) Κυριαρχία εσωτερική

(στ) Κυριαρχία εξωτερική, δηλαδή ανεξαρτησία.

(ζ) Αναγνώριση *de jure* ή *de facto* από τα άλλα κράτη.

Ως προς το σημείο «ζ» αξίζει να σημειωθεί ότι σήμερα, από νομικής πλευράς, αυτή καθεαυτή η *de jure* αναγνώριση δεν θεωρείται απαραίτητη («συστατική», *constitutive*) για την ύπαρξη ενός κράτους, όπως συνέβαινε στον 19^ο αιώνα και μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Η αναγνώριση είναι σήμερα απλώς «δηλωτική» (*declaratory*).

Μπορεί να υπάρξει κράτος και χωρίς αναγνώριση, όπως η Ταϊβάν από το 1971 μέχρι σήμερα, ή με λίγες αναγνωρίσεις ή *de facto* αναγνωρίσεις, όπως αρχικά στην περίπτωση του Ισραήλ. Εξυπακούεται ότι υπάρχουν και οντότητες που ορίζουν τον εαυτό τους ως κράτος αλλά δεν θεωρούνται κράτη, επειδή δεν τηρούν τις ανωτέρω προϋποθέσεις, όπως σήμερα το Κράτος της Παλαιστίνης (η Παλαιστινιακή Αρχή) που έχει πολλές αναγνωρίσεις αλλά δεν αποτελεί κράτος. Άλλα κράτη ή κρατικές οντότητες μπορεί να βρίσκεται σε μια ενδιάμεση

κατάσταση όπως το Κόσοβο από το 1999 μέχρι σήμερα (2013) με 101 αναγνωρίσεις (δηλαδή λίγο περισσότερο από τα μισά κράτη-μέλη του ΟΗΕ που είναι σήμερα 193) που βρίσκεται σε μία γκριζα ζώνη μεταξύ κράτους και μη κράτους. Επίσης τα αποσχιστικά κράτη όπως η Κατάνγκα (1960-1963), η Μπιάφρα (1967-1969) με πέντε αναγνωρίσεις, η Ροδεσία (1965-1979), η Sahrawi Arab Democratic Republic (1976-σήμερα, με αναγνωρίσεις από ορισμένα αφρικανικά κράτη), η «Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου» (1983-σήμερα, με μόνο μία αναγνώριση, από την Τουρκία), το Σομάλιλαντ (1991-σήμερα) δεν θεωρούνται κράτη αλλά παράνομες αποσχιστικές οντότητες.

Η ένταξη ενός κράτους στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) ή ΟΗΕ (Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών) – που αποτελεί και το εισιτήριο της για να δρα ισότιμα στη διεθνή κοινωνία ως κράτος - γίνεται κατόπιν επίσημης αίτησης ένταξης ως κράτους-μέλους από την αντίστοιχη κυβέρνηση, αίτηση η οποία εγκρίνεται καταρχήν από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με πλειοψηφία των εννέα από τα δεκαπέντε μέλη του χωρίς να υπάρχει αρνησικυρία (βέτο) από κάποιο από τα πέντε μόνιμα μέλη.⁷ Στη συνέχεια το Συμβούλιο Ασφαλείας εισηγείται στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ την ένταξη του κράτους αυτού ως κράτους μέλους και η ένταξη του για να λάβει χώρα πρέπει να κερδίσει τα 2/3 των ψήφων των κρατών μελών. Μέχρι σήμερα (2013) το τελευταίο κράτος που έγινε αποδεκτό ως κράτος μέλος του ΟΗΕ είναι το Νότιο Σουδάν (το 193^ο κράτος μέλος) τον Ιούλιο του 2011. Σήμερα με εξαίρεση την περίπτωση της Ταιβάν όλα τα ανεξάρτητα κράτη, μικρά και μεγάλα είναι κράτη μέλη του ΟΗΕ (μόνο το Κράτος της Παλαιστίνης που δεν αποτελεί κράτος με βάση τον παραπάνω ορισμό, και η Αγία Έδρα/Βατικανό έχουν καθεστώς παρατηρητή). Παλιότερα η Ελβετία με δική της επιλογή (να μην θίξει το καθεστώς ουδετερότητας που έχει) δεν ήταν κράτος μέλος (έγινε τελικά μόλις το 2002). Επίσης αρχικά δεν ήταν κράτη μέλη ορισμένα μικρά νησιωτικά κράτη της Ωκεανίας, στον Ειρηνικό Ωκεανό, όπως η Τόνγκα (το 1970-1999), το Κιριμπάτι (1979-1999) και τα μικροσκοπικά κράτη Ναούρου (το 1968-1999) και Τουβαλού (το 1978-2000) με μόνο 10,000 κατοίκους έκαστο.

A.4.a. Πως δημιουργούνται τα κράτη;

Τα κράτη δημιουργούνται με διάφορους τρόπους. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις ακόλουθες περιπτώσεις:

1. Ως αποτέλεσμα κατακτήσεων και μετακινήσεων πληθυσμών που εδραίωσαν κράτος έχοντας ως πυρήνα ένα κέντρο, μία πρωτεύουσα, όπως η Γαλλία (Παρίσι το κέντρο) και η Αγγλία (Λονδίνο το κέντρο).

---

⁷ Π.χ. μέχρι το 1974 το Μπαγκλαντές που είχε γίνει ανεξάρτητο κράτος στα τέλη του 1971 δεν γινόταν αποδεκτό ως κράτος μέλος του ΟΗΕ λόγω του βέτο που ασκούσε η Κίνα.

2. Με επιτυχή εξέγερση για ανεξαρτησία/απόσχιση (Βέλγιο, Ιρλανδία, Φινλανδία, Ερυθραία).
3. Με επιτυχή ένοπλο αγώνα ανεξαρτησίας/απόσχισης και στη συνέχεια αλυτρωτισμού και εδαφικής επέκτασης (Ελλάδα).
4. Με επιτυχή ένοπλο αγώνα ανεξαρτησίας/απόσχισης που στη συνέχεια οδηγεί σε απόσχιση τμήματος της επικράτειας (Ολλανδία).
5. Με ένοπλο αγώνα ανεξαρτησίας που οδηγεί πρώτα σε αυτονομία και στη συνέχεια σε ανεξαρτησία με ειρηνικό ή βίαιο τρόπο (Ελβετία, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία).
6. Με αγώνα για ανεξαρτησία που οδηγεί σε καθεστώς συστατικού έθνους σε ένα κράτος και στην συνέχεια σε ανεξάρτητο κράτος (Ουγγαρία).
7. Με αγώνα ανεξαρτησίας που οδηγεί σε αποικιακό καθεστώς (κηδεμονία για την ακρίβεια) και στη συνέχεια σε ανεξαρτησία (Συρία, Ιράκ).
8. Με αυτονομία με ειρηνικό τρόπο που σταδιακά οδηγεί σε ανεξαρτησία (Αίγυπτος, Καναδάς, Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία).
9. Με ειρηνική ανεξαρτησία/απόσχιση (Νορβηγία το 1905, τα τρία Βαλτικά κράτη το 1991, το Μαυροβούνιο το 2006).
10. Με ένοπλο αντιαποικιακό αγώνα ανεξαρτησίας (Ινδονησία, Μαλαισία, Βόρειο Βιετνάμ και Νότιο Βιετνάμ, Κένυα, Αγκόλα, Μοζαμβίκη, Ναμίμπια).
11. Με τερματισμό της αποικιοκρατίας χωρίς ένοπλη σύγκρουση (Ινδίες, Βιρμανία, Νιγηρία, Τανγκανίκα, Κονγκό-Λεοπολντβίλ).
12. Κατόπιν συμφωνίας των «μητέρων πατρίδων» (Κύπρος).
13. Ως αποτέλεσμα της βίαιης διάλυσης ενός ευρύτερου κράτους (σημερινή Σερβία).
14. Ως αποτέλεσμα της ειρηνικής διάλυσης ενός κράτους (τα εννέα νέα κράτη που προέκυψαν από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης στο τέλος του 1991).
15. Κράτη που δημιουργούνται στα πλαίσια μιας Συνθήκη Ειρήνης, μετά από πόλεμο, με τη διάλυση ενός μεγάλου κράτους ή αυτοκρατορίας (Αυστρία, Ουγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία).
16. Κράτη που δημιουργούνται μετά από ένωση δύο ή περισσότερων κρατών: ιταλική ή γερμανική ενοποίηση κατά τον 19^ο αιώνα, η Τανζανία από την ένωση της Τανγκανίκας και της Ζανζιβάρης (1964), η σύντομη ένωση Αιγύπτου-Συρίας στην Ενωμένη Αραβική Δημοκρατία (1958-1961) και τα Ενωμένα Αραβικά Εμιράτα (1971).
17. Ένωση δύο ή περισσότερων εθνών (Γιουγκοσλαβία το 1917-1918, Τσεχοσλοβακία το 1918-1993).
18. Δημιουργία δύο κρατών μετά από προηγούμενη ένωση δύο κρατών ή εθνών σε ένα κράτος, το γνωστό και ως «βελούδινο διαζύγιο» (Τσεχία και Σλοβακία το 1993).

19. Ανεξαρτησία εποίκων μετά από ένοπλο αγώνα (ΗΠΑ το 1776, κράτη Λατινικής Αμερικής το 1820-1821).
20. Ανεξαρτησία εποίκων ειρηνικά σε σχετικά σύντομο διάστημα (Βραζιλία, 1808-1822).
21. Ως συνέπεια πλειόνων παραγόντων, π.χ. ήττα σε πόλεμο, διάλυση αυτοκρατορίας και ένοπλο αγώνα εναντίον κατάκτησης (Τουρκία).
22. Ένοπλη εξέγερση που οδηγεί στη συνέχεια σε ξένη στρατιωτική επέμβαση που εξασφαλίζει την ανεξαρτησία (Μπανγκλαντές).
23. Ένοπλη εξέγερση, ξένη στρατιωτική επέμβαση που οδηγεί σε μερική ανεξαρτησία και στη συνέχεια σε επανάσταση που οδηγεί σε πραγματική ανεξαρτησία (Κούβα).
24. Από πρώην δούλους που ιδρύουν ένα νέο κράτος (Λιβερία).
25. Με αγώνα ανεξαρτησίας κατά της αποικιοκρατίας και κατά του γηγενούς πληθυσμού ο οποίος εκδιώκεται (Ισραήλ).
26. Με τη ίδρυση ενός νέου κράτους στη βάση μίας νέας ιδεολογίας (Σοβιετική Ένωση, 1917-1991, σοσιαλιστική Γιουγκοσλαβία, 1945-1992).
27. Ως αποτέλεσμα συμφωνημένης διάσπασης και μετανάστευσης (Ινδία, Πακιστάν).
28. Ως αποτέλεσμα ένοπλου αντιαποικιακού, αγώνα κατά ξένων εισβολέων και τελική ενοποίηση (κομμουνιστικό Βιετνάμ).
29. Ως αποτέλεσμα αποικιοκρατίας και στη συνέχεια κατάληψης από δύο υπερδυνάμεις η οποίες αποχωρούν (Βόρεια Κορέα και Νότια Κορέα).
30. Ως αποτέλεσμα επανακατάκτησης (*Reconquista*), όπως η Ισπανία όταν εκδιώχθηκαν οι Μουσουλμάνοι *Moors* σταδιακά από τον 12^ο έως τον 15^ο αιώνα από την Ιβηρική Χερσόνησο ή επανακατάκτησης (*Reconquista*) και στη συνέχεια ανεξαρτησίας με ένοπλο αγώνα, όπως η Πορτογαλία κατά τον 12^ο αιώνα.

B. Ιστορική εξέλιξη

B.1. Εισαγωγή

Τις περιφερειακές διεθνείς κοινωνίες τις ένωναν συνήθως πολιτισμικά στοιχεία που τις καθιστούσαν διακριτές από τον υπόλοιπο κόσμο, όπως ο αρχαίος ινδικός κόσμος (2000 π.Χ.-700 μ.Χ.), ο αρχαίος ελληνικός κόσμος (500-330π.Χ.) και το σύστημα των πόλεων-κρατών της ιταλικής χερσονήσου κατά τον ύστερο Μεσαίωνα και την Αναγέννηση (1300-1500). Άλλες περιπτώσεις περιφερειακών διεθνών κοινωνιών ήταν οι πόλεις-κράτη των Σουμερίων στην Μεσοποταμία (3^η χιλιετηρίδα π.Χ.) και οι δώδεκα πόλεις-κράτη των Ετρούσκων στο μεσαίο και βόρειο τμήμα της ιταλικής χερσονήσου (1000- 474 π.Χ.). Επίσης ως περιφερειακές διεθνείς κοινωνίες θα μπορούσαν να θεωρηθούν διάφορες χαλαρές

συνομοσπονδίες, όπως της αρχικής Ελβετικής Συνομοσπονδίας (1353-1648) ή των μικρών γερμανικών κρατών όπως η Χανσεατική Ένωση (13^{ος}-17^{ος} αιώνας) που τυπικά, όπως και η Ελβετία μέχρι το 1648 βρισκόταν υπό τους Αψβούργους της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η άλλη μορφή διεθνούς κοινωνίας είναι η ευρωπαϊκή διεθνής κοινωνία που εδραιώθηκε αρχικά με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648) και στη συνέχεια με τη Τελική Πράξη του Συνεδρίου της Βιέννης (1815) μέχρι τη Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων (1856) που άρχισε να δέχεται στους κόλπους της και κράτη μη Χριστιανικά. Η περίπτωση της Λατινικής Αμερικής επίσης μπορεί να θεωρηθεί εν μέρει - αν και όχι απολύτως - ως ξεχωριστή ηπειρωτική διεθνής κοινωνία από την Ευρώπη κατά τον 19^ο αιώνα.

Όπως έχουμε πει η διεθνής κοινωνία, διεθνής κοινότητα η ανθρώπινη κοινότητα λογίζονταν από τους ιδρυτές του διεθνούς δικαίου όλη η ανθρωπότητα.⁸ Ωστόσο προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα είχαμε συρρίκνωση της ιδέας της διεθνούς κοινωνίας, αρχικά ως Χριστιανικής διεθνούς κοινωνίας και αντίστοιχου δικαίου και στη συνέχεια, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα την ιδέα μίας ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας (στην ουσία μία ηπειρωτική διεθνής κοινωνία που εν δυνάμει ήταν παγκόσμια), δηλαδή της διεθνούς κοινωνίας των ευρωπαϊκών κρατών ή των κρατών που είχαν ευρωπαϊκή προέλευση.

Η Ευρωπαϊκή διεθνής κοινωνία έγινε τυπικά παγκόσμια, αν και παρέμενε ευρωκεντρική, σε τέσσερα στάδια από το 1800 έως το 1920: (1^{ον}) με την ένταξη των ΗΠΑ και της Λατινικής Αμερικής ως κρατών που προέρχονται από ευρωπαϊκούς λαούς από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, (2^{ον}) το 1856 (Συνθήκη Ειρήνης Παρισίων) με την ένταξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, (3^{ον}) με την ένταξη της Κίνας, της Ιαπωνίας, του Σιάμ (Ταϊλάνδη), του Ιράν και της Ιαπωνίας στο διεθνές σύστημα (και ίσως της Λιβερίας και της Αιθιοπίας), ειδικά το 1899 και το 1907, με τις δύο Διασκέψεις Αφοπλισμού της Χάγης, και (4^{ον}) με τη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών το 1919, του πρώτου οικουμενικού διεθνούς οργανισμού που όμως είχε ως κεντρικό πυρήνα τις ευρωπαϊκές χώρες.

---

⁸ Στην εποχή μας αρκετοί συγγραφείς έχουν αμφισβητήσει την αίσθηση οικουμενικότητας των πατέρων του διεθνούς δικαίου αν και όλοι, μέχρι τον Wolff και τον Vattel (μέσα του 18^{ου} αιώνα), αναφερόντουσαν σε όλη την ανθρωπότητα. Υποστηρίζεται ότι κατά βάση στη δική τους έννοια περί διεθνούς κοινωνίας ή διεθνούς κοινότητας είχαν υπόψη τους τις Χριστιανικές κοινωνίες και, στην καλύτερη περίπτωση, δεν απέκλειαν την είσοδο στην διεθνή αυτή κοινωνία και αυτών που δεν ήταν Χριστιανοί. Με τέτοιους αυστηρούς όρους μπορούμε να μιλήσουμε για τη σύλληψη της ιδέας μιας παγκόσμιας κοινωνίας και τη γένεση του κοσμοπολιτισμού μόνο από τον φιλόσοφο Εμμάνουελ Καντ και μετά.

B.2. Οι αμφισβητήσεις που οδήγησαν στη Νεωτερικότητα

Από τον Μεσαίωνα έως τα μέσα του 17^{ου} αιώνα η Χριστιανική οικουμένη της Ευρώπης, γνωστή ως *Respublica Christiana* (Χριστιανική Κοινοπολιτεία), αποτελείτο από βασίλεια, μία αυτοκρατορία, την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (*Imperium Romanum Sacrum*, με έδρα την Βιέννη) που ιδρύθηκε από τον Καρλομάγνο (που τον κατέστησε αυτοκράτορα ο Πάπας Λέων Γ' το 800 μ.Χ.), πόλεις-κράτη, πριγκιπάτα, δουκάτα, κλπ. σε διάφορες μορφές και μεγέθη, αρκετές φορές με επικαλυπτόμενη εξουσία (π.χ. την εξουσία της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επί των Γερμανικών κρατών ή της Ελβετίας μέχρι το 1648), με έντονη την παρουσία της εκκλησίας, ειδικά της Καθολικής Εκκλησίας με τον πανίσχυρο Πάπα στη Ρώμη (τον εκπρόσωπο του Θεού επί της γης⁹) στη δυτική Ευρώπη, σε μία εποχή που δεν είχε εδραιωθεί ακόμη η έννοια της κυριαρχίας. Στο πλαίσιο αυτό επικρατούσε μία κατάσταση συνεχών συγκρούσεων και πολέμων.

Η ζωή ήταν «βίαιη, κτηνώδης και σύντομη», κατά τη γνωστή φράση του Χομπς. Ο Χομπς και άλλοι φιλόσοφοι του 17^{ου} και 18^{ου} αιώνα, όπως ο Εβραίος Ολλανδός Σπινόζα (Baruch Spinoza, 1632-1677), ο Γαλλο-Ελβετός Ρουσσώ (Jean-Jacque Rousseau, 1712-1778) και ο Πρώσος Καντ (Emmanuel Kant, 1724-1804) διαπίστωναν, με οδύνη, την ύπαρξη διεθνούς αναρχίας που καθιστούσε τον πόλεμο καθημερινή πραγματικότητα. Έπρεπε λοιπόν κάτι να γίνει.

Υπήρχαν κατά βάση τρεις οδοί για τους τότε διανοητές:

(α) Η επικράτηση των χριστιανικών αρχών στην Ευρώπη σε μία ενιαία Χριστιανική κοινοπολιτεία ή Οικουμένη (στη γνωστή *Respublica Christiana*), δηλαδή, θα λέγαμε, «πίσω στο μέλλον», ενδεχομένως με τη μορφή μίας παγκόσμιας Χριστιανικής αυτοκρατορίας όπως πρέσβευε ο μέγας Φλωρεντίνος ποιητής Δάντης (Dante Aligheri, 1265-1321).

(β) Η αποδοχή κανόνων δικαίου στις μεταξύ τους σχέσεις ώστε η αναρχία και ο πόλεμος να περιορίζονται και οι διενέξεις να επιλύονται ειρηνικά, η θέση των πατέρων του διεθνούς δικαίου.

---

⁹ Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία που θεωρούσε τον εαυτό του ως το οικουμενικό κράτος όλων των Χριστιανών επί της γης (για την ακρίβεια όλων των Ορθόδοξων Χριστιανών) ο εκπρόσωπος του Θεού επί της γης δεν ήταν ο Πατριάρχης στην Κωνσταντινούπολη αλλά ο Αυτοκράτορας.

(γ) Η επίτευξη της ειρήνης με τη δημιουργία ενός μεγάλου ευρωπαϊκού κράτους, συνομοσπονδίας ή κοινοπολιτείας (βλ. κεφάλαιο Ε.1).

Η πρώτη επιλογή δεν είχε πολλές πιθανότητες επιτυχίας μετά τις τελευταίες Σταυροφορίες και ειδικά όταν τέθηκε σε λειτουργία ο απεχθής μηχανισμός της Ιεράς Εξέτασης από την Καθολική Εκκλησία. Επίσης η τρίτη επιλογή ήταν ουτοπική για την εποχή της. Μόνο η δεύτερη είχε κάποιες πιθανότητες να περιορίσει την ένοπλη βία στο μέτρο που τα κράτη της Ευρώπης ήταν διατεθειμένα να αποφύγουν τον πόλεμο, κάτι που συνέβαινε ορισμένες φορές. Όμως για το διεθνές δίκαιο της περιόδου από το 1648 (Συνθήκη της Βεστφαλίας) μέχρι το 1928 ο πόλεμος αποτελούσε κυρίαρχο δικαίωμα των κρατών, δικαίωμα συνυφασμένο με την έννοια της κυριαρχίας στην οποία βασιζόταν η διεθνής κοινωνία και το διεθνές δίκαιο.

Θα μπορούσαμε να μιλήσουμε σχηματικά για τέσσερις αμφισβητήσεις ή προκλήσεις από το 1500 μέχρι το 1789, δηλαδή από την ύστερη Αναγέννηση έως και τη Γαλλική Επανάσταση: (1^{ov}) στο θρησκευτικό επίπεδο, (2^{ov}) στο διανοητό και πολιτειακό επίπεδο με τον Διαφωτισμό (επικράτηση της λογικής και επιστημονικής μεθόδου και λαϊκή κυριαρχία και αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση), (3^{ov}) στο κρατικό και διεθνές επίπεδο (νέα ισχυρά κράτη και νέα έννοια της κυριαρχίας) και (4^{ov}) στο επίπεδο το πολιτικής πράξης η ένοπλη βία για ριζική αλλαγή του πολιτεύματος με τη Γαλλική Επανάσταση.

Στο θρησκευτικό επίπεδο η αμφισβήτηση/πρόκληση ήρθε με τη θρησκευτική Μεταρρύθμιση (*Reformation*) της Καθολικής Εκκλησίας που οδήγησε στο Προτεσταντισμό, την τρίτη από τις κύριες τάσεις/δόγματα του Χριστιανισμού. Οι μεταρρυθμιστές απέρριπταν την παντοδυναμία του Πάπα και μία σειρά από προβληματικά δόγματα και θέσεις του Καθολικισμού και πρέσβευαν έναν χριστιανισμό πιο πιστό στις χριστιανικές πηγές και αρχές. Οι πρώτοι που είχαν διατυπώσει μεταρρυθμιστικές προτάσεις ήταν ο Άγγλος σχολαστικός φιλόσοφος και θεολόγος John Wycliffe (1330-1384), καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και ο Τσέχος φιλόσοφος Jan Hus (1369-1415), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Πράγας που για τις ιδέες του κάρηκε από τους Καθολικούς στην πυρά ως αιρετικός. Καλύτερη τύχη είχε η θρησκευτική Μεταρρύθμιση τον επόμενο αιώνα, με την καταλυτική παρέμβαση κυρίως δύο θεολόγων, του Γερμανού Λουθήρου (Martin Luther, 1483-1546), καθηγητή στο πανεπιστήμιο του Wittenberg και του Γάλλου Καλβίνου (Jean Calvin, 1509- 1594) κατά τον 16° αιώνα. Στους μεταρρυθμιστές συγκαταλεγόταν επίσης ο Ελβετός Zwingli (1484-1531) και ο στενός συνεργάτης του Λουθήρου στο πανεπιστήμιο του Wittenberg, Melancthon

(1497-1560).¹⁰ Η Καθολική Εκκλησία και ο Πάπας αντέδρασε στην Μεταρρύθμιση με οξύτητα,¹¹ με τη γνωστή Αντιμεταρρύθμιση που χρησιμοποίησε και την αποτρόπαιη Ιερά Εξέταση.

Στο επίπεδο της διανόησης η μεγάλη αμφισβήτηση και ανατροπή του παλιού κόσμου ήρθε με το περίφημο Διαφωτισμό με τον οποίο περάσαμε στη Νεωτερικότητα. Ο Διαφωτισμός (από το 1650 μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα) είναι συνυφασμένος με την πίστη στη λογική και στην πρόοδο του ανθρώπου και των κοινωνιών,¹² με τη δυνατότητα και αξία της επιστημονικής έρευνας, με την ελευθερία και την ισότητα, με τα ανθρώπινα δικαιώματα, με την ελευθερία της σκέψης και της έκφρασης. Σημαντικό ρόλο στην εισαγωγή της λογικής και της επιστημονικής μεθόδου έπαιξαν ο Γάλλος Καρτέσιος (René Descartes, 1596-1650), ο Σπινόζα, ο Άγγλος Νεύτωνας (Isaac Newton, 1642-1727), ο Γερμανός Λάιμπνιτς (Gottfried Leibniz, 1646-1716), ο Σκοτσέζος Σμιθ (Adam Smith, 1723-1790) και πολλοί άλλοι. Επίσης πολιτικοί φιλόσοφοι που απέρριψαν την «ελέω Θεού» απολυταρχική εξουσία των βασιλέων και εδραίωσαν θεωρητικά τη λαϊκή κυριαρχία και την αντιπροσωπευτική δημοκρατική διακυβέρνηση, όπως οι Άγγλοι Χομπς και Λοκ (John Locke, 1632-1704), ο Γάλλος Ρουσσώ, Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689-1755) και Βολταίρος (Voltaire, 1694-1778), ο Σκοτσέζος Χιούμ (David Hume, 1711-1776), ο Καντ, και πολλοί άλλοι.

Στο κρατικό και διακρατικό επίπεδο η αμφισβήτηση ήρθε σε δύο επιμέρους επίπεδα, στο κρατικό επίπεδο, δηλαδή με τη δημιουργία και εδραίωση νέων ισχυρών κρατών που καθιστούσαν τη *Respublica Christiana* και την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία αναχρονιστικές και εκτός πραγματικότητας. Οι πρώτη μεγάλη δύναμη ήταν κατά κύριο λόγο η Ισπανία από το τέλος του 15^{ου} αιώνα έως τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, της οποίας ο ρόλος είχε αναβαθμιστεί, λόγω των τεράστιων κατακτήσεων της στην Αμερική, ώστε πολλοί να μιλάνε για τον Ισπανικό αιώνα. Στις αρχικές μεγάλες δυνάμεις της εποχής συγκαταλέγονται και η Ολλανδία και η Πορτογαλία, ως μεγάλες ναυτικές δυνάμεις, με υπερπόντιες κτήσεις, και λίγο μετά, από τις αρχές του 17ου αιώνα, η Αγγλία, η Γαλλία και η Σουηδία. Στον 18^ο αιώνα είχαμε την προσθήκη μιας νέας δύναμης, της Ρωσίας υπό τον Μεγάλο Πέτρο, ενώ η ισχύς της Ισπανίας, της Ολλανδίας, της Πορτογαλίας και της

---

¹⁰ Στην εποχή της Αναγέννησης η Μεταρρύθμιση είχε απήχηση και σε πολλούς μεγάλους διανοητές που όμως δεν έγιναν προτεστάντες αλλά παρέμειναν καθολικοί, όπως ο Ολλανδός φιλόλογος και ανθρωπιστής Έρασμος και ο πολιτικός φιλόσοφος Μποντέν.

¹¹ Η πρώτη κριτική από τον Καθολικισμό έγινε από τον θεολόγο Sylvestre Mazzolini στον οποίο ο Λούθηρος απάντησε με πειστικά επιχειρήματα. Η κριτική του πρώτου ήταν τόσο οξεία ώστε ακόμη και ο Πάπας τον υποχρέωσε να τη σταματήσει.

¹² Η έννοια της προόδου είναι κατεξοχήν έννοια του Διαφωτισμού και της Νεωτερικότητας, πριν δεν υπήρχε καν η σύγχρονη έννοια του γραμμικού χρόνου (παρελθόν- παρόν - μέλλον), ο χρόνος ήταν κατά βάση στατικός ή κυκλικός, τα γεγονότα εκλαμβάνονταν ως στατικά, επαναλαμβανόμενα ή προδιαγεγραμμένα («το πεπρωμένο φυγείν αδύνατον»).

Σουηδίας είχε μειωθεί αισθητά. Το δεύτερο επιμέρους επίπεδο είναι εννοιολογικό και θεωρητικό με την σύλληψη και επεξεργασία της έννοιας της κυριαρχίας κυρίως από τον Γάλλο πολιτικό φιλόσοφο της Αναγέννησης Μποντέν (Jean Bodin, 1530-1596), καθώς επίσης από τους Τζεντίλι, Χομπς και Σπινόζα, έννοια που εδραιώθηκε σε διεθνές νομικό επίπεδο σταδιακά από την Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) μέχρι την Τελική Πράξη του Συνεδρίου της Βιέννης (1815) (βλ. παρακάτω Β.3.).

Στο σημείο αυτό αξίζει να κάνουμε μια παρένθεση που έχει ιδιαίτερη σημασία ως η πρώτη δραματική συνάντηση μεταξύ της εκκολαπτόμενης ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας, δηλαδή του Παλαιού Κόσμου, με τον λεγόμενο Νέο Κόσμο. Όλα ξεκίνησαν με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου (της Αμερικής) από τον Γενοβέζο Χριστόφορο Κολόμβο (Cristoforo Colombo, 1451-1506) στην υπηρεσία της Ισπανίας, με την οποία εγκαινιάστηκε η εποχή των ανακαλύψεων, η «Κολομβιανή εποχή» όπως την έχουν αποκαλέσει, που διήρκεσε μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα με συνεχείς ανακαλύψεις (ανακαλύψεις Αμερικής, Ωκεανίας, Χαβάης, Ανταρκτικής, κλπ.). Η αναπάντεχη αυτή ανακάλυψη μίας ολόκληρης ηπείρου και όχι των παρυφών της Ινδίας και της Κίνας, όπως νόμιζε ο Κολόμβος, έγινε αντιληπτή μετά τον θάνατο του, από τον Φλωρεντίνο εξερευνητή Amerigo Vespucci (1454-1512) που την ονόμασε Νέο Κόσμο (*Mundus Novus*).¹³

Ήταν η πρώτη φορά που με τόσο ξεχωριστό τρόπο οι Ευρωπαίοι ανακάλυπταν άλλους ανθρώπους που φαινόταν τελείως διαφορετικοί πολιτισμικά. Ένα βασικό ζήτημα που τέθηκε τότε από τους Ισπανούς ήταν το κατά πόσον η γη αυτή ήταν «κενή γη» (*terra nullius*) και ως εκ τούτου είχαν το δικαίωμα να την κατακτήσουν. Υπήρχαν δυο αντίθετες απόψεις. Η μία ήταν η σχολή της βίαιης κατάκτησης και υποδούλωσης, στη βάση της ιδέας ότι εκεί ζούσαν άγριοι και βάρβαροι, με βάρβαρα έθιμα (ανθρωποθυσίες, κανιβαλισμό, κυκλοφορούσαν ημίγυμνοι ή ακόμη και γυμνοί, κλπ.),¹⁴ χωρίς γραπτή γλώσσα και εμφανή πολιτισμό, ανίκανοι να κυβερνήσουν τον εαυτό τους.

Η θέση αυτή είχε ως κύριο εκπρόσωπο τον Αριστοτελικό φιλόσοφο και θεολόγο Juan Ginés de Sepúlveda (1489- 1573) που υποστήριζε, με βάση τη θέση του Αριστοτέλη περί δούλων (ότι υπάρχουν άνθρωποι που είναι από τη φύση τους δούλοι), ότι οι Ινδιάνοι

---

¹³ Ο Amerigo Vespucci έπεισε τους χαρτογράφους Waldseemüller και Ringmann για την ύπαρξη του Νέου Κόσμου και έτσι εκείνοι με τη σειρά τους χρησιμοποίησαν τον όρο Αμερική από το όνομα του Vespucci στις χάρτες που έφτιαξαν το 1507.

¹⁴ Πιο συγκεκριμένα, οι Ισπανοί ήταν πεπεισμένοι πριν καλά-καλά δουν τους γηγενείς του Νέου Κόσμου ότι ήταν ανθρωποφάγοι και τους «έβλεπαν» να τρώνε ανθρώπους και ας μην συνέβαινε, φρόντιζαν δε να τους ζωγραφίζουν ημίγυμνους ή γυμνούς για το Ευρωπαϊκό τους ακροατήριο ή να τους φέρνουν σε αυτή την κατάσταση αιχμάλωτους στην Ευρώπη ως δούλους.

της Αμερικής ήταν φύσει δούλοι και ανίκανοι να αυτό-κυβερνηθούν (άρα πρόκειται για κενή γη) και άρα η ισπανική κατάκτηση ήταν επιτρεπτή και μάλιστα επιβεβλημένη.

Η αντίθετη θέση στοιχειοθετήθηκε από τον Δομινικανό μοναχό και ιστορικό Bartolomé de Las Casas (1484– 1566) που υποστήριζε ότι οι Ινδιάνοι ήταν άνθρωποι όπως εμείς και μάλιστα ευφυείς και όχι φύσει δούλοι και φύσει κατώτεροι, ότι απλώς είχαν ένα διαφορετικό πολιτισμό και θρησκεία, και διαφορετικό σύστημα διακυβέρνησης. Συνεπώς η κατάκτηση έπρεπε να γίνει με ειρηνικό και συναινετικό τρόπο - και όχι βίαια όπως είχε ήδη ξεκινήσει να γίνεται από τους Ισπανούς *conquistadores* (κατακτητές) - με κύριο στόχο να πειστούν ειρηνικά να γίνουν Χριστιανοί για το καλό τους και για την ηθική και πολιτισμική τους άνοδο.

Η αντιπαράθεση αυτή οδήγησε τον νέο τότε Βασιλιά της Ισπανίας και αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας Κάρολο Ε', να ζητήσει από τους δύο να αντιπαρατεθούν έκαστος με τα επιχειρήματα στην ισπανική πόλη Valladolid (η γνωστή ως *Valladolid debate*). Το τελικό αποτέλεσμα των κριτών που παρακολούθησαν τη συζήτηση ήταν η ισοπαλία παρά το γεγονός ότι ο Las Casas αντέδρασε πειστικά στα επιχειρήματα περί Αριστοτέλη του αντιπάλου του. Τελικά επικράτησε μία μέση λύση που πρότεινε ο Βιτόρια, ο οποίος απέρριπτε τα περί εγγενώς δούλων και κενής γης του Sepúlveda καθώς και τη χρήση βίας, αλλά νομιμοποίησε την κατάκτηση για το καλό των Ινδιάνων (εκχριστιανισμός και εκπολιτισμός τους με τη μέθοδο της πειθούς) που ήταν υποδεέστεροι πολιτισμικά (Αβοριγίνες, όπως τους θεωρούσε) και αποδεχόταν τις ισπανικές στρατιωτικές επεμβάσεις κατά των βαρβαρικών εθίμων των Ινδιάνων.

Κλείνουμε την παρένθεση και περνάμε στην καταλυτική Γαλλική Επανάσταση (1789), την επαναστατική ανατροπή της απολυταρχίας και του «παλιού καθεστώτος» (*Ancien Régime*) και την άνοδο της αστικής τάξης και του ευρύτερου λαού στην εξουσία, με τη έμφαση της στις πολιτικές αρχές του Διαφωτισμού: λαϊκή κυριαρχία, λαϊκή βούληση, ανθρώπινα δικαιώματα, εθνική αυτοδιάθεση. Μετά από αυτό το γεγονός ο κόσμος και κατά πρώτο λόγο η Ευρώπη δεν μπορούσε να είναι η ίδια (παρά τις πολλές προσπάθειες αρχικά επιτυχούς πσιωγυρίσματος, ακόμη και στην ίδια τη Γαλλία, με την επιστροφή των Βουρβόνων ως βασιλέων από το 1815 μέχρι το 1848). Μία δεύτερη επιτυχής χρήση επαναστατικής βίας ήταν η αμερικανική ανεξαρτησία του 1776 που επίσης αναφερόταν στα ανθρώπινα δικαιώματα και στην αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση.

Πριν τον Διαφωτισμό και τη Γαλλική Επανάσταση, η Αυτοκρατορία των Αψβούργων (Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία), με φυσικό σύμμαχο τον Πάπα, προέβη σε μία ύστατη προσπάθεια να ελέγξει τα πράγματα και να περιορίσει τη φθίνουσα δύναμη της που

απειλείτο άμεσα και εξ ανατολών, από την Οθωμανική Αυτοκρατορία (που έφθασε να πολιορκεί τη Βιέννη κατ' επανάληψη κατά τον 16^ο αιώνα με τον Σουλεϊμάν τον Μεγαλοπρεπή). Τα πράγματα οδήγησαν τελικά σε έναν ευρωπαϊκό πόλεμο, τον Τριακονταετή Πόλεμο, στο πρώτο μέρος του 17^{ου} αιώνα, όπου οι Αψβούργοι, όπως έχει λεχθεί, κέρδισαν τις περισσότερες μάχες αλλά έχασαν τον πόλεμο. Με τη Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) ήρθε το τέλος μίας εποχής και η αρχή μίας νέας εποχής για τις διεθνείς σχέσεις.

B.3. Η σημασία της Συνθήκης Ειρήνης της Βεστφαλίας

Η Συνθήκη Ειρήνης της Βεστφαλίας (1648) θεωρείται ότι αποτελεί την ανάδυση μίας νέας εποχής, της Ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας, που εν δυνάμει ήταν παγκόσμια. Οι κρατικές οντότητες της Ευρώπης που επέζησαν του Τριακονταετούς Πολέμου αποδέχθηκαν ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς (κανόνες του διεθνούς δικαίου) στις μεταξύ τους σχέσεις και άρχισε να εδραιώνεται η διπλωματία ως το επίσημο κανάλι επικοινωνίας μεταξύ τους.

Σημειώνεται ότι στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για Συνθήκη Ειρήνης της Βεστφαλίας καθεαυτή, αλλά για σειρά από συνθήκες που έγιναν αντικείμενο πολυμερούς διαπραγματεύσεως (κάτι πρωτάκουστο για την εποχή του) στο Αμβούργο και στις πόλεις Όσναμπρυκ και Μύνστερ της Βεστφαλίας, και τελικά υπογράφηκαν από τον Μάιο έως τον Οκτώβριο του 1648. Στη διασκέψεις που οδήγησαν στην υπογραφή των συνθήκες συμμετείχαν 109 αντιπροσωπείες, χωρίς τη συμμετοχή της Αγγλίας, της Πολωνίας και της Ρωσίας, γεγονός από μόνο πρωτάκουστο και εντυπωσιακό για την Ευρώπη και τον κόσμο. Οι κύριοι πρωταγωνιστές στις συνομιλίες ήταν η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η Γαλλία, η Ισπανία, η Σουηδία και η Ολλανδική Δημοκρατία.

Με τη Βεστφαλία και με τη δυναμική που δημιουργήθηκε, εδραιώθηκαν τα κράτη όπως λίγο-πολύ τα αντιλαμβανόμαστε σήμερα, συνυφασμένα με την έννοια της *κυριαρχίας και ανεξαρτησίας*. Η Βεστφαλία είναι συνδεδεμένη με τη θεμελιώδη αυτή αρχή του διεθνούς συστήματος κρατών, σε σημείο ώστε να μιλάμε για τη σημερινή διεθνή κοινωνία ως «Βεστφαλικό διεθνές σύστημα», εννοώντας ακριβώς την εδραίωση της στη βάση της κυριαρχίας-ανεξαρτησίας.

Ωστόσο η αρχή της κυριαρχίας δεν διατυπώθηκε στη Βεστφαλία με τη σαφήνεια που θα ανέμενε κανείς, σαν να είχε ωριμάσει ως ιδέα, με βάση τη σύλληψη της έννοιας από τον Μποντέν. Στη Ειρήνη της Βεστφαλίας διατυπώνεται η έννοια της κυριαρχίας στο πνεύμα της

εποχής ως εξής: ότι «ο κάθε βασιλιάς είναι αυτοκράτωρ στην επικράτεια του» (*rex est imperator in regno suo*), δηλαδή είναι κύριος στα του οίκου του· επιπλέον ότι δεν υπόκειται σε καμία ανώτερη πολιτική εξουσία.

Με πιο σύγχρονους όρους οι διατυπώσεις αυτές όπως έγιναν σταδιακά αντιληπτές από τον 18^ο αιώνα μέχρι το 1815, μεταφράζονται σε τρεις αρχές που ισχύουν μέχρι σήμερα (γι' αυτό και μιλάμε σήμερα για «Βεστφαλικό διεθνές σύστημα»): (α) ότι όλα τα κράτη είναι κυρίαρχα εσωτερικά, (β) ανεξάρτητα εξωτερικά, σε σχέση με τα άλλα κράτη και (γ) υπάρχει κυρίαρχη ισότητα μεταξύ τους (θέση που είχε υποστηρίξει πρώτο ο Μποντέν). Στη συνέχεια, κατά τον 18^ο αιώνα προστέθηκε και μία ακόμη αρχή που ήταν άρρητα συνδεδεμένη με την αρχή της κυριαρχίας: η αρχή της μη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις των κρατών από άλλα κράτη.

Η Βεστφαλία εκτός από απαρχή μίας νέας εποχής ήταν και το τέλος μίας άλλης και σε αυτό παραπέμπει μία άλλη αρχή που υιοθετήθηκε και τότε θεωρείτο πολύ σημαντική: ότι αυτός που κυβερνάει είναι αυτός που καθορίζει και τη θρησκεία που θα ισχύει μεταξύ των υπηκόων της επικράτειας του (*cujus regio, ejus religio*) και επιπλέον ότι ουδείς έξωθεν έχει το δικαίωμα να επεμβαίνει σε ένα κράτος για θρησκευτικούς λόγους, δηλαδή ούτε ο Πάπας.

Η Ειρήνη της Βεστφαλίας είναι συνυφασμένη και με τους κανόνες του διπλωματικού πρωτοκόλλου, με την αρχή της γνωστής ως «ισορροπίας ισχύος» ή αρχή της «ισορροπίας των δυνάμεων» (βλ. κεφάλαιο Β.4) και με την αρχή της ειρηνικής επίλυσης των διαφορών.

Ωστόσο μία πιο προσεκτική ιστορική ματιά για το τι διαμείφθηκε και αποφασίστηκε στην Βεστφαλία ή για το τι ίσχυε πριν και μετά, μπορεί να δώσει μία άλλη εικόνα των πραγμάτων, μειώνοντας αισθητά τη σημασία της Βεστφαλίας ως σταθμού της διεθνούς κοινωνίας. Κατά μία άποψη, η έναρξη της Ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας δεν ξεκινάει το 1648, αλλά πολύ πριν, το 1415, με το Συμβούλιο της Κωνσταντίας, με το οποίο ο Παπισμός μετετράπη από καθαρά θρησκευτικός με τεράστια πνευματική εξουσία σε οντότητα με περίπου κοσμική πολιτική εξουσία μια και ο Πάπας απέκτησε κράτος με δικό του έδαφος. Κατά μία άλλη άποψη, η νεωτερική διεθνής (Ευρωπαϊκή) κοινωνία εμφανίστηκε αρκετά μετά, σταδιακά, καθώς ξεδιπλωνόταν ο 18^{ος} αιώνας. Πριν υπήρχαν ακόμη πολλά στοιχεία και κατάλοιπα της *Respublica Christiana*. Η δεύτερη αυτή άποψη είναι και η πιο σωστή ιστορικά.

Πάντως όσο και να έχει κατασκευαστεί και μυθοποιηθεί η Ειρήνη της Βεστφαλίας από τους μεταγενέστερους, δεν θα ήταν υπερβολικά να πει κανείς ότι η Βεστφαλία έθεσε τις

βάσεις για το διεθνές δίκαιο, ως κοσμικό δίκαιο που διέπει τις σχέσεις μεταξύ των κρατών, αυτό που ονομάστηκε στον ύστερο 18^ο αιώνα και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα «δημόσιο δίκαιο της Ευρώπης» (*droit publique Européenne*). Με την Βεστφαλία αρχίζουν, θα λέγαμε, οι διεθνείς σχέσεις όπως τις αντιλαμβανόμαστε λίγο-πολύ μέχρι τις μέρες μας αν και περιορισμένες στην Ευρώπη.

B.4. Ο διευρυμένος 19^{ος} αιώνας

B.4.α. Διεθνής πολιτική και ισορροπία ισχύος

Με το Συνέδριο της Βιέννης (Σεπτέμβριος 1814-Ιούνιος 1815) έληξε η προσπάθεια του Ναπολέοντα για ευρωπαϊκή ηγεμονία. Η προσπάθεια αυτή του Ναπολέοντα φάνηκε προς στιγμή ότι θα μπορούσε να επιτύχει, όχι μόνο λόγω του στρατιωτικού και πολιτικού δαιμονίου του, αλλά λόγω της Γαλλικής Επανάστασης που είχε προηγηθεί και έδινε άλλη αίγλη στον επεκτατισμό του στρατηλάτη.

Το Συνέδριο της Βιέννης στο οποίο κυριάρχησε ο καγκελάριος της Αυστρίας, Μέττερνιχ (Klemens von Metternich, 1873-1859) και η Τετραπλή Συμμαχία (οι νικητές του Ναπολέοντα: Ρωσία, Αυστρία, Βρετανία, Πρωσία), αποτέλεσε πρότυπο διεθνούς διάσκεψης (κογκρέσο όπως λεγόταν τότε). Ασχολήθηκε κυρίως με την αλλαγή των συνόρων της Ευρώπης και εγκαινίασε την ιδέα των διεθνών διασκέψεων για την αποσόβηση συγκρούσεων και την επίλυση των μεγάλων διεθνών πολιτικών και στρατιωτικών προβλημάτων της εποχής. Η ιδέα αυτή των διασκέψεων ήταν κατά βάση του Βρετανού υπουργού εξωτερικών Κάστλεριγκ (Castlereagh, 1869-1822). Ο κύριος μηχανισμός για τη διατήρηση της ειρήνης ήταν η ισορροπία ισχύος που ήταν συνυφασμένη με τον Μέττερνιχ. Στα πλαίσια αυτά (διασκέψεις, ισορροπία ισχύος) το πρόσταγμα το είχε το νεόκοπο διευθυντήριο των πέντε Μεγάλων Δυνάμεων (Βρετανία, Ρωσία, Γαλλία, Αυστρία μετά Αυστροουγγαρία και Πρωσία μετά Γερμανία) που στα τέλη της δεκαετίας του 1860 έγιναν έξι, με την προσθήκη της Ιταλίας. Το διευθυντήριο ήταν γνωστό, από το 1815 μέχρι το 1824, ως Σύστημα των Κογκρέσων (*Congress System*), λόγω των συνεχών διασκέψεων (κογκρέσων), συγκεκριμένα των κογκρέσων του Αιξ-Λα-Σαπέλ (1818), του Κάρλσπμαντ (1819), του Τροπάου (1820), του Λάιμπαχ (1821) και της Βερόνας (1822).

Παράλληλα δημιουργήθηκε το 1815 η Ιερά Συμμαχία από τα τρία συντηρητικά ανακτοβούλια (Ρωσία, Αυστρία, Πρωσία), ιδέα του Τσάρου Αλεξάνδρου Α', με στόχο την διατήρηση της ελέω Θεού μοναρχίας και τη διατήρηση της ειρήνης στα βάση χριστιανικών αρχών. Στην ουσία η Ιερά Συμμαχία αποτελούσε το σκληρό πυρήνα της πενταρχίας που τασσόταν κατά των επαναστάσεων και υποστήριζε ακόμη και στρατιωτική επέμβαση για

την καταστολή κατά επαναστάσεων εναντίον της νόμιμης βασιλικής εξουσίας, αρχή που υιοθετήθηκε και στα πλαίσια του συστήματος των κογκρέσων, στο Αιξ-Λα-Σαπέλ και στο Τροπάου και βρήκε την εφαρμογή της στις επεμβάσεις στην Ισπανία και σε διάφορα σημεία της ιταλικής χερσονήσου το 1820-1822. Όμως ο Κάστλεριγκ δεν συμφώνησε με την αρχή αυτή, τονίζοντας ότι η επέμβαση δικαιολογείται μόνο ότι διακυβεύονται εθνικά συμφέροντα. Ανάλογη θέση πήρε λίγο μετά και η Γαλλία. Μετά το θάνατο του Τσάρου Αλέξανδρου Α' (στα τέλη του 1825) η Ιερά Συμμαχία εγκαταλείφθηκε και το Σύστημα των Κογκρέσων έδωσε τη θέση του στην Ευρωπαϊκή Συμφωνία (*Concert Européenne, European Concert*) που ήταν πιο χαλαρή στη όλη σύλληψη της (οι διασκέψεις γινόντουσαν πιο αραιά) και δεν επενέβαινε σε άλλα κράτη για να καταστείλει εξεγέρσεις αλλά κυρίως για να σταματήσει αιματοχυσίες .

Η ισορροπία ισχύος ή ισορροπία δυνάμεων θεωρείτο (και ακόμη θεωρείται από πολλούς) ως συνταγή για την αποφυγή του πολέμου και την εδραίωση της ειρήνης μία και δεν υπάρχει (και δεν μπορεί να υπάρξει) μία παγκόσμια κυβέρνηση. Είναι μία διεθνής κατάσταση, ένα διεθνές σύστημα όπου καμία μεγάλη δύναμη δεν είναι τόσο ισχυρή (υπερδύναμη) για να μπορεί να επιβληθεί στις λοιπές δυνάμεις. Αν πάλι μία από τις μεγάλες δυνάμεις προσπαθήσει να γίνει πιο ισχυρή και να επεκτείνει υπέρμετρα τη ζώνη επιρροής της ή τα εδάφη της, οι άλλες δυνάμεις θα συνασπιστούν μεταξύ τους εναντίον της ώστε θα αναγκαστεί να υποχωρήσει και, στην καλύτερη περίπτωση, θα αποφευχθεί ο πόλεμος. Η ισορροπία ισχύος χρησιμοποιήθηκε συνειδητά και με ευρηματικότητα από αρκετούς πολιτικούς και διπλωμάτες, ήδη από τον 17^ο αιώνα από τον Γάλλο πρωθυπουργό καρδινάλιο Ρισελιέ (Richelieu, 1585-1642) και στον 19^ο αιώνα από τον Μέττερνιχ, τον Βρετανό πρωθυπουργό Ντισραέλι (Benjamin Disraeli, 1804-1881), τον καγκελάριο της Γερμανίας, Μπίσμαρκ (Otto von Bismarck, 1815-1898) και άλλους. Υπήρχαν όμως και αρκετοί διανοητές και πολιτικοί που καταδίκασαν της ισορροπία ισχύος ως απαράδεκτη και αναποτελεσματική για την ειρήνη, ειδικά φιλελεύθεροι.

Πάντως παρά τη συνειδητή εφαρμογή της ισορροπίας ισχύος από τις μεγάλες δυνάμεις συγκρούστηκαν μεταξύ τους ένοπλα οι μεγάλες δυνάμεις: στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1854-1856), στον πόλεμο της ιταλικής ενοποίησης με ένοπλη σύγκρουση Γαλλίας-Αυστροουγγαρίας (1859), στον πόλεμο Πρωσίας-Αυστροουγγαρίας (1866) και στον Γαλλογερμανικό Πόλεμο (1870-1871).

Παρά ταύτα ο Hedley Bull και άλλοι διεθνολόγοι της γνωστής ως ρεαλιστικής σχολής σκέψης των Διεθνών Σχέσεων έχουν υποστηρίξει ότι η ισορροπία ισχύος είχε ιστορικά ευεργετικά αποτελέσματα για την εδραίωση της διεθνούς κοινωνίας. Κατά την

άποψη αυτή οι θετικές λειτουργίες της ισορροπίας ισχύος είναι τρεις: (1) ότι επέτρεψε τη δημιουργία μίας παγκόσμιας αυτοκρατορίας ή την ηγεμονία μίας μεγάλης δύναμης, συμβάλλοντας έτσι στη διατήρηση της διακρατικής διεθνούς κοινωνίας, (2) ότι επέτρεψε τη δημιουργία και επιβίωση μικρών κρατών (π.χ. Ελλάδα, Βέλγιο, Σερβία), και (3) ότι δημιούργησε το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπόρεσαν και αναπτύχθηκαν η διπλωματία, το διεθνές δίκαιο και οι διεθνείς οργανώσεις, οι πυλώνες της διεθνούς κοινωνίας .

Ωστόσο μπορεί κανείς να αντιτάξει τα εξής. Πρώτον μπορεί να μην είχαμε παγκόσμια αυτοκρατορία όπως η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η ηγεμονία τους ενός στον 19^ο αιώνα, αλλά είχαμε την αποικιοκρατία και τον άκρατο ιμπεριαλισμό. Δεύτερον, πράγματι ορισμένες μικρές χώρες δημιουργήθηκαν και ως προϊόν της ισορροπίας ισχύος, δηλαδή της διεθνούς συγκυρίας που με βάση την ισορροπία ισχύος, στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή, ευνόησε τη δημιουργία ορισμένων κρατών ή την επέκτασή τους, όπως κατεξοχήν συνέβη στην περίπτωση της Ελλάδας και του Βελγίου. Από την άλλη, η ισορροπία ισχύος και οι βλέψεις των μεγάλων δυνάμεων δεν επέτρεψαν τη δημιουργία ενός Πολωνικού, Ουγγρικού, Κροατικού ή Αλβανικού κράτους και δεν επέτρεψαν τη δημιουργία μίας μεγάλης Βουλγαρίας ούτε καν μίας ανεξάρτητης Βουλγαρίας πριν το 1908.

B.4.β. Οι τρεις μεγάλες προκλήσεις στη διεθνή κοινωνία του 19ου αιώνα

Το 1815-1820, στο ξεκίνημα της πορείας τους, οι πέντε Μεγάλες Δυνάμεις φαινόταν να διαθέτουν μεταξύ τους σχετική ομοιογένεια και κοινές συντηρητικές αξίες που τους εξασφάλιζαν ένα βαθμό συνοχής και κοινού οράματος για μία διεθνή κοινωνία στα μέτρα τους.

Ωστόσο υπήρχαν εντός των κυβερνήσεων αυτών κάποιοι που αν και συντηρητικοί ήταν πιο ανοικτοί στα κελεύσματα της εποχής και θεωρούσαν ότι δεν μπορεί η ευρωπαϊκή κοινωνία να συμπεριφέρεται σαν να μην είχε λάβει χώρα η Γαλλική Επανάσταση και να μην είχαν διαδοθεί οι πειστικές πολιτικές αρχές του Διαφωτισμού. Χαρακτηριστικές ήταν δύο περιπτώσεις στο χώρο της διπλωματίας, που όμως δυστυχώς δεν έμελλε να διασταυρωθούν και να ενώσουν τις δυνάμεις τους κατά του Μέττερνιχ: ο Ιωάννης Καποδίστριας (1876-1831) και ο διάδοχος του Κάστλεριγκ, Κάνιγγ (George Canning, 1870-1827). Και οι δύο είχαν άλλο όραμα για τη διεθνή κοινωνία της Ευρώπης. Πίστευαν στην εφαρμογή της αρχής των εθνοτήτων, ει δυνατόν, με ειρηνικό τρόπο και στη συνταγματική μοναρχία (αντί της απόλυτης μοναρχίας) και είχαν επανειλημμένα κονταροχτυπηθεί με τον Μέττερνιχ για τα θέματα αυτά, πρώτα ο Καποδίστριας ως υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας και μετά ο Κάνιγγ.

Το όραμα του Μέττερνιχ περί της ειρήνης που βασιζόταν στην απολυταρχία και την καταστολή δεν μπόρεσαν να το ανατρέψουν οι δύο αυτές προσωπικότητες της Ευρωπαϊκής διπλωματικής σκηνής. Το αμφισβήτησαν και εν μέρει το ανέτρεψαν δύο ιδεολογίες, ο εθνικισμός και ο φιλελευθερισμός και, λίγο μετά, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, και ο σοσιαλισμός, και οι τρεις ιδεολογίες κραδαίνοντας και την απειλή της επαναστατικής βίας αν η αλλαγή που επιζητούσαν δεν μπορούσε να επέλθει με ειρηνικό τρόπο.

Η ένοπλη βία ήταν κυρίως συνυφασμένη με τον εθνικισμό, με πρώτες εκδηλώσεις στη πράξη τον Σερβικό και Ελληνικό πόλεμο ανεξαρτησίας. Ειδικά η δεύτερη περίπτωση, η Ελληνική Επανάσταση (1821-1830) συγκλόνησε και δίχασε την πενταρχία των μεγάλων δυνάμεων. Αρχικά και οι πέντε καταδίκασαν τους Έλληνες επαναστάτες, ακόμη και ο Αλέξανδρος Α' ο οποίος σε προσωπικό επίπεδο είχε στενές φιλικές σχέσεις με τον υπουργό του Καποδίστρια και τον υποστράτηγο (και υπασπιστή του) του Αλέξανδρο Υψηλάντη και ενδιαφερόταν για τη μοίρα των ομόθρησκων του Χριστιανών Ορθόδοξων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Καθώς όμως οι επαναστατημένοι Έλληνες δεν ηττήθηκαν από τους Οθωμανούς μέχρι το 1824 και η ελληνική υπόθεση είχε μεγάλη απήχηση στους μορφωμένους ανθρώπους της Ευρώπης (οι νέοι Έλληνες θεωρούνταν απόγονοι των απaráμιλλων αρχαίων Ελλήνων, της κοιτίδας του Ευρωπαϊκού πολιτισμού), πρώτα η Βρετανία και η Ρωσία και στην συνέχεια και η Γαλλία, αποφάσισαν να δράσουν για να σώσουν τους Έλληνες από τον Ιμπραήμ ο οποίος είχε εντωμεταξύ σχεδόν καταστείλει τον ελληνικό αγώνα το 1825-1826. Η συνέχεια είναι γνωστή: η Συνθήκη του Λονδίνου, η ναυμαχία του Ναβαρίνου, κλπ. και η τελική ελληνική ανεξαρτησία (1831).

Επίσης η Βρετανία και η Γαλλία επενέβησαν για να υποστηρίξουν την απόσχιση του Βελγίου από την Ολλανδία. Αντιθέτως η ουγγρική εξέγερση του 1848 υπό τον Janos Kossuth πνίγηκε στο αίμα ενώ αρχικά ήταν νικηφόρα, λόγω της στρατιωτικής επέμβασης της Ρωσίας στο πλευρό της Αυστρίας. Γενικά το έτος 1848, γνωστό και ως «η άνοιξη των εθνών» ή το «έτος της επανάστασης» είναι κατεξοχήν συνυφασμένο με λαϊκές εξεγέρσεις, τόσο εθνικές (Ούγγροι, Πολωνοί, Ιρλανδοί), όσο και για την εδραίωση αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης (Γαλλία, Αυστρία, Δανία, Σαρδηνία) ή και για τα δύο μαζί, όπως στη Γερμανική Συνομοσπονδία, με αγώνα τόσο για γερμανική ενοποίηση όσο και για πολιτικά δικαιώματα. Τότε, το 1848, είναι που ανετράπη και ο Μέττερνιχ μετά από δεκαετίες στην εξουσία (από το 1809 ως υπουργός εξωτερικών και από το 1821 και ο καγκελάριος) και η γνωστή ως «εποχή του Μέττερνιχ» στην Ευρωπαϊκή διεθνή κοινωνία έλαβε τέλος. Μία άλλη εκδήλωση εθνικισμού και εθνικής αυτοδιάθεσης ήταν λίγα χρόνια μετά με την ενοποίηση, με τη χρήση και ένοπλης βίας, της Ιταλίας, της Γερμανίας και της Ρουμανίας.

Γενικότερα, ο εθνικισμός είναι η ιδεολογία που επιδιώκει την ανεξαρτησία, συνένωση, επιβίωση και ανάπτυξη ενός έθνους. Η «εθνική αρχή» ή «αρχή των εθνότητων», όπως ονομαζόταν αρχικά η εθνική αυτοδιάθεση, είναι η κανονιστική πλευρά του εθνικισμού. Υπαγορεύει ότι κάθε έθνος πρέπει να αντιστοιχεί προς ένα κράτος, δηλαδή να είναι εθνικό κράτος. Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του εθνικισμού από τη πλευρά των διανοητών του ύστερου 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, είναι οι Γερμανοί Johann Gottfried Herder (1744-1803) και Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), ο Ιταλός Guiseppe Mazzini (1805-1872), ο Γάλλος Ernest Renan (1823-1892) και ο Βρετανός John Stuart Mill (1806-1873).

Κεντρικά σημεία της πιο ριζοσπαστικής εκδοχής του φιλελευθερισμού που κατέκρινε τη λογική της ισορροπίας των δυνάμεων, ήταν η ατομική ελευθερία και η αυτοδιάθεση των λαών, η αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση, οι ειρηνικές σχέσεις και τα κοινά συμφέροντα μεταξύ όλων των κρατών, μικρών και μεγάλων, ο λειτουργικός ρόλος της ελευθερίας του εμπορίου και η ανάγκη να υπάρξουν όσο γίνεται πιο αποτελεσματικοί διεθνείς θεσμοί που να περιορίσουν την αυθαιρεσία του «δίκαιου του ισχυρότερου» που επέβαλαν οι πέντε Μεγάλες Δυνάμεις στην Ευρώπη και στον υπόλοιπο κόσμο. Η αρχική τοποθέτηση του φιλελευθερισμού από τον ύστερο 18^ο αιώνα ήταν η αντίθεση στην αποικιοκρατία και επίσης η μη αποδοχή της καθιερωμένης διάκρισης μεταξύ «πολιτισμένων» και «βαρβάρων», με κύριους εκπροσώπους τους Άνταμ Σμιθ, Condorcet (1743-1794), Μπένθαμ (Jeremy Bentham, 1748-1832), Καντ, Benjamin Constant (1767-1830), Richard Cobden (1804-1865) και Herbert Spencer (1820-1903).¹⁵ Ωστόσο κατά τον 19^ο αιώνα φιλελεύθεροι διανοητές τάχθηκαν υπέρ της αποικιοκρατίας και των υπερπόντιων κατακτήσεων στη λογική της «πολιτισμικής αποστολής», δηλαδή ότι με αυτό τον τρόπο οι «βάρβαροι», και κατά κύριο λόγο οι «άγριοι», θα εκπολιτιζόντουσαν και θα προόδευαν, αλλιώς θα έμεναν απολίτιστοι και καθυστερημένοι για πάντα. Αυτό υποστήριζαν διαπρεπείς φιλελεύθεροι στοχαστές όπως ο J.S. Mill και ο Alexis de Toqueville (1805-1859).

Το κυρίαρχο ρεύμα στο σοσιαλισμό του 19ου αιώνα ήταν οι κομμουνιστικές θεωρίες του Καρλ Μαρξ (1818-1883) και του Φρίντριχ Ένγκελς (1820-1895). Πολύ σχηματικά το οικοδόμημα του Μαρξ λέει ότι οι σχέσεις παραγωγής, δηλαδή ο τρόπος οργάνωσης και τα μέσα που χρησιμοποιούνται, αποτελούν την πραγματική βάση της κοινωνίας, πάνω στην οποία εγείρεται το νομικό και πολιτικό οικοδόμημα. Ο τελευταίος τρόπος παραγωγής, που δημιουργεί εντάσεις και ανισότητες στη κοινωνία, είναι ο καπιταλιστικός τρόπος της αστικής

---

¹⁵ Ακόμη και μη φιλελεύθεροι διανοητές τασσόταν κατά της αποικιοκρατίας, όπως ο Edmund Burke (1729-1797), ένας από τους πατέρες του συντηρητισμού.

τάξης. Η αλλαγή θα επέλθει με την επανάσταση της εργατικής τάξης που θα κυριαρχήσει και θα καταργήσει την εκμετάλλευση και την καταπίεση της μίας τάξης από την άλλη.

Μπροστά στα κελεύσματα αυτά για ριζική αλλαγή που είχαν τις ρίζες τους στο Διαφωτισμό οι Μεγάλες Δυνάμεις άλλοτε κατακεραύνωσαν (π.χ. Μέττερνιχ), άλλοτε αντιστάθηκαν προσεκτικά και άλλοτε κάμφθηκαν, ειδικά μπροστά στο κάλεσμα για θεμελιώδεις ελευθερίες και εκδημοκρατισμό και στα κελεύσματα εθνών για αυτοδιάθεση ή εθνική ενοποίηση. Έτσι με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο οι δύο από τις τρεις προσδοκίες, κυρίως ο φιλελευθερισμός και εν μέρει ο εθνικισμός ορισμένων ευρωπαϊκών εθνών, μπόρεσαν να ικανοποιηθούν, τουλάχιστον κατά τρόπο που γεννούσε ελπίδες για το μέλλον και δεν καθιστούσε την επαναστατική βία απαραίτητη. Ο μόνος που παρέμενε εκτός ήταν ο σοσιαλισμός υπό τις πιο επαναστατικές τους εκδοχές, τον σοσιαλισμό-κομμουνισμό και τον αναρχισμό, που δεν «χωρούσαν» στο σύστημα, σε αντίθεση με την πιο ήπια σοσιαλδημοκρατική εκδοχή που άρχισε να έχει απήχηση στην Ευρώπη από τέλη του 19^{ου} αιώνα και μετά.

Έτσι ο 19ος αιώνας θα παραμείνει στην ιστορία όχι μόνο ως ο αιώνας της βιομηχανικής επανάστασης και της ιδέας της τεχνολογικής και επιστημονικής προόδου, αλλά και ο αιώνας του αγώνα κατά της απολυταρχίας και ο αιώνας των εθνοτήτων.

B.4.γ. Διεθνής κοινωνία, Ευρώπη και πολιτισμός

Η διεθνής κοινωνία κατά τον 19^ο αιώνα και μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο παρέμενε κυρίως ευρωπαϊκή υπόθεση. Ήταν οι σχέσεις της «πολιτισμένης ανθρωπότητας» μεταξύ της και σε σχέση με άλλους υποδεέστερους κόσμους. Ο ένας ήταν η «βάρβαρη ανθρωπότητα» που αποτελείτο από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, η οποία τυπικά είχε γίνει δεκτή στον πολιτισμένο κόσμο, μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο, και τα λίγα ανεξάρτητα κράτη της Αφρικής και της Ασίας, η Αβησσυνία, η Περσία, το Σιάμ, η Κίνα και η Ιαπωνία. Και σε ακόμη κατώτερο σκαλοπάτι ήταν η «άγρια ανθρωπότητα» (*savage humanity*), που ήταν το κατάλληλο έδαφος για να αναπτύξει η πολιτισμένη ανθρωπότητα την «πολιτισμική αποστολή» της (*mission civilisatrice* κατά του Γάλλου, *White Man's Burden* κατά τους Άγγλους ή *Manifest Destiny* κατά τους Αμερικάνους), να εκπολιτίσει του «αγρίου» ή όσους από αυτούς επιδεχόντουσαν εκπολιτισμό.¹⁶

---

¹⁶ Η διάκριση μεταξύ βαρβάρων και άγριων είναι του Μοντεσκιέ στο περίφημο βιβλίο του *To πνεύμα των νόμων* (1748) και η τριπλή διάκριση που επικράτησε στον 19^ο αιώνα είχε ως κύριο εκφραστή της τον Σκοτσέζο νομικό James Lorimer, καθηγητή στο πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου.

Η ευρωπαϊκή ευρωκεντρική αυτή διεθνής κοινωνία αυτό-οριζόταν στη βάση της νέας έννοιας του «πολιτισμού» (*civilization*), έννοια που εισήγαγε στα μέσα του 18^{ου} αιώνα ο Γάλλος Victor Mirabeau (πατέρας του πιο γνωστού Honoré Mirabeau της Γαλλικής επανάστασης) τονίζοντας το στοιχείο της θρησκείας για έναν πολιτισμό. Λίγο μετά την έννοια αυτή χρησιμοποίησε και ο φιλόσοφος του Σκωτσέζικου Διαφωτισμού, Adam Ferguson (1723-1816). Στη συνέχεια η έννοια πολιτισμός έγινε κεντρική στην Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα.

Το κριτήριο για την ένταξη στη διεθνή κοινωνία και στο αντίστοιχο διεθνές δίκαιο ήταν αρχικά ο Χριστιανισμός και στη συνέχεια ο πολιτισμός, δηλαδή το πόσο πολιτισμένη θεωρείτο μία χώρα, εννοείται με τα ισχύοντα ευρωπαϊκά κριτήρια του 19^{ου} αιώνα. Η Χριστιανική διεθνής κοινωνία που υπήρχε από την Αναγέννηση μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα αντικαταστάθηκε από την διεθνή κοινωνία των *πολιτισμένων κρατών*, δηλαδή αρχικά των ευρωπαϊκών κρατών και των κρατών ευρωπαϊκής προέλευσης της Αμερικής. Το διεθνές δίκαιο ήταν μέχρι το 1914 το διακρατικό δίκαιο των «πολιτισμένων κρατών» στο οποίο άλλα κράτη, μη χριστιανικά και μη ευρωπαϊκά ή ευρωπαϊκής προέλευσης, μπορούσαν να ενταχθούν στη «λέσχη των πολιτισμένων κρατών» και να γίνουν μέλη μόνο αν κατάφερναν να περάσουν «το τεστ του πολιτισμένου». Δηλαδή έπρεπε να δείξουν εμπράκτως ότι είναι πολιτισμένα κράτη με το να τηρούν ορισμένους θεμελιώδεις κανόνες διεθνούς συμπεριφοράς, και κατά κύριο λόγο να σέβονται τις συμφωνίες που έχουν υπογράψει, να έχουν διπλωματικές σχέσεις, να σέβονται τους κανόνες του πολέμου, δηλαδή το γνωστό ως ανθρωπιστικό δίκαιο, κλπ. Επιπλέον να είναι οργανωμένα στο πλαίσιο ενός ευνομούμενου κράτους που είναι συνάμα κράτος δικαίου και δεν ακολουθεί «βάρβαρες παραδόσεις», όπως ανθρωποθυσίες, δουλεία, σφαγές ή ακρωτηριασμούς αμάχων ή αιχμαλώτων, θανάτωση των γυναικών όταν πεθαίνει ο άντρας τους (το ινδικό έθιμο σουτέ), κλπ.

Η ευρωπαϊκή αυτή διεθνής κοινωνία που έτεινε στο να γίνει παγκόσμια έφτασε στο τέλος της με τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, έναν καταστροφικό πόλεμο που καμία από τις μεγάλες δυνάμεις δεν επεδίωκε. Ήταν κυριολεκτικά ένας πόλεμος κατά λάθος, από τραγικό λάθος χειρισμών των τότε μεγάλων δυνάμεων και κατά κύριο λόγο της Αυστροουγγαρίας και κατά δεύτερον λόγο της Γερμανίας. Στη συνέχεια είχαμε τη Διάσκεψη των Παρισίων (1919) και νέες ελπίδες γεννήθηκαν το 1919, με τη δημιουργία του πρώτου, τυπικά οικουμενικού, διακρατικού οργανισμού, της Κοινωνίας των Εθνών. Όμως οι ελπίδες αποδείχτηκαν, γρήγορα φρούδες και η ανθρωπότητα έμελλε να γνωρίσει τον πιο καταστροφικό πόλεμο στην ιστορία της, τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, με τις εκατόμβες των νεκρών και το Ολοκαύτωμα (τη γενοκτονία των Εβραίων από το αποτρόπαιο Ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ).

Η διεθνής κοινωνία, υπό την έννοια της παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας που ισχύει για όλο τον πλανήτη Γη, εμφανίζεται μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με την Κοινωνία των Εθνών (1919-1939) και την όλη φιλοσοφία της. Ωστόσο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, οι ΗΠΑ δεν συμμετείχαν στην Κοινωνία των Εθνών, η Σοβιετική Ένωση αρχικά δεν είχε γίνει αποδεκτή (έγινε αποδεκτή μόλις το 1934), η Γερμανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία απεχώρησαν, περιφρονητικά, από την Κοινωνία των Εθνών. Και βέβαια μεγάλα τμήματα της ανθρωπότητας, ειδικά στην Αφρική και στην νοτιοανατολική Ασία βρισκόντουσαν ακόμη υπό καθεστώς αποικιοκρατίας, οπότε ούτε λόγος μπορούσε να γίνει για ίση ή ισότιμη συμμετοχή σε ένα ευρύτερο σχήμα κοινών αξιών απανταχού της γης.

Μέρος Δεύτερον. Οι Θεσμοί και οι λειτουργίες της διεθνούς κοινωνίας

Γ. Διπλωματία

Γ. 1. Τι σημαίνει διπλωματία

Η διπλωματία, όπως και η ειρήνη, θεωρείται ο αντίποδας του πολέμου. Υποδηλώνει την επιλογή των ειρηνικών μέσων και του διαλόγου αντί των απειλών και της βίας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών. Ο διάλογος, κατά τον φιλόσοφο Tzvetan Todorov, είναι μία επιλογή μεταξύ των δύο άκρων που είναι ο μονόλογος και ο πόλεμος.

Η κύρια αποστολή της διπλωματίας είναι ο επίσημος διακρατικός (διακυβερνητικός) διάλογος και η διαπραγμάτευση προκειμένου να διερευνηθούν σημεία κοινών συμφερόντων και αντιλήψεων ή να εντοπιστούν και να αντιμετωπιστούν σημεία τριβής και σύγκρουσης. Η διπλωματία έχει διττή έννοια. Σημαίνει (α) την τεχνική και τη διεθνώς αποδεκτή διαδικασία μέσω της οποίας έκαστο κράτος επιχειρεί να επιτύχει ειρηνικά την εξωτερική του πολιτική και (β) θεσμό του κράτους, δηλαδή τη διπλωματική υπηρεσία (που αποτελείται από τους διπλωμάτες ή διπλωματικούς) και τις λειτουργίες και δραστηριότητες της. Οι κανόνες της διπλωματικής διαδικασίας και εκπροσώπησης διαμορφώθηκαν σταδιακά από τον 15ο αιώνα έως τις μέρες μας.

Η ρίζα της λέξης διπλωματία είναι διττή, ρωμαϊκή και ελληνική. Προέρχεται από τη λατινική λέξη *diploma* που σήμαινε ειδικό έγγραφο, διπλωμένο και σφραγισμένο που

εξέδιδαν οι Ρωμαϊκές αρχές σε αυτούς που χρησιμοποιούσαν τις αυτοκρατορικές οδούς. Η λέξη *diploma* είχε προέλθει από τα ελληνικά, από τα έγγραφα που ήταν «διπλωμένα». Στους νεώτερους χρόνους χρησιμοποιήθηκε στην Ευρώπη με την έννοια του διπλωμένου εγγράφου των διαπιστευτηρίων που προσκομίζει ο εκάστοτε πρέσβης από το αρχηγό του κράτους του στον αρχηγό του κράτους στον οποίο διαπιστεύεται που είναι και το πειστήριο ότι ενεργεί ως πληρεξούσιος απεσταλμένος.

Υπό την ευρύτερη δυνατή έννοια η διπλωματία εμφανίζεται λίγο-πολύ συνώνυμη με την εξωτερική πολιτική. Ωστόσο αυτή η ταύτιση δημιουργεί σύγχυση μια και η διπλωματία αποτελεί υποκατηγορία της εξωτερικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, η εξωτερική πολιτική είναι οι πράξεις, οι αντιδράσεις, η στάση και οι στόχοι ενός κράτους σε σχέση με άλλα κράτη και σε σχέση με διεθνή θέματα. Η εξωτερική πολιτική συμπεριλαμβάνει και τη χρήση ή απειλή χρήσης βίας, κάτι που κανονικά δεν συμβαίνει με τη διπλωματία (η φράση «διπλωματίας της κανονιοφόρου» αποτελεί οξύμωρο σχήμα που χρησιμοποιείται ως έκφραση ειρωνικά).

Η διπλωματία είναι ένα από τα μέσα ή όργανα που χρησιμοποιούνται για να φέρουν σε πέρας τα κράτη την εξωτερική τους πολιτική, αλλά δεν στηρίζεται στον πόλεμο ή στη βία. Αντιθέτως στηρίζεται στο διάλογο, τις διαπραγματεύσεις, την πειθώ, τις συμφωνίες και το σεβασμό στο διεθνές δίκαιο. Η διπλωματία είναι οι τακτικές και οργανωμένες επαφές ανάμεσα σε κράτη ή άλλους διεθνές δρώντες, που διεξάγονται μέσω επισήμων εκπροσώπων.

Ως δούμε όμως μερικούς κλασικούς ορισμούς της διπλωματίας. Κατά τον γνωστό ορισμό του Βρετανού διπλωμάτη και ειδικού στην Άπω Ανατολή (και κυρίως της Ιαπωνίας), Sir Ernest Satow (1843-1929) «διπλωματία είναι η εφαρμογή της ευφυΐας και του τακτ στη διεξαγωγή των σχέσεων μεταξύ των κυβερνήσεων ανεξαρτήτων χωρών ... ή πιο συνοπτικά η διεξαγωγή των σχέσεων με ειρηνικά μέσα». Όπως παρατηρεί ο Bull ο ορισμός αυτός του Βρετανού διπλωμάτη είναι περισσότερο ορισμός του πώς πρέπει να φέρεται ο ιδανικός διπλωμάτης και όχι πώς απαραίτητα συμπεριφέρεται, γιατί προφανώς υπάρχουν διπλωμάτης μη ευφυείς ή διπλωμάτες χωρίς τακτ που όμως δεν παύουν να είναι διπλωμάτες.

Ο Βρετανός διπλωμάτης και θεωρητικός της διπλωματίας, Sir Harold Nicolson (1886-1968) μας προσφέρει τον ακόλουθο ορισμό της διπλωματίας: «η διαχείριση των διεθνών σχέσεων δια μέσου της διαπραγμάτευσης, η μέθοδος με την οποία αυτές οι σχέσεις προσαρμόζονται από τους πρέσβεις και άλλους απεσταλμένους, το επάγγελμα ή η τέχνη του διπλωματικού». Κατά Nicolson η ουσία της διπλωματίας είναι εν τέλει η εφαρμογή της κοινής λογικής (*common sense*).

Κατά έναν από τους πιο λακωνικούς ορισμούς «διπλωματία είναι ο διάλογος ανάμεσα σε ανεξάρτητα κράτη» (κατά τον Adam Watson).

Γενικά η διπλωματία είναι (1^{ov}) υπό-τμήμα της ευρύτερης εξωτερικής πολιτικής των χωρών και, ειδικά από το 1950 και έπειτα, και των διεθνών οργανισμών. Επίσης (2^{ov}) είναι η χρήση ειρηνικών μέσων, κατά βάση της πειθούς, για την προαγωγή του εθνικού συμφέροντος στη διεθνή σκηνή. Επιπλέον (3^{ov}) στοχεύει στην εδραίωση ομαλών σχέσεων, μεταξύ των κρατών, ακόμη και αν είναι εχθροί μεταξύ τους, αν π.χ. ανήκουν σε εκ διαμέτρου αντίθετα ιδεολογικά στρατόπεδα ή έχουν μεταξύ τους σοβαρές διαφορές και διενέξεις σε σημείο που η μία να είναι - ή να φαίνεται ότι είναι - αναθεωρητική των συνόρων και επεκτατική.

Η διπλωματία συμπεριλαμβάνει τόσο την εκτέλεση της εξωτερικής πολιτικής όσο και τη διαμόρφωση της και διαχωρίζεται σε διμερή και πολυμερή. Ασκείται δε καταρχήν από τους διπλωμάτες, τον υπουργό εξωτερικών και τον πρωθυπουργό ή πρόεδρο της χώρας (σε χώρες με προεδρικό καθεστώς) και σε παλιότερες εποχές κατεξοχήν από τους βασιλείς και αυτοκράτορες.

Γ.2. Ιστορική πορεία

Παρά την καθυστερημένη καθιέρωση του όρου «διπλωματία», η διπλωματία προϋπήρχε επί αιώνες ακόμη και πριν την υιοθέτηση του θεσμού από τις Ιταλικές πόλεις-κράτη της Αναγέννησης, που αποτέλεσε και το πρότυπο για την ευρεία διάδοση του θεσμού αυτού στην υπόλοιπη Ευρώπη στη συνέχεια.

Ο ρόλος του επίσημου «αγγελιοφόρου» απεσταλμένου ως κομιστή των επίσημων θέσεων μία κρατικής οντότητας είναι από τις παλαιότερες λειτουργίες της διπλωματίας από τότε που οι ανθρώπινες κοινωνίες έπαψαν να είναι νομαδικές και δημιουργήθηκε μία στοιχειώδης πολιτική οργάνωση που είχε ανάγκη να έρθει σε επαφή μη βίαιη με άλλες κοινωνίες.

Ήδη από την αρχαιότητα είχε καθιερωθεί ο θεσμός του διπλωμάτη - του «κήρυκα» στην ομηρική εποχή, του «αγγέλου» ή «προξένου» στην Αρχαία Ελλάδα ή του *mal'ach* στο Βιβλικό Ισραήλ - κατά πρώτον λόγο ως αγγελιοφόρου των επίσημων θέσεων της μίας ή της άλλης πλευράς ή ως αντιπροσώπου κατά τη σύναψη μίας συμφωνίας ή συνθήκης ειρήνης μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατικών οντοτήτων. Το άτομο αυτό έχαιρε προστασίας (δεν φυλακίζόταν ή κινδύνευε να φονευθεί) σε ορισμένους πολιτισμούς ήδη πριν από το 1000 π.Χ.

Η επικοινωνία μέσω του επίσημου αντιπροσώπου, η διαπραγμάτευση για τα μεγάλα θέματα της ειρήνης και του πολέμου ή η συνομολόγηση συμφωνιών γρήγορα οδήγησαν σε εθιμικές κανόνες σεβασμού και απαραβίαστου των αντιπροσώπων αυτών. Ο σεβασμός και το απαραβίαστο άρχισαν να τηρούνται ευρέως, τουλάχιστον από τις πιο πολιτισμένες αρχαίες κοινωνίες, ακριβώς γιατί η λειτουργία του απεσταλμένου αυτού ήταν πολύ σημαντική. Χωρίς το απαραβίαστο των διπλωματών, η επίσημη αυτή επικοινωνία μεταξύ κρατών θα ήταν αδύνατη. Επιπλέον λειτουργούσε με βάση την αμοιβαιότητα, υπήρχε αμοιβαίος σεβασμός του απαραβίαστου, αν πάλι κάποιος το παρέβαινε τότε ανάλογη μάλλον θα ήταν η μοίρα του δικού του απεσταλμένου με αποτέλεσμα επικοινωνία να μην υπάρχει.

Το πιο παλιό διασωθέν διπλωματικό έγγραφο που βρήκε η αρχαιολογική σκαπάνη είναι μία επίσημη επιστολή που έστειλε ένα βασίλειο της ανατολικής Μεσογείου σε ένα άλλο βασίλειο το 2500 π.Χ., όπου εκεί διαπιστώνει κανείς ότι υπήρχαν στοιχειώδεις διπλωματικές σχέσεις, αποστολή εκπροσώπου, η ιδέα της ισότητας μεταξύ των πολιτικών αυτών οντοτήτων και ένας από τότε αποδεκτός τρόπος επίσημης προσφώνησης και επικοινωνίας.

Ιδιαίτερα αναπτυγμένη είναι η διπλωματική επικοινωνία και οι επαφές που είχε η Φαραωνική Αίγυπτος, από τον 14^ο αιώνα π.Χ. με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις της εποχής, που ήταν οι Χετταίοι, οι Βαβυλώνιοι και οι Ασσύριοι. Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο διακρίνει κανείς δύο κατηγορίες διπλωματών, τους απλούς κήρυκες, αγγέλους ή προξένους, που μετέφεραν κάποιο επίσημο μήνυμα από το ένα κράτος στο άλλο και τους «πρέσβεις» ή «πρεσβευτές». Οι δεύτεροι διέθεταν μεγαλύτερο κύρος και ευχέρεια κινήσεων στην παρουσίαση (συχνά και δημόσια) και διαπραγμάτευση των θέσεων της πλευράς τους. Όπως μας πληροφορεί ο Θουκυδίδης, οι πρέσβεις αυτοί διέθεταν και ρητορική δεινότητα στη προσπάθεια τους να πείσουν την άλλη πλευρά, αναπτύσσοντας τις επίσημες απόψεις της χώρας τους, δημοσίως, στα όργανα του άλλου κράτους. Χαρακτηριστική ήταν η προσπάθεια αποσόβησης του Πελοποννησιακού Πολέμου, με την αποστολή Αθηναίων πρέσβων στη Σπάρτη. Επίσης πυκνές ήταν οι πρεσβευτικές αποστολές όχι μόνο μεταξύ ελληνικών πόλεων-κρατών αλλά και μεταξύ ελληνικών πόλεων και Περσικής Αυτοκρατορίας και τανάπαλιν. Στον αρχαίο ελληνικό κόσμο αναπτύχθηκε και ένας άλλος θεσμός που αποτελεί σήμερα αναπόσπαστο τμήμα της διπλωματίας, τους προξένους που διέμεναν μόνιμα σε άλλες ελληνικές πόλεις-κράτη και μεριμνούσαν για τα θέματα που αναφύονταν από την παρουσία ιδιωτών από την άλλη χώρα.

Ο θεσμός της διπλωματίας υιοθετήθηκε και από τους Ρωμαίους από τον 3^ο αιώνα π.Χ. στις επαφές που είχαν με άλλους λαούς. Την ευθύνη εδώ την είχε αρχικά ένα ιερατείο και στη συνέχεια η Σύγκλητος, μέχρι που έπαψε να έχει ουσιαστική εξουσία (λόγω

επικράτησης του αυτοκράτορα). Επίσης ο θεσμός αναπτύχθηκε και στην αρχαία Ασία, κυρίως στις Ινδίες όχι όμως στην Κίνα που πίστευε ότι είναι το κέντρο του κόσμου και δεν έμπαινε στον κόπο να επικοινωνήσει με άλλες χώρες και άλλους λαούς (υπήρχε μόνο ένα γραφείο «βαρβαρικών υποθέσεων» που ατένιζε τις άλλες χώρες αφ' υψηλού).

Η διπλωματία συνεχίστηκε στο Βυζάντιο και στο Δυτικό Μεσαίωνα. Το Βυζάντιο (επίσημος ονομασία «Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία») έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη στρατηγική της διπλωματίας και σε αυτήν οφείλεται, σε μεγάλο βαθμό, και η μακροβιότητα της ως πολιτικής οντότητας (για πάνω από χίλια χρόνια), ενώ κατακλυζόταν από αντιπάλους από παντού, από το νότο, την ανατολή, τη δύση και από το βορά. Στην Κωνσταντινούπολη είχε αναπτυχθεί ειδική υπηρεσία, από τους λεγόμενους «ερμηνευτές» που γνώριζαν τις γλώσσες και τα ήθη των άλλων λαών, προκειμένου να μπορεί η Αυτοκρατορία να αντιμετωπίσει τους νέους κινδύνους με τον πλέον αποτελεσματικό τρόπο, αποφεύγοντας, κατά το δυνατόν, την αβεβαιότητα της πολεμικής σύρραξης. Δημιουργήθηκε ειδική υπηρεσία, το «σκρίνιον των βαρβάρων», για να συλλέγει έγκυρες πληροφορίες για τους λαούς αυτούς. Τις πολλές διπλωματικές αποστολές των Βυζαντινών τις ανέλαμβαναν συνήθως σημαντικοί αυλικοί, υπό την εποπτεία του Αυτοκράτορα, του αρχηγού της κυβέρνησης (Λογοθέτη του Δρόμου) ή του υπουργού εξωτερικών (μαγίστρου των οφικίων: *magister officorum*). Στη διπλωματική στρατηγική των Βυζαντινών ιδιαίτερο ρόλο έπαιζε και ο θρησκευτικός προσηλυτισμός, με τον οποίο οι Βυζαντινοί κατόρθωναν να αποσοβήσουν, αρκετούς κινδύνους, όπως στην περίπτωση των Χαζάρων ή των Ρώσων.

Η διπλωματία εδραιώθηκε ως θεσμός στην ιταλική διεθνή κοινωνία των πόλεων-κρατών, με την καθιέρωση μόνιμων εκπροσωπήσεων σε άλλες χώρες (ιταλικές πόλεις-κράτη), είτε με προξένους (τους γνωστούς ως «πράκτορες») που είχαν προξενικά καθήκοντα και δεν ανήκαν στην αυλική αριστοκρατία, είτε με επίσημες μόνιμες αντιπροσωπείες (το αντίστοιχο των μετέπειτα γνωστών ως πρεσβειών). Στο πλαίσιο αυτό χρημάτισαν ως αντιπρόσωποι της Φλωρεντίας, μεγάλες μορφές του ύστερου Μεσαίωνα και της Ιταλικής Αναγέννησης όπως ο Δάντης, ο Πετράρχης (Francesco Petrararch 1304-1374), ο Βοκκάκιος (Giovanni Boccaccio, 1313-1375) και ο Μακιαβέλλι (Niccolò Machiavelli, 1469-1527).

Κατά τον 16^ο αιώνα, ο θεσμός των μόνιμων εκπροσωπήσεων σε άλλες χώρες διαδόθηκε σε όλη την Ευρώπη και έτσι είχαμε στις πρωτεύουσες των χωρών, πρεσβείες στις οποίες προϊστάται πρέσβης (*minister plenipotentiary*) εάν επρόκειτο για *legation* (πρεσβεία β' κατηγορίας) ή πρέσβης (*ambassador*) αν επρόκειτο για πρεσβεία. Από το 1945 και μετά οι

legations έχουν καταργηθεί και υπάρχουν μόνο πρεσβείες της οποίας ο προϊστάμενος καλείται πρέσβη και ας είναι βαθμολογικά πρεσβευτής.¹⁷

Οι μόνιμες αυτές εκπροσωπήσεις σε άλλες χώρες ήταν κάτι το πολύτιμο και απαραίτητο, ειδικά πριν τα μέσα του 19^{ου} αιώνα (πριν την έλευση και διάδοση του σιδηροδρόμου, του τηλεγράφου και του τηλεφώνου), σε εποχές που οι μεταφορές και η επικοινωνία ήταν πολύ δύσκολες και περιορισμένες. Κατά τον 18^ο αιώνα έγινε αποδεκτό ότι οι πρέσβεις και οι πρεσβείες τυγχάνουν ειδικών προνομίων και ασυλιών που εκφεύγουν από τη δικαιοδοσία της χώρας στην οποία βρίσκονται και επίσης υιοθετήθηκε ο θεσμός του «διπλωματικού σώματος» (*corps diplomatique*), δηλαδή των ευρισκόμενων στην πρωτεύουσα μίας χώρας ξένων διπλωματών. Στο Συνέδριο της Βιέννης (1815) αποφασίστηκε η ιεράρχηση των διπλωματικών κατά τρόπο κοινό για όλες τις χώρες. Στη Βιέννη τα περί ιεραρχίας και διαδικασιών στηρίχθηκαν στη βασική αρχή περί ισότητας των κρατών και των εκπροσώπων των, αρχή που είχε ωριμάσει, σταδιακά, από το Συνθήκη της Βεστροφαλίας έως το 1815.

Τα πλέον πρόσφατα νομικά κείμενα για τη διπλωματία και τις λειτουργίες της είναι τα Σύμφωνα της Βιέννης για τις Διπλωματικές Σχέσεις του 1961 και για τις Προξενικές Σχέσεις του 1963. Επίσης ανάλογο καθεστώς με αυτό των διπλωματών ισχύει και για τους εκπροσώπους των παγκοσμίων διεθνών (διακρατικών) οργανισμών, με βάση το Σύμφωνο της Βιέννης για την Αντιπροσώπηση των Κρατών σε Σχέση με Διεθνείς Οργανισμούς Οικουμενικού Χαρακτήρα του 1975.

Γ.3. Οι κύριες λειτουργίες της διπλωματίας

Όπως είπαμε ο κύριος ρόλος και η κύρια γενική και πρωταρχική λειτουργία της διπλωματίας είναι ο επίσημος διακρατικός διάλογος και η διαπραγμάτευση προκειμένου να διερευνηθούν σημεία κοινών συμφερόντων και αντιλήψεων ή να εντοπιστούν και να αντιμετωπιστούν σημεία τριβής και σύγκρουσης.

---

¹⁷ Οι ιεραρχία στους διπλωμάτες είναι η ακόλουθη, από τον χαμηλότερο στον ανώτερο βαθμό: ακόλουθος πρεσβείας (attaché), γραμματέας πρεσβείας Γ (third secretary) ή υποπρόξενος αν υπηρετεί στο εξωτερικό ως ο υποπρόξενος σε υποπροξενείο, γραμματέας πρεσβείας Β (second secretary) ή πρόξενος (consul) αν υπηρετεί στο εξωτερικό ως ο πρόξενος σε προξενείο, γραμματέας πρεσβείας Α (first secretary) ή πρόξενος (consul) αν υπηρετεί στο εξωτερικό ως ο πρόξενος σε προξενείο, σύμβουλος πρεσβείας Β ή Α (counselor) ή γενικός πρόξενος αν υπηρετεί ως ο γενικός πρόξενος σε γενικό προξενείο, πρεσβευτής Β ή πληρεξούσιος υπουργός Β (minister-counselor), πρεσβευτής Α ή πληρεξούσιος υπουργός Α (minister) και πρέσβης (ambassador).

Οι κύριες επιμέρους λειτουργίες της διπλωματίας και της διπλωματικής υπηρεσίας στην εκτέλεση του έργου της θεωρούνται τέσσερις συν η επικουρική των προξενικών λειτουργιών:

(α) Η εκπροσώπηση μιας χώρας σε άλλες χώρες (με πρεσβείες, γενικά προξενεία, προξενεία και υποπροξενεία) και σε διεθνείς οργανισμούς και διασκέψεις (μόνιμες αντιπροσωπείες ή *ad hoc* αντιπροσωπείες).

(β) Η επικοινωνία και ο επίσημος διάλογος μεταξύ κρατών ή μεταξύ κρατών και διεθνών οργανισμών.

(γ) Η διαπραγμάτευση σε διμερές και πολυμερές επίπεδο με στόχο την κατάληξη σε συμφωνία.

(δ) Η συλλογή έγκυρων πληροφοριών.

Γ.3.α. Εκπροσώπηση

Βασικός στόχος μίας διπλωματικής αντιπροσωπείας σε ξένη χώρα είναι η εφαρμογή της εξωτερικής πολιτικής σε σχέση με τη χώρα αυτή, η προαγωγή του εθνικού συμφέροντος της «χώρας μας» σε σχέση με μία άλλη και η βελτίωση της διεθνούς θέσης και διεθνούς εικόνας της χώρας στην άλλη χώρα (ή σε ένα διεθνή οργανισμό ή στη διεθνή κοινή γνώμη). Ο πρέσβης και η πρεσβεία σε μία άλλη χώρα ή η αντιπροσωπεία σε έναν διεθνή οργανισμό ή διάσκεψη είναι επιφορτισμένοι να εκτελούν τις εντολές του «Κέντρου» (της κεντρικής υπηρεσίας, δηλαδή του υπουργείου εξωτερικών εκάστου κράτους).

Στην προαγωγή του εθνικού συμφέροντος συμπεριλαμβανόταν ήδη από το τότε που καθιερώθηκε η διπλωματική εκπροσώπηση και η προαγωγή του εμπορίου και των ανταλλαγών μεταξύ των δύο χωρών, οι πολιτισμικές και μορφωτικές σχέσεις και γενικότερα η συνεργασία. Το κύριο βάρος σε αυτή τη διαδικασία το φέρει η πρεσβεία που βρίσκεται στην πρωτεύουσα της άλλης χώρας, με τον διαπιστευμένο πρέσβη της και τους διπλωματικούς που υπηρετούν υπό τις οδηγίες και την καθοδήγηση του. Τα προξενεία (γενικά προξενεία, προξενεία ή υποπροξενεία που βρίσκονται σε άλλες σημαντικές για την διαπιστευμένη χώρα πόλεις της εν λόγω χώρας) τελούν υπό τις εντολές του πρέσβη ή του επιτετραμμένου (που αρχηγού της αντιπροσωπείας αν δεν υπάρχει πρέσβης σε μία συγκεκριμένη χρονική στιγμή).

Τα κράτη μπορεί να έχουν ή να μην έχουν διπλωματικές σχέσεις - δηλαδή επίσημες διακρατικές σχέσεις - μεταξύ τους σε μόνιμη και τρέχουσα βάση. Αυτό ισχύει στο μέτρο που αναγνωρίζουν το ένα το άλλο νομικά *de jure*, *de facto* ή καθόλου. Αν αναγνωρίζονται μόνο *de facto*, τότε δεν δύναται να εγκαθιδρυθεί πρεσβεία (με προϊστάμενο πρέσβη) αλλά μόνιμη αντιπροσωπεία αν το θελήσει, όπως ήταν η περίπτωση, παλιότερα της ελληνικής, ισπανικής ή τουρκικής αντιπροσωπείας στο Ισραήλ, το οποίο τα κράτη αυτά δεν αναγνώριζαν *de jure*. Αυτό ισχύει και σε περίπτωση που πρόκειται για «μη κράτος» που όμως η εν λόγω χώρα ή ο ΟΗΕ αναγνωρίζει ως οντότητα με διεθνή προσωπικότητα, όπως π.χ. ο Οργανισμός για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης και η Παλαιστινιακή Αρχή. Από την άλλη αν υπάρχει αμοιβαία νομική αναγνώριση, η ίδρυση ή όχι πρεσβείας και το άνοιγμα συγκεκριμένων προξενείων είναι θέμα συνεννόησης και αμοιβαίας αποδοχής μεταξύ των δύο κρατών. Παλαιότερα, μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ισχύει η αμφιλεγόμενη αρχή, ότι αν ένα κράτος το επιθυμεί μπορούσε, αν το ήθελε, να ανοίξει πρεσβεία, ασχέτως αν αυτό το δεχόταν ή όχι η φιλοξενούσα χώρα.

Γ.3.β. Επικοινωνία

Η δεύτερη λειτουργία, η επικοινωνία με άλλα κράτη και άλλους διεθνείς πρωταγωνιστές (κυρίως με διεθνείς οργανισμούς), είναι η πλέον στοιχειώδης λειτουργία της διπλωματίας. Ανάγεται στην ιστορικά πρώτη διαδικασία της διπλωματίας που είναι η μεταφορά μηνυμάτων, ο ρόλος του επίσημου αγγελιοφόρου ενός κράτους προς ένα άλλο. Χωρίς αυτήν την απαραίτητη διαδικασία δεν μπορεί να μιλήσει κανείς για διεθνείς σχέσεις και πολύ περισσότερο για εν δυνάμει διεθνή κοινωνία. Σε παλαιότερες εποχές, μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, που η επικοινωνία ήταν πολύ δύσκολη (όπως είπαμε πριν την εποχή του σιδηροδρόμου, του τηλεγράφου και του τηλεφώνου) με τις ελάχιστες απευθείας επαφές μεταξύ αρχηγών κρατών ή υπουργών εξωτερικών, το μήνυμα το οποίο μεταδιδόταν επίσημα από τον επιτόπιο πρέσβη και η απάντηση που έπαιρνε ήταν, προφανώς, καίριας σημασίας για τη διεθνή πολιτική των κρατών και για το επίπεδο των μεταξύ τους σχέσεων. Μια και εντολές και νέες κατευθυντήριες γραμμές που λάμβανε καθυστερούσαν πολύ ο εκάστοτε πρέσβεις είχε μεγάλη ευχέρεια πρωτοβουλιών στη ξένη χώρα, αρκετές φορές καθορίζοντας εκείνος την εξωτερική πολιτική του κράτους του στη ξένη χώρα ή στη διεθνή διάσκεψη.

Αξίζει στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι οι επαγγελματίες διπλωμάτες έχουν γίνει ειδικοί στην ακρίβεια της διατύπωσης που έχει μεγάλη σημασία. Πρέπει να είναι σε θέση να πουν τη λέξη ή φράση που αρμόζει σε κάθε περίπτωση. Γι' αυτούς ο «σεβασμός για τη λέξη αποτελεί το πρώτιστο καθήκον», για να θυμηθούμε μία φράση από το *Markings*, το ιδιότυπο

ημερολόγιο που μας άφησε ο Dag Haammarskjold (ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων που σκοτώθηκε κατά τη εκτέλεση των καθηκόντων του στα τέλη του 1961 στην Ντόλα της Κατάνγκας). Οι διπλωματικοί οφείλουν να γνωρίζουν και ειδικεύονται στην επιλογή και χρήση των κατάλληλων εκφράσεων, στην κατάλληλη, κατά περίπτωση, έμφαση, τόνο, απόχρωση ή υπαινιγμό που απαιτείται προκειμένου να μεταφέρουν, με την μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια - ή και ασάφεια αν αυτή απαιτείται - το μήνυμα της δικής τους πλευράς.

Στη διεθνή διπλωματία τις περισσότερες φορές υπάρχει μία γλώσσα που επικρατεί στην επικοινωνία. Μέχρι τα μέσα του 18^{ου} αιώνα η γλώσσα της διπλωματίας ήταν τα λατινικά, στη συνέχεια και μέχρι το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου η κοινή γλώσσα στην οποία ελάμβανε χώρα η επικοινωνία μεταξύ των κρατών ήταν τα γαλλικά και μετά το ρόλο αυτό ανέλαβαν, σταδιακά, τα αγγλικά, με ορισμένες εξαιρέσεις κατά περιοχές, όπως η χρήση των ρωσικών μεταξύ των μελών του Ανατολικού Μπλοκ κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Επίσης, μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα η συντριπτική πλειοψηφία των διπλωματών καριέρας (όπως είναι γνωστοί οι επαγγελματίες διπλωματικοί), προερχόντουσαν από την αριστοκρατία και, εν γένει από τα προνομιούχα στρώματα εκάστης χώρας, σε σημείο ώστε οι μορφωμένοι και ικανοί από άλλα κοινωνικά στρώματα να μη τολμούσαν να υποβάλουν υποψηφιότητα για να γίνουν μέλη της διπλωματικής υπηρεσίας της χώρας τους. Αυτό μπορεί να αντέβαινε στην αρχή της ισότητας και των ίσων ευκαιριών για όλους σε μία δημοκρατική κοινωνία, ωστόσο είχε μία θετική λειτουργία, διευκόλυνε την επικοινωνία των διπλωματών μεταξύ τους μια και ανήκαν στην ίδια κοινωνική τάξη, και ως ερχόντουσαν από διαφορετικές χώρες.

Παραδείγματος χάριν, ο κόμης Ιωάννης Καποδίστριας (αριστοκράτης από την Κέρκυρα, υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας μαζί με τον κόμη Νέσσελροντ και από το 1827 ο πρώτος κυβερνήτης, δηλαδή πρόεδρος της Ελλάδας) όπως και άλλοι ευγενείς Έλληνες στη Ρωσία (στο Ρωσικό υπουργείο εξωτερικών, όπως ο κόμης Α. Στούρτζα) ήταν της ίδιας κοινωνικής τάξης με τους άλλους συναδέλφους του στη Ρωσία, τη Βρετανία, τη Αυστρία, την Πρωσία, τη Γαλλία ή της Ισπανία, μιλούσαν τις ίδιες ξένες γλώσσες με άγνοια προφορά σαν αν ήταν οι μητρικές τους γνώσεις, είχαν λίγο-πολύ τις ίδιες γνώσεις στη μουσική (κλασική μουσική), τη λογοτεχνία, την τέχνη και τον πολιτισμό, κάτι που διευκόλυνε να σπάσει ο πάγος μεταξύ τους με την πρώτη γνωριμία και να είναι στη συνέχεια σε θέση να επικοινωνήσουν πραγματικά μεταξύ τους χωρίς παρανοήσεις, προκειμένου να προσπαθήσουν να επιλύσουν τα προβλήματα στις σχέσεις μεταξύ των κρατών τους. Αντίθετα ο σημερινός διπλωμάτης έχει να αντιμετωπίσει πολύ μεγαλύτερα εμπόδια στην επικοινωνία με τον ξένο συνάδελφο του και ως μιλάνε όλοι (οι σχεδόν όλοι) την ίδια παγκόσμια γλώσσα, τα αγγλικά.

Γ.3.γ. Διμερής και πολυμερής διαπραγμάτευση

Η τρίτη σημαντική λειτουργία που αναφέραμε, η διαπραγμάτευση, αποτελεί τη ραχοκοκαλιά της διεθνούς κοινωνίας και των ειρηνικών διεθνών σχέσεων εν γένει. Πρόκειται για τις διαπραγματεύσεις, δηλαδή τις επίσημες συνομιλίες μεταξύ εκπροσώπων των κρατών, διπλωματών ή άλλων ειδικών (νομικών ή άλλων ανάλογα με το υπό συζήτηση θέμα) που σκοπό έχουν την κατάληξη σε συμφωνία που δεσμεύει τις χώρες αυτές. Η διαπραγμάτευση προϋποθέτει ότι τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις των κρατών συμπίπτουν ή μπορεί να συμπέσουν ή πάντως να βρουν κάποιο κοινό παρανομαστή. Εδώ η τέχνη ενός διπλωμάτη ή άλλου επίσημου εκπροσώπου του κράτους είναι να εντοπίσει τα σημεία κοινού ενδιαφέροντος και κυρίως κοινών φόβων και ανησυχιών και έτσι να βρεθεί συμφωνία χωρίς, ει δυνατόν, υπέρμετρες αμοιβαίες υποχωρήσεις και θυσίες. Η τέχνη είναι να πείσεις τον εκπρόσωπο του άλλου κράτους ότι είναι προς το συμφέρον του να κάνει αυτό που θέλει η δική σου πλευρά.

Οι διαπραγματεύσεις και η διπλωματία γενικότερα είναι δύο ειδών: η διμερής διαπραγμάτευση (μεταξύ δύο κρατών) και η πολυμερής διαπραγμάτευση (μεταξύ τριών ή περισσότερων κρατών) στα πλαίσια, συνήθως αν και όχι απαραίτητα, μίας πολυμερούς διάσκεψης ή ενός διεθνούς οργανισμού ή οργάνου του.

Η πολυμερής διπλωματία γνωστή και ως συνεδριακή διπλωματία (*conference diplomacy*) έχει παρουσιάσει αλματώδη εξέλιξη από την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών και ειδικά από το 1945 και μετά. Η αρχική μορφή της συνεδριακής διπλωματίας που αποτελεί και την καρδιά της είναι οι πολυμερείς διαπραγματεύσεις. Οι πολυμερείς διαπραγματεύσεις λάμβαναν συνήθως χώρα μετά από πόλεμο στον οποίο είχαν λάβει μέρος τρία ή περισσότερα κράτη, υπό τη μορφή διασκέψεων.

Οι ιστορικές τέτοιες διασκέψεις (συνεδριακή διπλωματία) οι οποίες υπήρξαν πεδίο εκτεταμένων και σύνθετων πολυμερών διαπραγματεύσεων και συνεδριακής διπλωματίας ήταν οι εξής: οι διασκέψεις που έλαβαν χώρα στα πλαίσια της Ειρήνης της Βεστφαλίας από το 1641 μέχρι το 1648, με την οποία τερματίστηκε ο Τριακονταετής Πόλεμος στην Ευρώπη· το Συνέδριο της Βιέννης που οδήγησε στην Τελική Πράξη του Συνεδρίου της Βιέννης το 1815 και με την οποία έληξαν οι Ναπολεόντιοι Πόλεμοι στην Ευρώπη· το Συνέδριο των Παρισίων του 1856 με το οποίο έληξε ο Κριμαϊκός Πόλεμος· το Συνέδριο του Βερολίνου του 1878, με το οποίο διευθετήθηκε η κατάσταση στα Βαλκάνια μετά τον Ρωσο-οθωμανικό Πόλεμο του 1878· οι διασκέψεις της Χάγης για τον Αποπλισμό (1899, 1907)· η Διάσκεψη

των Παρισίων (γνωστή ανακριβώς και ως Διάσκεψη των Βερσαλλιών), με την οποία έληξε ο Μεγάλος Πόλεμος (όπως ήταν γνωστός τότε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) που έλαβε χώρα στις Βερσαλλίες και σε τέσσερα προάστια των Παρισίων το 1919· και η Διάσκεψη των Παρισίων (1946) μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο πολυμερείς διαπραγματεύσεις είναι συνήθως δύσκολες και πολύπλοκες στη διεξαγωγή τους, όπως οι συνομιλίες για την εκπόνηση σημαντικών διακηρύξεων, όπως οι διακηρύξεις των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα (1948), για την από-αποικιοποίηση (1960), για τις φιλικές σχέσεις μεταξύ των κρατών (1970) ή η Τελική Πράξη του Ελσίνκι (1975) στα πλαίσια της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και Συνεργασία στη Ευρώπη (ΔΑΣΕ). Όταν πρόκειται για διεθνή νομικά κείμενα, δηλαδή για δεσμευτικές συμφωνίες, τα πράγματα γίνονται ακόμη πιο δύσκολα, με μακρόσυρτες πολυμερείς διαπραγματεύσεις που κρατών χρόνια, όπως οι διεθνείς συμβάσεις για το δίκαιο της θάλασσας, για τα πυρηνικά ή συμβατικά όπλα, για το Δίκαιο των συνθηκών, κλπ. Οι πολυμερείς αυτές διαπραγματεύσεις είναι πολύ επίπονες, όχι μόνο γιατί επιχειρούν να συμβιβάσουν τις διαφορετικές τοποθετήσεις και τα συμφέροντα πολλών κρατών ή διαφορετικών συνασπισμών κρατών, αλλά και επειδή η «γλώσσα» τους είναι η νομική γλώσσα, που χρειάζεται πολύ προσεκτική διατύπωση, μια και συνεπάγεται δικαιώματα και υποχρεώσεις για τα κράτη που στη συνέχεια πρέπει να τα εφαρμόσουν, αλλιώς θα θεωρηθεί ότι παρανομούν διεθνώς.

Σήμερα η πολυμερής διπλωματία των διακρατικών διασκέψεων αποτελεί καθημερινή πραγματικότητα. Η διπλωματική υπηρεσία ενός κράτους που αδυνατεί να την παρακολουθήσει - ή την αντιμετωπίζει όπως-όπως πλημμελώς - δεν έχει και πολλά περιθώρια να συμμετάσχει στο διεθνές γίγνεσθαι και, στο μέτρο του δυνατού να το επηρεάσει ή να δείξει εποικοδομητική στάση σε θέματα διεθνούς ενδιαφέροντος. Υπό αυτή την έννοια ο ΟΗΕ (τόσο στην έδρα του στη Νέα Υόρκη όσο και στη δεύτερη έδρα του, στη Γενεύη), η Ευρωπαϊκή Κοινότητα/Ενωση (Βρυξέλλες), ο ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη στη Βιέννη), το Συμβούλιο της Ευρώπης (Στρασβούργο) ή το ΝΑΤΟ (Βρυξέλλες), αποτελούν μόνιμες εν ενεργεία διακρατικές διασκέψεις. Γι' αυτό και οι χώρες μέλη έχουν μόνιμες αντιπροσωπείες (με μόνιμο αντιπρόσωπο πρέσβη με ισχυρό επιτελείο) στις έδρες των οργανισμών αυτών.

Στους οργανισμούς αυτούς υπάρχουν τόσες πολλές δραστηριότητες (με ένα συμβούλιο ή επιτροπή να ακολουθεί την άλλη ή να υπάρχουν ταυτόχρονες συνεδριάσεις δύο ή περισσότερων επιτροπών ή ομάδων εργασίας του ίδιου οργανισμού) ώστε πολλές αντιπροσωπείες δυσκολεύονται να τις παρακολουθήσουν, ειδικά οι πιο μικρές. Γι' αυτό και

σε πολλές περιπτώσεις χρειάζεται ενίσχυση από «το Κέντρο», ειδικά αν το θέμα που συζητιέται είναι πολύ ειδικό και χρειάζεται ειδικούς εμπειρογνώμονες (νομικούς ή άλλους) για να μπορούν να διαπραγματευτούν αποτελεσματικά.

Στο πλαίσιο της συνεδριακής-πολυμερούς διπλωματίας έχει αναπτυχθεί και κάτι που καμία φορά λέγεται «κοινοβουλευτική διπλωματία» (όρος που συνδέεται με τον Dean Rusk, τον υπουργό εξωτερικών των ΗΠΑ επί προεδρίας Κέννεντυ, στις αρχές της δεκαετίας του 1960) με την οποία εννοείται η δημιουργία ομάδων κρατών και των αντιπροσωπειών τους που συνασπίζονται μεταξύ τους («η ισχύς εν τη ενώσει»), είτε περιστασιακά - ανάλογα με το θέμα - είτε πιο μόνιμα, όπως π.χ. η Ομάδα των 77 χωρών (G-77 των λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών), οι Αραβικές χώρες, η Δυτική Ομάδα ή Ανατολική Ομάδα επί Ψυχρού Πολέμου στον ΟΗΕ ή η Δυτική Ομάδα (Νατοϊκή ομάδα), η Ανατολική Ομάδα (Σύμφωνο της Βαρσοβίας) και η Ομάδα των Ουδέτερων και Αδέσμευτων στη ΔΑΣΕ (Διάσκεψη για την Ειρήνη και την Ασφάλεια της Ευρώπης) κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, προκειμένου να προάγουν και να περάσουν σαν μπλοκ τις θέσεις τους.

Γ.3.δ. Συλλογή πληροφοριών

Η συλλογή πληροφοριών ήταν και αυτή μία ακόμη από τις κλασικές λειτουργίες των πρεσβειών και προξενείων, του πρέσβη, των υφισταμένων του διπλωματικών και των ακολούθων ή συμβούλων σε διάφορα επιμέρους θέματα (εμπορικός ή οικονομικός ακόλουθος ή σύμβουλος, στρατιωτικός ή ναυτικός ακόλουθος, μορφωτικός ακόλουθος, ακόλουθος ή σύμβουλος τύπου). Η σημασία της πληροφόρησης έχει σήμερα περιοριστεί αισθητά, μια και υπάρχουν άλλα κανάλια πληροφόρησης, ταχύτερα (όπως ο τύπος, τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο) ή οι γνώσεις που έχουν ειδικοί μελετητές που ειδικεύονται στην εν λόγω χώρα και περιοχή.

Από την άλλη ο διπλωμάτης και ειδικά ο πρέσβης διατηρεί ακόμη τη σημασία του ως συλλέκτης εγκύρων πληροφοριών και ως άνθρωπος που εκτιμάει την πολιτική κατάσταση σε μία χώρα κυρίως για δύο λόγους. Πρώτον έχει - ή θα πρέπει να έχει - άμεση πρόσβαση και εκτεταμένες και σε βάθος επαφές με την ηγεσία και την ελίτ της χώρας στην οποία βρίσκεται. Οι επαφές αυτές καθώς και ανταλλαγές απόψεων που έχει με του άλλους συναδέλφους για την πολιτική κατάσταση της χώρας στην οποία είναι διαπιστευμένος καθιστούν ακόμη και σήμερα τους διπλωμάτες και ειδικά τους πρέσβεις - ειδικά εννοείται του σοβαρούς και οξυδερκείς - σημαντική πηγή πληροφοριών για τις κυβερνήσεις τους. Οι πληροφορίες αυτές μεταφέρονται με απόρρητα τηλεγραφήματα (παλαιότερα με κωδικοποιημένα τηλεγραφήματα *chiffre*) ή με τις περιοδικές συνολικές εκθέσεις-εκτιμήσεις που κάνει ο πρέσβης ετησίως ή πιο

συχνά αν χρειαστεί οι οποίες στέλνονται με τον διπλωματικό σάκο.¹⁸ Δεν είναι τυχαίο ότι οι εκθέσεις αυτές και άλλα έγγραφα και τηλεγραφήματα, αποτελούν σημαντική πηγή για τον ερευνητή της ιστορίας των διεθνών σχέσεων (Διπλωματικής Ιστορίας), αλλά ακόμη και για αυτόν που ασχολείται με την έρευνα της εσωτερικής πολιτικής, κοινωνικής ή οικονομικής κατάσταση μίας χώρας σε μία συγκεκριμένη ιστορική στιγμή. Μπορεί οι εκθέσεις αυτές να μην είναι αντικειμενικές και να ενέχουν προκατάληψη, μια και βλέπουν τα πράγματα από την οπτική γωνία και τα συμφέροντα ενός άλλου κράτους, όμως συχνά αποτελούν όχι μόνο νηφάλιες εκτιμήσεις αλλά και μας δείχνουν πως εμείς φαινόμεστε απ' έξω και πόσο ιδιότυποι, οπισθοδρομικοί ή μη ρασιοναλιστικοί φαινόμεστε στους άλλους. Στην ελληνική περίπτωση ειδικότερα δεν έχει παρά να δει κανείς πως φαινόντουσαν στους ξένους διπλωμάτες οι συγκρούσεις για την καθαρεύουσα ή τη δημοτική ή οι συγκρούσεις στην Αθήνα για το θέμα της απόδοσης του Ευαγγελίου στη δημοτική στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (τα γνωστά ως Ευαγγελικά).

Γ.3.ε. Οι προξενικές λειτουργίες

Οι προξενικές λειτουργίες που λαμβάνουν χώρα είτε στα προξενεία ή στο προξενικό τμήμα μίας πρεσβείας αφορούν την προστασία των συμφερόντων της αποστέλλουσας χώρας και των υπηκόων της που βρίσκονται στην άλλη χώρα, την έκδοση διαβατηρίων, τις θεωρήσεις, τις βίζες, την παροχή βοήθειας στους υπηκόους της χώρας αποστολής (π.χ. οικονομική βοήθεια, βοήθεια αν τελούν υπό κράτηση ή προσάγονται σε δικαστήριο, κλπ.) ή στα πλοία ή αεροσκάφη που φέρουν τη σημαία της χώρας τους.

Γ.4. Οι γενικότερες λειτουργίες της διπλωματίας

Πέραν από τις ανωτέρω βασικές λειτουργίες της διπλωματίας, σε ένα υψηλότερο επίπεδο αφαίρεσης, η παραδοσιακή επαγγελματική διπλωματία επιτελεί τουλάχιστον τρεις ακόμη καίριες λειτουργίες.

Καταρχήν έχουμε την πολύ σημαντική προσφορά της διπλωματίας στον περιορισμό των εντάσεων μεταξύ των κρατών, την πρόληψη και αποφυγή των ενόπλων συγκρούσεων, στην αποκλιμάκωση συγκρούσεων και, γενικά, στην ομαλοποίηση των σχέσεων. Στο πλαίσιο αυτό έχει αναπτυχθεί και μία ολόκληρη φιλολογία για το πώς πρέπει να είναι ένας ιδανικός διπλωμάτης προκειμένου να συμβάλει στην εκτόνωση κρίσεων, στην ομαλή λειτουργία των σχέσεων και στην επίλυση διαφορών: ο διπλωμάτης, ο οποίος κατά τα άλλα έχει ως πρώτο

---

¹⁸ Ο διπλωματικός σάκος είναι ένα μεγάλο δερμάτινο δέμα κλεισμένο ερμητικά με βουλοκέρι που δεν επιτρέπεται να το ανοίξει κανείς (καμία αρχή άλλης χώρας) μέχρι να φτάσει στο προορισμό του, στο υπουργείο εξωτερικών από την πρεσβεία ή αντιθέτως από το υπουργείο εξωτερικών μέχρι την πρεσβεία.

μέλημα το εθνικό συμφέρον, θα πρέπει να είναι πάντα ήρεμος, νηφάλιος, ευγενής, να διαθέτει τακτ και χιούμορ, να έχει μεγάλο αυτοέλεγχο και υπομονή, να είναι καλλιεργημένος (η λογική του Satow). Η εικόνα αυτή έχει αρχίσει να ξεθωριάζει στις μέρες μας, αλλά δεν παύει να αποτελεί χρήσιμο μπούσουλα για έναν νέο διπλωμάτη και ταιριάζει άλλωστε με την εικόνα του εκπροσώπου μιας «πολιτισμένης χώρας». Αν μη τι άλλο για να θυμηθούμε τη γνωστή γαλλική έκφραση, η «ευγένεια υποχρεώνει» (*noblesse oblige*), οι διάφορες εκρήξεις σε βάρους του αντιπάλου μπορεί ενίοτε να έχουν χρησιμότητα, ειδικά αν θέλει κανείς να τονίσει ότι μία κατάσταση έχει φτάσει στο «μη παρέκει» ή ότι «πρόκειται για απαράδεκτη ή άδικη στάση» αλλά δεν συμβάλει στη μείωση της έντασης ούτε διευκολύνει την επικοινωνία και αλληλοκατανόηση σε διακρατικό επίπεδο.

Κατά δεύτερον, η διπλωματία καταγίνεται με τη δημιουργία, διατήρηση και την ανανέωση ή αλλαγή των κανόνων και διαδικασιών που συνέχουν το διεθνές σύστημα. Με αυτή την έννοια η διπλωματία και οι διπλωμάτες είναι το όχημα με το οποίο λειτουργούν και εξελίσσονται το διεθνές δίκαιο και η διεθνής οργάνωση.

Σε ένα τρίτο συναφές επίπεδο αφαίρεσης έχουμε τη συμβολική λειτουργία της διπλωματίας ως την κατεξοχήν έκφραση (και ιστορικά μάλιστα την πρώτη) της διεθνούς κοινωνίας. Η διπλωματία προηγήθηκε κατά πολύ της γένεσης του άλλου βασικού πυλώνα της διεθνούς κοινωνίας, του διεθνούς δικαίου και ακόμη περισσότερο της διεθνούς οργάνωσης. Στο πρόσωπο λοιπόν του διπλωμάτη και της διπλωματικής υπηρεσίας έχουμε τον πρώτο και παλαιότερο θεσμοφύλακα της ιδέας της διεθνούς κοινωνίας.

Γ.6. Η αμφισβήτηση της διπλωματίας και πώς ξεπεράστηκε

Παρά τις τόσες σημαντικές λειτουργίες που έχει επιτελέσει διαχρονικά η διπλωματία και οι διπλωμάτες και που συνεχίζουν να επιτελούν και σήμερα, η διπλωματία και οι διαδικασίες της αντιμετώπισαν αμφισβήτηση, ειδικά κατά τους προηγούμενους δύο αιώνες, κατά τον 19^ο και ακόμη περισσότερο κατά τον 20^ο αιώνα.

Οι κύριες κριτικές αφορούσαν (α) τη μυστική διπλωματία, (β) τη διπλωματία ως οπισθοδρομική και όργανο των αντιδραστικών δυνάμεων και (γ) τη διπλωματία ως δυσλειτουργική στο διάλογο και την επίλυση συγκρούσεων.

Ένα βασικό σημείο της κριτικής είναι το γεγονός ότι η διπλωματία είναι από τη φύση της κατ' ανάγκη μυστική και απόρρητη. Η μυστικότητα και το απόρρητο βοηθάει στην πιο ειλικρινή και ανοικτή επικοινωνία μεταξύ των δύο μερών, ειδικά όταν τα δύο μέρη έχουν σοβαρές διαφωνίες και υπάρχει διένεξη. Η ανοικτή διπλωματία αντίθετα - όπου τα πράγματα

είναι δημόσια και προσιτά στην κοινή γνώμη και στα ΜΜΕ - δρα αρνητικά, μια οι αντιπρόσωποι προκειμένου να εντυπωσιάσουν ως δεινοί ρήτορες και απευθυνόμενοι τόσο διεθνώς και κυρίως στο δικό τους ακροατήριο είναι επιθετικοί με αποτέλεσμα να οδηγούν τις συνομιλίες στο ναύαγιο.

Χαρακτηριστικό είναι ότι στις περιπτώσεις εκείνες όπου μία διάσκεψη ή διμερείς συνομιλίες μεταφέρονται από την ανοικτή (δημόσια) διαδικασία στις κλειστή διαδικασία, έχουμε σχεδόν αυτόματα χαμήλωμα των τόνων και ελάχιστες ρητορείες, σκηνικό που είναι καταλληλότερο για την εδραίωση ενός σοβαρού, υπεύθυνου και ειλικρινούς διαλόγου με στόχο την εξεύρεση, αν αυτό είναι δυνατόν, ενός κοινά αποδεκτού αποτελέσματος, με μία συμφωνημένη απόφαση στη μορφή γραπτού κειμένου (διακήρυξη, σύμβαση, πολιτικό κείμενο, κλπ.).

Η γνωστή ως μυστική διπλωματία έχει αποκτήσει κακό όνομα, ακριβώς επειδή μέχρι το 1918, τα κράτη - και κατά πρώτο λόγο οι Μεγάλες Δυνάμεις - συνήθιζαν να συνομολογούν συμφωνίες που δεν γνώριζαν το φως της ημέρας ή συμφωνίες που διέθεταν μυστικά άρθρα ή μυστικές ρήτρες. Είναι προφανές ότι η μυστικότητα οφειλόταν στο ότι στρεφόντουσαν συνήθως εναντίον κάποιου άλλου που δεν συμμετείχε στις συνομιλίες, οπότε δεν ήθελαν αυτό να γίνει γνωστό σε αυτόν. Κατά τον 19^ο αιώνα η διπλωματία η «κεκλεισμένων των θυρών», όπου «μαγειρευόταν» ερήμην των άλλων λαών η τύχη της Ευρώπης και του κόσμου ολόκληρου, επέσειε την μήνιν των φιλελεύθερων και των σοσιαλιστικών κύκλων στην Ευρώπη, και τέθηκε το θέμα της διαφάνειας, δημοσιότητας και κοινοβουλευτικού ελέγχου.

Κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έλαβαν χώρα διάφορες μυστικές συμφωνίες προκειμένου να παρασυρθούν διάφοροι ηγέτες να συμμαχήσουν με τη μία ή με την άλλη πλευρά, σε σημείο ώστε κάποιοι κυριολεκτικά «παζάρευαν» για να δουν ποίος θα τους δώσει περισσότερο για να προσχωρήσουν, με το αζημίωτο, στην πλευρά του. Χαρακτηριστική περίπτωση ήταν οι επιστολές του Βρετανού ύπατου αρμοστή στην Αίγυπτο, Sir Henry McMahon, προς τον Μέγα Σαρίφ της Χετζάζης, Hussein Ibn Ali με τις οποίες το Λονδίνο δεσμευόταν να δημιουργηθεί μεγάλο Αραβικό κράτος στην Αραβία, τη Συρία και τη Μεσοποταμία, στην περίπτωση που οι Άραβες θα συνέδραμαν τους Βρετανούς στον πόλεμο τους κατά της συμμάχου της Γερμανίας, Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όμως κατά την ίδια ακριβώς εποχή, η Βρετανία και η Γαλλία είχαν συνομολογήσει, το 1916, τη μυστική συμφωνία Sikes-Picot, για τον μελλοντικό διαμοιρασμό της περιοχής αυτής μεταξύ τους. Η μυστική αυτή συμφωνία έγινε ευρέως γνωστή όταν δημοσιοποιήθηκε και καταγγέλθηκε από την Επαναστατική Κυβέρνηση των Σοβιέτ την άνοιξη του 1918.

Το 1918 ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Γούντρον Ουίλσον (Woodrow Wilson, 1856-1924), στα περίφημα «14 Σημεία» (Ιανουάριος του 1918), κατέκρινε, μεταξύ άλλων, τη μυστική διπλωματία που οδηγούσε σε μυστικές και ανίερές συμφωνίες που έκριναν τις τύχες των λαών. Υποστήριξε αντίθετα την ανάγκη οι συμφωνίες να συνομολογούνται με ανοικτό και δημόσιο τρόπο και η διπλωματία να διεξάγεται ανοικτά και δημόσια.

Η δεύτερη αμφισβήτηση της διπλωματίας είναι ότι πρόκειται για «παιχνίδι» των Μεγάλων Δυνάμεων που επιβάλουν τη θέληση τους στους πιο αδύνατους ή στους ηττημένους σε έναν πόλεμο. Η κριτική αυτή είχε κατά βάση τρεις στον ιδεολογικές ρίζες κατά τον 19^ο αιώνα, τον εθνικισμό των αδύνατων «αλύτρωτων» εθνών που ήθελαν να γίνουν κράτη, τον φιλελευθερισμό και τον σοσιαλισμό, δηλαδή και τις τρεις αμφισβητήσεις στο σύστημα της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας του 19^{ου} αιώνα. Στον 20^ο αιώνα η αμφισβήτηση ήρθε αρχικά από τον κομμουνισμό, στη συνέχεια από το φασισμό και ναζισμό και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, από το κίνημα της απο-αποικιοποίησης και, πιο πρόσφατα, από τον ισλαμικό φονταμενταλισμό.

Μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση στη Ρωσία (1917), η νέα επαναστατική κυβέρνηση των Σοβιέτ υπό τον Λένιν και τον Τρότσκι, αμφισβητούσε τη διπλωματία και το διεθνές δίκαιο ως έκφραση και όργανα της κυρίαρχης αστικής τάξης που εκμεταλλευόταν και χειραγωγούσε τις κοινωνίες και την ανθρωπότητα στο σύνολο της, ως όργανο του ιμπεριαλισμού. Παρεμφερής ήταν και η τοποθέτηση, μετά από τριάντα χρόνια, της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας όταν κυριάρχησε το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κίνας υπό τον Μάο Τσε Τουνγκ και η Κίνα βρέθηκε απομονωμένη (πλην των αρχικών σχέσεων της με την ιδεολογικά συγγενή της Σοβιετική Ένωση που στη συνέχεια κακοφόρμισαν).

Επίσης οι κανόνες της διπλωματίας και η σημασία τους για την ειρήνη και τη συνεργασία δεν είχαν βέβαια καμία θέση για τα «κράτη εγκληματίες» (*rogue states*) του Μεσοπολέμου, όπως η Ναζιστική Γερμανία. Για τον Χίτλερ οι Γερμανοί διπλωμάτες ήταν χρήσιμοι μόνο στο μέτρο που μπορούσαν να βοηθήσουν τη δόξα και το όραμα του Τρίτου Ράιχ, δηλαδή την κατάκτηση της Ευρώπης δια της ένοπλης βίας και την Ναζιστική Γερμανική ηγεμονία του κόσμου, ήταν θα λέγαμε επικουρική του επιθετικού πολέμου.

Οι πιο πρόσφατες αμφισβητήσεις - συνολικές και εκείνες - έχουν έρθει από τις φονταμενταλιστές ισλαμικές χώρες, αρχικά από το Ιράν υπό τον Khomeini (1902-1989) και από το Αφγανιστάν των Ταλιμπάν.

Οι περισσότερες από τις αμφισβητήσεις αυτές γρήγορα ξεπεράστηκαν, ακριβώς γιατί δεν υπάρχει στο διεθνές πλαίσιο καμία άλλη διαδικασία ή λειτουργία που να την

αντικαταστήσει και να επιτελέσει αυτά που επιτελεί η διπλωματία σε ένα κόσμο ανεξαρτήτων κρατών. Όλοι τελικά αποδέχθηκαν το υπάρχον σύστημα της διπλωματίας, ίσως επειδή τα νέα κράτη αντελήφθησαν ότι κατά βάση δεν πρόκειται για έκφραση συγκεκριμένης ιδεολογίας ή δόλιας τεχνικής για τη χειραγώγηση των «αδαών που δεν κατέχουν τη διπλωματική γλώσσα και τέχνη», αλλά για μέθοδο και λειτουργία που είναι χρήσιμη και απαραίτητη σε όλους. Επιπλέον βασίζεται σε κάτι που δεν δέχεται αμφισβήτηση: στην ισότητα μεταξύ όλων, μικρών και μεγάλων, ισχυρών και ανίσχυρων. Είναι πλουραλιστική και στη διάθεση όλων, στο μέτρο που δεν θέλουν να αλλάξουν τον κόσμο κατακτώντας τον με ωμή βία και ακραίο ρατσισμό, όπως ήθελε ο Χίτλερ.

Από την άλλη οι αμφισβητήσεις αυτές δεν έμειναν στο κενό αφού είχαν όντως κάτι το αξιοσημείωτο να πουν. Ειδικά η άποψη των φιλελεύθερων του 19^{ου} αιώνα και του 20^{ου} αιώνα βρήκε μια χρήσιμη λύση σε σχέση με την ανάγκη του απορρήτου και της μυστικότητας. Τόσο στην Κοινωνία των Εθνών όσο και στον ΟΗΕ για να ισχύει μία συνθήκη θα πρέπει να έχει κατατεθεί στην Γραμματεία του οργανισμού. Η Κοινωνία των Εθνών μάλιστα ήταν ακόμη πιο αυστηρή, δηλώνοντας ότι καμία συμφωνία δεν θα είχε δεσμευτικό χαρακτήρα αν προηγουμένως δεν είχε κατατεθεί. Για τον ΟΗΕ, η μη κατάθεση σημαίνει ότι τότε δεν μπορεί κανένας κράτος να επικαλείται τη συμφωνία ενώπιον οργάνων των Ηνωμένων Εθνών, δηλαδή συμπεριλαμβανομένου του Διεθνούς Δικαστηρίου. Επιπλέον πριν την κατάθεση στον ΟΗΕ υπάρχει η δημόσια παρουσίαση της συμφωνίας μέσα από τη διαδικασία κύρωσης της συμφωνίας στη βουλή εκάστης χώρας. Επίσης υπάρχει υποχρέωση εκ μέρους των κρατών να μην καθιστούν δημόσια την αλληλογραφία τους με άλλα κράτη, πλην αν αυτό έχει συμφωνηθεί μεταξύ τους.

Αν και οι αμφισβητήσεις αυτές έχουν πια ξεπεραστεί σε διακρατικό επίπεδο, υπάρχουν ακόμη αντιρρήσεις που έρχονται από μία άλλη οπτική των πραγμάτων. Στον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων έχουν ακουστεί επικρίσεις για τη διπλωματία και για το διπλωματικό διάλογο γενικότερα. Οι αμφισβητήσεις αυτές έχουν έρθει κυρίως από τον John Burton (1915-2010) στη δεκαετία 1960-1980.

Ο Burton, που πριν γίνει πανεπιστημιακός είχε χρηματίσει μόνιμος υφυπουργός εξωτερικών της Αυστραλίας και γνώριζε τη διπλωματία από πρώτο χέρι, εναντιώθηκε σε αυτήν, ειδικά στην παραδοσιακή διπλωματία όπως εμφανιζόταν κατά τον Ψυχρό Πόλεμο στις σχέσεις Ανατολής-Δύσης, που στην ουσία αποτελούσε, όπως επισημαίνει, διάλογο κουφών. Αντί να φέρνει την εκτόνωση και αλληλοκατανόηση, «έριχνε λάδι στη φωτιά», τόσο διμερώς όσο και πολυμερώς, στα διεθνή *fora*. Με τη λογική που διέπει την παραδοσιακή διπλωματία, που είναι η προαγωγή του στενού εθνικού συμφέροντος της μίας πλευράς σε βάρος της

άλλης, δύσκολα μπορεί μία διένεξη, κατά τον Burton, είτε λέγεται Παλαιστινιακό είτε Κυπριακό, να κάνει την απαραίτητη υπέρβαση και να δει τη διαφορά με όρους «θετικού αθροίσματος» σε μία προσπάθεια από κοινού επίλυσης ενός δύσκολου προβλήματος που έχει δυσβάστακτο κόστος και για τις δύο πλευρές. Αντιθέτως στη διπλωματία οι υπάρχουσες διαφορές γίνονται αντιληπτές στην λογική του «μηδενικού αθροίσματος», δηλαδή με έκβαση νικητή-ηττημένο, κερδισμένο-χαμένο. Άλλωστε η λογική του διπλωμάτη είναι παραδοσιακά, το “my country right or wrong” (είμαι υπέρ της χώρας μου είτε έχει δίκιο είτε έχει άδικο)¹⁹ ως εκ τούτου υπάρχουν λίγα περιθώρια για αμοιβαίους συμβιβασμούς πλην της τακτικής υποχώρησης ή του ξεγελάσματος του αντιπάλου.

Αν και αμφισβήτηση αυτή ήταν καίρια εντούτοις και εδώ έχουμε ενσωμάτωση των προβληματισμών αυτών σε μία πολύ πιο εκλεπτυσμένη μορφή διπλωματίας, καθώς όλο και περισσότεροι διπλωμάτες και πολιτικοί «μαθαίνουν» νέες μεθόδους και τεχνικές επίλυσης των διαφορών και των δισταμένων απόψεων, κυριολεκτικά μαθαίνουν «επίλυση συγκρούσεων» όπως τι δίδασκε ο Burton και άλλοι. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές σε πιο πρόσφατες προσπάθειες επίλυσης συγκρούσεων στη πράξη, όπως στη Διαδικασία του Όσλο για το Παλαιστινιακό (αρχές δεκαετίας 1990).

* * *

Στις τελευταίες δεκαετίες η διπλωματία έχει αλλάξει αισθητά. Υπάρχει μεγάλη αύξηση της πολυμερούς διπλωματίας και της σημασίας της, ιδιωτική ή ανεπίσημη διπλωματία, οικονομική και πολιτιστική διπλωματία, διπλωματική δραστηριότητα από άλλες υπηρεσίες του κράτους, προσωπική διπλωματία σε επίπεδο πολιτικών και άλλων παραγόντων, διπλωματία κορυφής (από τους πρωθυπουργούς ή αρχηγούς του κράτους) και αυξημένος ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης στα διεθνή ζητήματα καθώς και χρησιμοποίηση

---

¹⁹ Η φράση αυτή αποδίδεται σε δύο Αμερικάνους, σε ένα πλοίαρχο και σε έναν πολιτικό, όμως όπως θα δούμε το νόημα της φράσης αυτής ολοκληρωμένης είναι κάπως διαφορετικό και όχι απλή εκδήλωση ακραίου πατριωτισμού ή εθνικισμού. Ο πλοίαρχος ήταν ο Stephen Decatur (1779-1820), ένας αξιωματικός του πολεμικού ναυτικού των ΗΠΑ με πολλές νίκες στο ενεργητικό που σκοτώθηκε στη μάχη, ο οποίος σε μία πρόποση του σε ένα δείπνο στις αρχές του 19^{ου} αιώνα αναφώνησε: “Our Country! In her intercourse with foreign nations may she always be in the right; but right or wrong, our country!” Ο γερμανικής καταγωγής πολιτικός Carl Schurz (1829-1906) που είχε χρηματίσει πρέσβης στη Μαδρίτη, υποστράτηγος στον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο, υπουργός εσωτερικών και γερουσιαστής, είχε πει το 1872 το εξής: “My country, right or wrong; if right, to be kept right; and if wrong, to be set right.”

ειδικών σε διάφορα θέματα. Οι εξελίξεις αυτές έχουν μειώσει το ρόλο της διπλωματικής υπηρεσίας και των πρέσβων στην χάραξη της εξωτερικής πολιτικής των κρατών τους.

Δ. Διεθνές δίκαιο

Δ.1. Ορισμός

Το διεθνές δίκαιο ή δημόσιο διεθνές δίκαιο (σε αντιδιαστολή με το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο²⁰) είναι το σώμα των δεσμευτικών κανόνων και αρχών που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών και άλλων διεθνών «υποκειμένων» και «μελών» της διεθνούς κοινωνίας και του διεθνούς δικαίου. Τα διεθνή υποκείμενα είναι οι φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο. Τα μέλη είναι τα υποκείμενα εκείνα που διαθέτουν την ικανότητα παραγωγής κανόνων του διεθνούς δικαίου (δικαιοπαραγωγική ικανότητα).

Σήμερα (δηλαδή από το 1945 και μετά) τα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου είναι (1) τα κράτη, (2) οι διεθνείς οργανισμοί (δηλαδή οι διακρατικοί θεσμοί που έχουν δημιουργήσει τα κράτη και όχι η διεθνείς μη κυβερνητικές που είναι δημιούργημα ιδιωτών και όχι κρατών) και (3) σε ορισμένες περιπτώσεις τα άτομα ή ομάδες ατόμων (κυρίως μειονότητες) όταν απορρέουν για τα άτομα ή τις ομάδες αυτές δικαιώματα και υποχρεώσεις απευθείας από κανόνες του διεθνούς δικαίου.

Το διεθνές δίκαιο διακρίνεται σε γενικό διεθνές δίκαιο που αφορά όλα ανεξαιρέτως τα κράτη στις μεταξύ τους σχέσεις και στο ειδικό διεθνές δίκαιο που αφορά δύο ή περισσότερες κράτη που δεσμεύονται από μία μεταξύ τους συμφωνία, διμερή ή πολυμερή (συνήθως στα πλαίσια ενός διεθνούς οργανισμού).

Ο όρος «διεθνές δίκαιο» (*international law*) είναι όρος που εισήγαγε το 1780 ο Άγγλος φιλόσοφος και συνταγματολόγος Τζέρεμυ Μπένθαμ για να αποδώσει καλύτερα την έννοια του *jus gentium* η οποία είχε αποδοθεί μέχρι την εποχή του με τον όρο «δίκαιο των εθνών», σαν να αφορούσε το εσωτερικό δίκαιο των «εθνών», δηλαδή των κρατών.²¹

---

²⁰ Το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο δεν έχει σχέση με το διεθνές δίκαιο, και ας φαίνεται να μοιάζει λεκτικά. Πρόκειται για τους διαδικαστικούς κανόνες που ορίζουν πιο δίκαιο ισχύει σε μία περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ των έννομων τάξεων (των κανόνων) δύο ή περισσότερων κρατών προκειμένου μία από τις έννομες τάξεις (οι νόμοι της, τα δικαστήρια της, κλπ.) να θεωρηθεί αρμόδια για να επιληφθεί του θέματος, π.χ. σε θέματα διαζυγίων ή κληρονομίας σε σχέση με άτομα με διαφορετική υπηκοότητα, ποίας χώρας οι νόμοι θα ισχύσουν;

²¹ Ο όρος έθνος στη Διπλωματική Ιστορία, το Διεθνές Δίκαιο και στις Διεθνείς Σχέσεις αλλά και στη καθημερινή γλώσσα των πολιτικών και διπλωματών είναι συνώνυμη με τη λέξη κράτος, έτσι π.χ. έχουμε τις λέξεις διεθνές δίκαιο, διεθνείς σχέσεις, Κοινωνία των Εθνών ή Ηνωμένα Έθνη, που σε όλες τις περιπτώσεις σημαίνει κράτος και όχι έθνος που εννοιολογικά είναι κάτι το διαφορετικό όπως έχουμε δει.

Οι ορισμοί του διεθνούς δικαίου που επικρατούσαν μέχρι το 1945 όριζαν το διεθνές δίκαιο ως το δίκαιο (το σύνολο των νομικών κανόνων) που ισχύει μόνο μεταξύ των κρατών. Ας δούμε τρεις από τους κλασικούς ορισμούς αυτού του είδους που κυκλοφορούσαν στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Ο Βρετανός John Westlake (1828-1913), καθηγητής του διεθνούς δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ, όριζε το διεθνές δίκαιο (το 1904), ως «το νόμο της κοινωνίας των κρατών ή εθνών».

Κατά τον καθηγητή Lassa Oppenheim (1858-1919) που διαδέχθηκε τον Westlake στο Κέμπριτζ, το διεθνές δίκαιο «είναι ο κορμός εκείνος των συμβατικών και εθιμικών κανόνων που θεωρούνται νομικά δεσμευτικοί από τα πολιτισμένα κράτη στις μεταξύ τους σχέσεις».

Κατά τον J.L. Brierly (1881-1955) του πανεπιστημίου της Οξφόρδης, το διεθνές δίκαιο είναι «ο κορμός των κανόνων και των αρχών συμπεριφοράς που είναι δεσμευτικοί στις σχέσεις μεταξύ των πολιτισμένων κρατών».

Μέχρι το 1945 το διεθνές δίκαιο γινόταν αντιληπτό ως το δίκαιο των διακρατικών σχέσεων. Η αντίληψη αυτή ήταν η επικρατούσα και στα πλαίσια του νεόκοπου Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης (ΔΔΔΔ), παρά την έλευση ορισμένων διεθνών οργανισμών στον 19^ο αιώνα και τη γένεση του πρώτου οικουμενικού πολιτικού διεθνούς οργανισμού, της Κοινωνίας των Εθνών. Υπήρχαν σημαντικές φωνές που εξέφραζαν ζοηρή διαφωνία προς αυτή τη σύλληψη του διεθνούς δικαίου, όπως αυτή του Γάλλου νομικού διεθνολόγου Georges Scelle (1878-1961) που υποστήριζε ότι τα πραγματικά υποκείμενα του διεθνούς δικαίου είναι τα άτομα, αλλά η άποψη αυτή εύρισκε πολύ λίγη απήχηση πριν το 1945.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και μετά το διεθνές δίκαιο ήταν πλέον ένα δίκαιο ξεχωριστό από το δημόσιο δίκαιο (ή «δημόσιο δίκαιο της Ευρώπης» όπως λεγόταν από τους νομικούς και διπλωμάτες μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα) και ο επιστημονικός κλάδος του Διεθνούς Δικαίου απέβη ξεχωριστή νομική επιστήμη με ξεχωριστές επιστημονικές έδρες (πρώτα στις γερμανικές πόλεις, λίγο μετά στη Βρετανία, στις ΗΠΑ και στην Ιταλία τέλος στη Γαλλία, την Ελβετία, το Βέλγιο και μετά στην λοιπή Ευρώπη). Από τότε θεωρήθηκε το δίκαιο που διέπει τις σχέσεις μεταξύ των *πολιτισμένων* κρατών.

Σήμερα, με την τεράστια εξέλιξη που έχει γνωρίσει από το 1945 και έπειτα το διεθνές δίκαιο, η ανωτέρω στενή τοποθέτηση ότι ισχύει για τις νομικές σχέσεις μεταξύ των κρατών και μόνο δεν υφίσταται πια. Εξυπακούεται βέβαια ότι έχει εκλείψει και η αναφορά

σε *πολιτισμένα κράτη*, μια και όλα τα κράτη θεωρούνται πολιτισμένα από το γεγονός ότι είναι ανεξάρτητα κράτη.²² Το βασικό σημείο που μπορεί κανείς να διατηρήσει από την παλιότερη σύλληψη του διεθνούς δικαίου είναι ότι το διεθνές δίκαιο είναι το δίκαιο που ισχύει *κατά πρώτο λόγο* σε ότι αφορά τα κράτη στις μεταξύ τους σχέσεις.

Άλλα υποκείμενα του διεθνούς δικαίου είναι, όπως είπαμε, οι διεθνείς (διακρατικοί ή διακυβερνητικοί) οργανισμοί και, σε ορισμένες περιπτώσεις, και τα άτομα (α) ειδικά σε σχέση με ανθρώπινα δικαιώματα αν ένα άτομο είναι θύμα καταπάτησης των δικαιωμάτων αυτών από κράτη, κρατικές υπηρεσίες (αστυνομία, στρατός, δικαστήρια, κλπ.), κρατικούς λειτουργούς ή παρακρατικές οργανώσεις ή (β) ως θύτης σε θέματα του διεθνούς ποινικού δικαίου και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας (πειρατές, αεροπειρατές, τρομοκράτες και εγκληματίες κατά της ανθρωπότητας). Επίσης υποκείμενα του διεθνούς δικαίου είναι και οι εθνοτικές, εθνικές, θρησκευτικές, φυλετικές ή άλλες μειονότητες (ατομικά ή ως μέλη μειονοτήτων ή ενίοτε και συλλογικά ως σύνολο) στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ειδικά από το 1990 και μετά.²³

4.2. Ιστορική εξέλιξη: φυσικό δίκαιο και νομικός θετικισμός

Στοιχεία διεθνούς δικαίου υπήρχαν στην αρχαιότητα και στο μεσαίωνα, όμως το διεθνές δίκαιο ως τμήμα του δικαίου και της νομικής επιστήμης γεννήθηκε στον 16ο και στον 17ο αιώνα με τις καίριες συμβολές τεσσάρων νομικών, των Ισπανών Βιτόρια και Σουαρέζ, του Ιταλού Τζεντίλι και του Ολλανδού Γκρότιους (βλ. σελ.6).

Γενικότερα στην διαμόρφωση του διεθνούς δικαίου έχουν μεγάλοι επιρροή, από τότε που ξεκίνησε μέχρι σήμερα, οι ίδιοι οι νομικοί διεθνολόγοι. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπάρχει εκτελεστική εξουσία στη διεθνή κοινωνία. Δεν είναι τυχαίο ότι στις πηγές του

---

²² Αυτό ισχύει και ας είναι ορισμένα κράτη στυγνές δικτατορίες ή όπως λέγεται στις Διεθνείς Σχέσεις, «αποτυχημένα κράτη» (*failed states*) ή «μη νομιμοποιημένα κράτη» (*illegitimate states*), που είναι ως επί το πλείστον τα κράτη που προβαίνουν σε στυγνές και συστηματικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (π.χ. Νότια Αφρική επί απαρτχάιντ, Αργεντινή και Χιλή παλιότερα, Σερβία επί Μιλόσεβιτς, Ιράκ επί Σαντάμ Χουσεΐν), ή αυτά που βρίσκονται σε κατάσταση πλήρους αναρχίας (όπως η Σομαλία) ή, τέλος τα «γενοκτόνα κράτη» (*genocidal states*), όπως το Πακιστάν το 1971, η Καμπότζη το 1975-1979 και η Ρουάντα το 1994.

²³ Στο σημείο αυτό ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει στη Σύμβαση του ΟΗΕ κατά της Γενοκτονίας του 1948. Η γενοκτονία, όρος που εισήγαγε ο Πολωνό-εβραίος νομικός Raphael Lemkin (1900-1959) το 1944, έχοντας υπόψη τη γενοκτονία των Εβραίων από τους Ναζί, αποτελεί συνδυασμό της ελληνικής λέξης «γένος» με το λατινική λέξη *cide* (σκοτώνω). Πρόκειται για το φρικτότερο διεθνές έγκλημα, το υπ' αριθμόν ένα έγκλημα κατά της ανθρωπότητας που μπορεί να εκδικαστεί από τα εθνικά δικαστήρια και στις μέρες μας και στα πλαίσια του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου ή των ειδικών διεθνών ποινικών δικαστηρίων για εγκλήματα, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα.

διεθνούς δικαίου (βλέπε για τις πηγές παρακάτω) συμπεριλαμβάνονται ως «επιβοηθητικά μέσα καθορισμού των κανόνων του δικαίου» και οι διδασκαλίες των πλέον διακεκριμένων νομικών διεθνολόγων των διαφόρων κρατών. Έχουμε δηλαδή εδώ ίσως τη μόνη περίπτωση στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, προνομιακής μεταχείρισης των επιστημόνων ως δημιουργών. Έτσι αναγκαστικά μία συζήτηση για την εξέλιξη του διεθνούς δικαίου είναι και συζήτηση για την εξέλιξη και τις συζητήσεις των νομικών διεθνολόγων.

Οι τέσσερις πατέρες του διεθνούς δικαίου ανήκουν όλοι στη σχολή του γνωστού ως «φυσικού δικαίου», θεώρηση που την έφτασαν στην πλέον εκλεπτυσμένη της θεώρηση οι Γερμανοί νομικοί Pufendorf (ύστερος 17^{ος} αιώνας) και Wolff (πρώιμος 18^{ος} αιώνας). Επίσης αξιοσημείωτο είναι και, λίγο μετά, το έργο του Vattel που κινείται μεταξύ φυσικού δικαίου και θετικισμού.

Αλλά τι είναι φυσικό δίκαιο (*jus naturale*); Το φυσικό δίκαιο αφορά το σύνολο των αρχών που πρέπει να ελέγχουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, εν προκειμένω την κρατική συμπεριφορά διεθνώς και εσωτερικά (στο εσωτερικού ενός κράτους), και εδραιώνεται σε αυτή καθεαυτή τη φύση του ανθρώπου ως λογικού και κοινωνικού όντος. Πρόκειται για ιδέα που έχει τις ρίζες της στους Έλληνες και Ρωμαίους Στωικούς φιλόσοφους και στη Χριστιανική παράδοση του ύστερου Μεσαίωνα, ειδικά στο φυσικό δίκαιο όπως το πρέσβευε ο μεγάλος Ιταλός σχολαστικός φιλόσοφος και θεολόγος Θωμάς ο Ακινάτης (Thomas Aquinas, 1225-1274), καθηγητής στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων. Στον Ακινάτη το φυσικό δίκαιο ταυτίστηκε με το «Θεϊκό Δίκαιο», με «το Νόμο του Θεού», το οποίο (φυσικό δίκαιο) γινόταν αντιληπτό στους ανθρώπους διαμέσου της ανθρώπινης λογικής και συνείδησης. Υπ' αυτήν την έννοια η φυσική κατάσταση πραγμάτων στο διεθνές πεδίο δεν ήταν η διεθνής αναρχία, όσο και αν φαινόταν ότι επικρατούσε τις περισσότερες φορές στην πρακτική των διακρατικών σχέσεων.

Στη συνέχεια όμως, από τον 18^ο αιώνα και έπειτα, και υπό την επήρεια του καθεστώτος της ευρωπαϊκής διεθνούς κοινωνίας που είχε εδραιωθεί με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας, άρχισε να κερδίζει έδαφος, και ειδικά κατά τον 19^ο αιώνα να επικρατεί, ο γνωστός ως νομικός θετικισμός. Η θετικιστική σχολή υποστηρίζει ότι το διεθνές δίκαιο - και κάθε δίκαιο - είναι έργο των ανθρώπων, στη συγκεκριμένη περίπτωση των κυρίαρχων κρατών, που εκφράζεται με τη βούληση τους και μόνον, είτε ρητά (με τη συνομολόγηση διεθνών συνθηκών) είτε σιωπηρά, με την πρακτική των κρατών σε συγκεκριμένα θέματα που γίνεται με την αίσθηση ότι, στη συγκεκριμένη περίπτωση, τηρείται άγραφος κανόνας δικαίου (τα διεθνή έθιμα) που δεσμεύει όλα τα κράτη. Το διεθνές δίκαιο είναι κατά τη νομική

ορολογία «θετικό δίκαιο» (*lex lata*). Με άλλα λόγια δεν μπορεί να υφίσταται δίκαιο διεθνές επέκεινα της βούλησης των κρατών της διεθνούς κοινωνίας.

Την υψηλότερη έκφραση του τη βρήκε ο θετικισμός του 18ου αιώνα στο έργο του Γερμανού νομικού, Georg-Frederic de Martens (1751-1821). Κατά τον 19^ο αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα, η επικράτηση του θετικισμού ήταν σχεδόν πλήρης, με πιο διακεκριμένους εκπροσώπους του γνωστού ως «κλασικού θετικισμού» τους Γερμανούς νομικούς August Wilhelm Heffter (1796-1880) και Henreich Triepel (1868-1946), το Γάλλο Louis Renault (1843-1918), τους Βρετανούς John Westlake, Thomas Erskine Holland (1835-1926) και Lassa Oppenheim, τον Αμερικανό John Bassett Moore (1860-1947) και άλλους. Όμως ορισμένοι νομικοί ενσωμάτωναν στα έργα τους και πολλά στοιχεία από το φυσικό δίκαιο, όπως ο Αμερικανός Henry Wheaton (1785-1848), ο Άγγλος Robert Phillimore (1810-1885), ο Σκοτσέζος James Lorimer (1818-1890) και ο Ιταλός Pasquale Fiore (1837-1914).

Στη συνέχεια, από τις αρχές του 20ου αιώνα και στον Μεσοπόλεμο, ο κλασικός θετικισμός υπέστη μετωπική επίθεση, με διάφορες σημαντικές συμβολές, όπως με την αντικειμενική σχολή του δικαίου του συνταγματολόγου Leon Duguit (1859-1928),²⁴ που ακολούθησαν νομικοί διεθνολόγοι, όπως ο Νικόλαος Πολίτης (1872-1942) και ο Scelle (1878-1961), τη μονιστική σχολή της Βιέννης των Hans Kelsen (1881-1973) και Alfred Verdross (1890-1880) και τη δικαστική αντίληψη του διεθνούς δικαίου του Hersch Lauterpacht (1897-1960). Ταυτόχρονα είχαμε μία μερική επιστροφή και ενδιαφέρον για το φυσικό δίκαιο, από συγγραφείς όπως ο Brierly, κάτι που ενισχύθηκε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ειδικά στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

4.3. Η αμφισβήτηση του διεθνούς δικαίου

Από την εποχή που εμφανίστηκε το διεθνές δίκαιο, κατά τον 16^ο αιώνα μέχρι και το 1914 (ή ακόμη και ως το 1945), η νομική του υπόσταση ως δικαίου και ως κάτι που μπορεί να υπερισχύσει των κρατών - της βούλησης τους και της κυριαρχίας τους - ετίθετο σε αμφισβήτηση. Το κύριο σημείο στο οποίο επικεντρωνόταν η αμφισβήτηση αυτή είναι η έλλειψη καταναγκασμού, κυρώσεων και επιβολής συνεπεία της έλλειψης ανώτερης εξουσίας που να επιβάλει τις αποφάσεις και υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτό. Ακόμη και όσοι δεχόντουσαν ότι το διεθνές δίκαιο είναι δίκαιο, το θεωρούσαν έως το 1918 υποδεέστερο του

---

²⁴ Ο Duguit που ήταν συνταγματολόγος και ειδικός στο διοικητικό δίκαιο έβγαζε το κυρίαρχο κράτος από το βάθρο του ως ανώτερο των ανθρώπων και της κοινωνίας (α λα Χέγκελ) και το τοποθετούσε στις πραγματικές του πιο ταπεινές διαστάσεις ως μία γραφειοκρατία, μία λειτουργία ορισμένων ανθρώπων των οποίων η δραστηριότητα ισοδυναμούσε με το κράτος και νομιμοποιούσε το κράτος.

εσωτερικού δικαίου εκάστης χώρας και υποστήριζαν την υπερίσχυση του εσωτερικού έναντι του διεθνούς δικαίου σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ των δύο έννομων τάξεων.

Η θέση ότι το διεθνές δίκαιο δεν έχει τον χαρακτήρα του δικαίου – και πάντως ενός δικαίου που να είναι υπεράνω του κράτους - έχει μακράιωνα παράδοση στη Νεωτερική εποχή και βρίσκει τις ρίζες του στα έργα των Χομπς, Γκεόργκ Χέγκελ (1870-1831) και John Austin (1890-1859).

Κατά τον Χομπς όπου δεν υπάρχει ισχύς δεν υπάρχει δίκαιο. Η άποψη αυτή του Χομπς βασίζεται και στην αρχή της απόλυτης κυριαρχίας με την οποία ήταν συνυφασμένος στη βάση του οποίου το κράτος γενικότερα υπερείχε του δικαίου (εσωτερικού και διακρατικού).

Κατά τον Χέγκελ και τους οπαδούς του κατά τον 19^ο αιώνα, όπως ο von Treitschke (1834-1896), το κράτος ως «ιδέα» και «οργανική ολότητα» αλλά και ως δημιουργός του δικαίου δεν είναι νοητό να περιορίζεται ή να αυτοπεριορίζεται από το δίκαιο που το ίδιο το κράτος έχει δημιουργήσει.

Κατά τον Austin «ο νόμος είναι η διαταγή του κυρίαρχου [sovereign]». Ο κυρίαρχος είναι ο δημιουργός του δικαίου. Στη διεθνή κοινωνία, εφόσον δεν υπάρχει ανώτερη εξουσία, ένας κυρίαρχος επί των κρατών, δεν μπορούμε να μιλάμε για δίκαιο παρά μόνο για «θετικούς ηθικούς κανόνες» που έχουν επιβληθεί από την κοινή γνώμη.

Δ.4. Η κριτική στην αμφισβήτηση του διεθνούς δικαίου

Η ανατροπή αυτής της θέσης και η εδραίωση του διεθνούς δικαίου ως δικαίου αν και δικαίου διαφορετικού από το εσωτερικό δίκαιο και την εσωτερική (των κρατών) συνταγματική έννομη τάξη, έχει ακολουθήσει διάφορα μονοπάτια μέχρι τη σημερινή (μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο) πλήρη αποδοχή του διεθνούς δικαίου ως δικαίου και ως δεσμευτικού. Θα σταθούμε σε τέσσερα σημεία: (α) στο φυσικό δίκαιο και τη λογική του, (β) στον κλασικό θετικισμό, (γ) στον περιορισμό της αυθαιρεσίας που πηγάζει από την κυριαρχία και (δ) στην ύπαρξη δικαίου ακόμη και χωρίς την ύπαρξη αποτελεσματικού καταναγκασμού.

Α.4.α. Οι αντιρρήσεις του φυσικού δικαίου

Η αμφισβήτηση του διεθνούς δικαίου με βάση την παντοδυναμία της κυριαρχίας και της ισχύος δεν γίνεται δεκτή, όπως είναι φυσικό, από τη σχολή του φυσικού δικαίου και τη λογική της, η λογική της οποίας έχει εν μέρει επιστρέψει στις μέρες όπως είπαμε. Στον Γκρότιους, τον Puffendorf, τον Wolff και στους πιο σύγχρονους οπαδούς του φυσικού

δικαίου, η κυριαρχία του κράτους (έννοια καινοφανής τότε) περιορίζεται από το φυσικό δίκαιο το οποίο είναι υποχρεωτικό για τα κράτη. Με άλλα λόγια η κυριαρχία δεν δύναται να δικαιολογήσει τις παράνομες ενέργειες του κράτους ή να προστατεύσει τα κράτη που παρανομούν από τη διεθνή κατακραυγή. Παρεμφερής είναι και η τοποθέτηση του διεθνισμού, ειδικά από τον Καντ και μετά.

Σήμερα σε αυτό το γενικό πλαίσιο που έχει τις ρίζες του στο φυσικό δίκαιο και στη δικαιοσύνη, η έννοια του δικαίου δεν είναι απλώς ένα σύνολο κανόνων τα οποία τα κράτη έχουν δεχθεί με την υπογραφή τους, όπως πίστευε ο νομικός θετικισμός. Άλλο νόμος και επί μέρους νόμοι και άλλο δίκαιο, εν προκειμένω το σύστημα του διεθνούς δικαίου στο σύνολο του. Το διεθνές δίκαιο όπως κάθε δίκαιο στηρίζεται σε κάποιες γενικές αρχές του δικαίου που μπορεί να μην υπάρχουν ρητά διατυπωμένες σε συμβατικά κείμενα. Επίσης δεν νοείται να θεμελιώνεται το δίκαιο - και το διεθνές δίκαιο – μόνο στη κρατική βούληση. Άλλωστε και το κράτος θεμελιώνεται με βάση το δίκαιο, ως κράτος δικαίου. Σε τελική ανάλυση το διεθνές δίκαιο και το δίκαιο γενικότερα, θεμελιώνεται στην περί δικαίου συνείδηση των λαών και στην περί δικαίου συνείδηση του ανθρώπου.

Δ.4.β. Οι εκλεπτύνσεις του θετικισμού

Η παραπάνω αμφισβήτηση του διεθνούς δικαίου έχει σκοντάψει ακόμη και στο φυσικό της σύμμαχο, στο χώρο του νομικού θετικισμού. Οι αρχικές θέσεις περί απολύτου κυριαρχίας των κρατών που τις βρίσκομαι σε αρκετούς θετικιστές (όπως π.χ. ο Holland που ήταν πιο θετικιστής και από τον Austin) άρχισε να μετριάζεται στον 19^ο αιώνα, ειδικά στα πλαίσια του θετικισμού του Georg Jellinek (1851-1911) και του Triepel. Κατά τον Jellinek ο νομικός χαρακτήρας του διεθνούς δικαίου όντως υφίσταται. Η δεσμευτικότητα του απορρέει από την ιδιαίτερη ικανότητα του κράτους να «αυτοπεριορίζεται» και να «δεσμεύεται». Ο Triepel θεμελιώνει το διεθνές δίκαιο με τη θεωρία του περί «κοινής βούλησης των κρατών» (*Vereinbarung*), που θεωρείται ίσως η υψηλότερη θεμελίωση που έχει επιτύχει ο νομικός θετικισμός μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Με την έννοια αυτή ο Triepel εννοούσε ότι η κοινή αυτή βούληση υπερτερούσε των κατ' ιδίαν βουλήσεων (κυριαρχιών) των επί μέρους κρατών και με αυτόν τον τρόπο κατοχυρώνονταν η δεσμευτικότητα των κανόνων του διεθνούς δικαίου.

Δ.4.γ. Η κυριαρχία δεν είναι αυθαιρεσία

Κυριαρχία δεν μπορεί να σημαίνει αυθαιρεσία. Η κυριαρχία δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί απόλυτη και αδέσμευτη, όπως συνέβαινε εν πολλοίς μέχρι το 1914 και εν μέρει μέχρι και το 1939.

Η απόλυτη κυριαρχία είναι «έννοια χυδαία» κατά τον Scelle, είναι ο «κακός δαίμονας» στις διεθνείς σχέσεις που μπορεί να δικαιολογήσει «κάθε αυθαίρετη πράξη των κυβερνήσεων». Η λογική κατάληξη της κυριαρχίας υπεράνω του διεθνούς δικαίου ή οποιαδήποτε δικαίου οδηγεί στο ολοκληρωτικό κράτος όπως το αντιλαμβανόταν ο Γερμανός θεωρητικός του ολοκληρωτικού κράτους Carl Schmitt (1888-1985), σύμβουλος των Ναζιστών και του Χίτλερ. Θεωρείται πλέον γενικά αποδεκτό - και πολύ περισσότερο με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών - ότι δεν μπορεί να κάνει λόγο κανείς για κράτος ή κυριαρχία υπεράνω του διεθνούς δικαίου και του δικαίου γενικότερα.

Στην ίδια την έννοια της κυριαρχίας ενυπάρχει ένα μεγάλο παράδοξο. Όπως είχε σημειώσει ο Αμερικανός νομικός και διεθνής δικαστής Philip Jessup (1897-1986): η κυριαρχία «αποτελεί νομικό δημιούργημα και ως τέτοιο αποτελεί παράδοξο ή απόλυτη αδυνατότητα, γιατί αν ένα κράτος είναι κυρίαρχο με την απόλυτη έννοια του όρου δεν γνωρίζει κανένα δίκαιο και ως εκ τούτου καταργεί, τη στιγμή της δημιουργίας του, τον ίδιο τον νομικό του δημιουργό».

Δ.4.δ. Δίκαιο δεν σημαίνει καταναγκασμός

Η έλλειψη καταναγκασμού σε περίπτωση παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου και η έλλειψη μίας διεθνούς εκτελεστικής εξουσίας που να μπορεί να επιβάλει την τήρηση των κανόνων του διεθνούς δικαίου είναι από τις πλέον συνηθισμένες αντιρρήσεις και λοιδορίες που ακούμε μέχρι και σήμερα για το διεθνές δίκαιο. Το διεθνές δίκαιο μπορεί να μην επιβάλλεται όπως το εσωτερικό δίκαιο, ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι δεν αποτελεί δίκαιο, δηλαδή ένα σύστημα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που δεσμεύει τα κράτη. Τα κράτη που παραβαίνουν το διεθνές δίκαιο όντως τα παραβαίνουν ασχέτως αν θα καταστεί δυνατό να υποστούν κυρώσεις, με την ίδια λογική που ένας που εγκληματεί, με βάση το εσωτερικό ποινικό δίκαιο παρανομεί ασχέτως αν θα συλληφθεί και θα τιμωρηθεί ή όχι.

Ειδικά από το 1945 και μετά, και κυρίως από τη δεκαετία του 1970 και έπειτα, τα κράτη που παρανομούν, που παραβαίνουν τη διεθνή νομιμότητα έχουν μεγάλο κόστος, τίθενται σε ένα είδος «μαύρης λίστας» και θεωρούνται «κράτη παρίες» ή «αποτυχημένα κράτη» με περιορισμένη εμβέλεια και χωρίς κύρος. Αυτό συμβαίνει, αν και δυστυχώς σε μικρότερο βαθμό, αν μία χώρα που παρανομεί είναι μεγάλη και πολύ ισχυρή, όπως π.χ. η Κίνα, οι ΗΠΑ του George Bush Jr. ή η Σοβιετική Ένωση/Ρωσική Ομοσπονδία. Οι δε μεσαίες χώρες και ακόμη περισσότερο οι μικρές έχουν ακόμη μικρότερα περιθώρια να παρανομήσουν είτε πρόκειται για θέματα διακρατικά, π.χ. να κάνουν επιθετικό πόλεμο (π.χ. Ιράκ στο Κουβέιτ το 1991) ή εσωτερικά, π.χ. στυγνές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ή εθνοκαθάρσεις και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Δ.5. Η εδραίωση του διεθνούς δικαίου: πέντε επάλληλες εξελίξεις

Σήμερα ο νομικός χαρακτήρας του διεθνούς δικαίου και η πραγματικότητα που έχει δημιουργήσει δεν τίθεται σε αμφιβολία, παρά μόνο από περιθωριακές φωνές εκτός του χώρου του διεθνούς δικαίου, ειδικά στο χώρο του άκρατου εθνικισμού, του θρησκευτικού φονταμενταλισμού ή διαφόρων χονδροειδών (*vulgar*) εκδοχών του μαρξισμού ή του άκαμπτου ρεαλισμού στις Διεθνείς Σχέσεις.

Αξίζει να επισημανθούν πέντε βασικές εξελίξεις που συνέβαλαν αποφασιστικά στην εδραίωση του διεθνούς δικαίου: (1^{ov}) το πέρασμα από τον αυστηρό «δυϊσμό» στον ήπιο «μονισμό»· (2^{ov}) το πέρασμα από τον ευρωκεντρισμό στον οικουμενικότητα· (3^{ov}) η επικράτηση του «αναγκαστικού διεθνούς δικαίου»· (4^{ov}) η αποδοχή του ατόμου ως υποκειμένου του διεθνούς δικαίου· και (5^{ov}) η τεράστια ανάπτυξη που έλαβε το διεθνές δίκαιο από το 1945 μέχρι σήμερα.

Δ.5.α. Από τον ακραιφνή νομικό δυϊσμό στον ήπιο νομικό μονισμό

Στο διεθνές δίκαιο ως τις αρχές του 20ου αιώνα επικρατούσε η γνωστή ως «δυναδική θεωρία» ή «δυϊσμός» κατά τον οποίο υπήρχε πλήρης διαχωρισμός και διάκριση μεταξύ της εσωτερικής έννομης τάξης και της διεθνούς έννομης τάξης. Άλλο πεδίο εφαρμογής είχε η μία έννομη τάξη και άλλο η άλλη, τις πράξεις των ατόμων και ενός κράτους η μία, μεταξύ των κρατών η άλλη. Συνεπώς καταρχήν δεν μπορούσε να υπάρχει καμία σύγκρουση μεταξύ των δύο. Η θέση αυτή βρήκε την κύρια αρχική έκφραση της στον Γιερπελ και στον Ιταλό νομικό και διεθνή δικαστή Dionisio Anzilotti (1879-1950), στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20^{ov} αιώνα.

Πάντως σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ των δύο έννομων τάξεων επικρατούσε μέχρι το 1945 η εσωτερική έννομη τάξη. Αν πάλι ορισμένες διεθνείς υποχρεώσεις είχαν γίνει νόμος του κράτους και υπήρχε σύγκρουση με το Σύνταγμα του εν λόγω κράτους, επικρατούσε το Σύνταγμα του νόμου που είχε διεθνή προέλευση.

Η θέση του ακραιφνούς δυϊσμού ήταν πειστική κυρίως σε παλαιότερες εποχές που υπήρχαν ελάχιστες πολυμερείς συμφωνίες γενικού χαρακτήρα. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει σήμερα με την πληθώρα υποχρεώσεων των κρατών που προέρχονται από δεσμεύσεις τους στα πλαίσια του ΟΗΕ ή περιφερειακών οργανισμών (π.χ. Συμβούλιο της Ευρώπης, Ευρωπαϊκή Ένωση) και εφόσον τώρα πλέον και τα άτομα είναι, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως είπαμε,

υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, όπως σε θέματα ανθρωπίνων ή ποινικής ευθύνης για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή τρομοκρατία.²⁵

Σήμερα τα όρια μεταξύ εσωτερικού και διεθνούς δικαίου - όπως άλλωστε μεταξύ διεθνών σχέσεων/διεθνούς πολιτικής και εσωτερικής πολιτικής - είναι πολύ πιο δυσδιάκριτα ώστε ο αυστηρός δυϊσμός να έχει εγκαταλειφθεί και να έχει αρχίσει να κερδίζει έδαφος η γνωστή ως μονιστική θεωρία, που είχε υποστηρίξει κατά τον Μεσοπόλεμο ο Kelsen και η νομική σχολή της Βιέννης.

Κατά τον ριζικό μονισμό του Kelsen η διάκριση μεταξύ εσωτερικού και διεθνούς δικαίου είναι πλασματική και αυθαίρετη. Αποτελεί απλώς απόρροια του δόγματος της κυριαρχίας και με το να δεσμεύει μόνο το κυρίαρχο κράτος είναι σαν να μην δεσμεύει κανένα και να τοποθετεί το διεθνές δίκαιο σε υποδεέστερη ιεραρχικά θέση από το εσωτερικό δίκαιο. Αντίθετα σε περίπτωση σύγκρουσης εσωτερικού και διεθνούς δικαίου υπερέχει το δεύτερο (και όχι το πρώτο, όπως υποστήριζε ο δυϊσμός), κάτι που έχει επικρατήσει στο διεθνές δίκαιο σήμερα και είναι υποχρεωμένα να δεχθούν και τα εθνικά δικαστήρια, αλλιώς παρανομούν.

Ίσως η τελική απάντηση στην όλη συζήτηση μεταξύ μονισμού και δυϊσμού να βρίσκεται στη συμβιβαστική λύση που πρότεινε ο Βρετανός νομικός διεθνολόγος Gerald Fitzmaurice (1901-1982). Ο Fitzmaurice αποδέχεται ότι τα πεδία εφαρμογής είναι συνήθως διαφορετικά και επιπλέον ότι έκαστο δίκαιο είναι υπέρτατο στο πεδίο του. Στη σχετικά σπάνια όμως περίπτωση που θα προκόψει σύγκρουση, δεν πρόκειται για σύγκρουση μεταξύ δύο έννομων τάξεων, αλλά για σύγκρουση υποχρεώσεων. Αν ένα κράτος, με βάση το εσωτερικό του δίκαιο, δεν δύναται να ενεργήσει κατά τον τρόπο που απαιτείται από το διεθνές δίκαιο σε μία συγκεκριμένη περίπτωση, τότε το εθνικό δικαστήριο δεν θα πρέπει να βασιστεί στο εσωτερικό δίκαιο, το οποίο κρίνεται ανεπαρκές εν προκειμένω, αλλά να λάβει υπόψη την ευθύνη του κράτους στο διεθνές πεδίο, που στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν τηρεί τις επιταγές του διεθνούς δικαίου.

Πάντως όταν συντασσόταν ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών στον Άγιο Φραγκίσκο το 1945, μία αντιπροσωπεία είχε προσπαθήσει να συμπεριλάβει άρθρο που θα έλεγε ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να αποφύγει τις υποχρεώσεις τους επικαλούμενο διατάξεις του

---

²⁵ Μέχρι το 1945 τα άτομα δεν μπορούσαν να είναι υποκείμενα του διεθνούς δικαίου, αλλά μόνο, στην καλύτερη περίπτωση «αντικείμενα του» δια μέσου της προστασίας που τους παρέχει το κράτος του οποίου ήταν υπήκοοι. Κατά την πλασματική θεωρία του Vattel το κράτος υπέχει διεθνή ευθύνη έναντι του κράτους του ατόμου που ζημιώθηκε και όχι έναντι του ίδιου του ατόμου. Το κράτος είναι λοιπόν που μπορεί να προσφύγει κατά άλλου κράτους που έθιξε υπήκοο του, όπως φάνηκε στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης στην υπόθεση Μαυρομάτη το 1934.

εσωτερικού του δικαίου. Τότε η στιγμή δεν είχε ακόμη ωριμάσει για να περάσει μία τέτοια διάταξη, ήρθε όμως με το Άρθρο 27 της Συνθήκης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (1969) και με το αντίστοιχο άρθρο στη Διακήρυξη για τις Αρχές του Διεθνούς Δικαίου (1970).

Δ.5.β. Από τον ευρωκεντρισμό στην οικουμενικότητα

Το διεθνές δίκαιο έλαβε το σημερινό του χαρακτήρα και τη σημερινή του γενική αποδοχή από το 1919 και έπειτα και ειδικά μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και το όλο νομικό πλαίσιο που δημιουργήθηκε έκτοτε. Πριν αλλά ακόμη και ως το 1945, θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για κατά βάση Ευρωπαϊκό διεθνές δίκαιο, με συμμετοχή των ΗΠΑ και της Λατινικής Αμερικής.

Η οικουμενικότητα του διεθνούς δικαίου εμφανίσθηκε αρχικά με τις Διασκέψεις Ειρήνης της Χάγης (1899 και 1907), στη συνέχεια με την Κοινωνία των Εθνών και τελικά με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών (1945) και τις εξελίξεις που ακολούθησαν με την από-αποικιοποίηση ως τη δεκαετία του 1960, δηλαδή με την ανεξαρτησία πολλών αποικιών.

Μετά το 1945 υπήρχαν φόβοι ότι το διεθνές δίκαιο θα το αμφισβητούσαν και θα υπέσκαπταν δύο κατηγορίες κρατών: (α) τα κομμουνιστικά κράτη υπό την καθοδήγηση και την ποδηγέτηση της Σοβιετικής Ένωσης, στο όραμα της παγκόσμιας επανάστασης και της επικράτησης του σοσιαλισμού παγκοσμίως και (β) ο Τρίτος Κόσμος, δηλαδή τα νέα ανεξάρτητα κράτη, οι πρώην αποικίες.

Ο φόβος ήταν ότι θα απέρριπταν το διεθνές δίκαιο ως δημιούργημα - και μάλιστα εκ του πονηρού - της Ευρώπης και της Δύσης, ως όργανο του καπιταλισμού, της προσπάθειας για νεοαποικιοκρατία και νομικό-πολιτισμικό ιμπεριαλισμό. Αν και αρχικά ακούστηκαν κάποιες φωνές προς αυτή την κατεύθυνση, αυτό δεν έγινε. Υπήρχαν κυρίως αντιρρήσεις για ορισμένες πτυχές του διεθνούς δικαίου που φαινόταν να «βολεύουν» τα δυτικά ή οικονομικά ισχυρά κράτη. Αρχικά και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, η Σοβιετική Ένωση «κρυβόταν» πίσω από το δόγμα της μη επέμβασης στα εσωτερικά που το ήθελε να καλύπτει ακόμη και την λεκτική κριτική για παραβιάσεις των αστικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου από την πλευρά τους εστίασαν τη προσοχή τους κυρίως στη δημιουργία ενός νομικού καθεστώτος για μία «Νέα Διεθνή Οικονομική Τάξη» ή στο λεγόμενο Δίκαιο της Ανάπτυξης.

Το βέβαιο είναι ότι όλα ανεξαιρέτως τα κράτη μπορούν και συμμετέχουν στη δημιουργία, συμπλήρωση και μερική μεταλλαγή του υπάρχοντος διεθνούς δικαίου, ακριβώς

γιατί έχει επικρατήσει η άποψη ότι το διεθνές δίκαιο είναι πολύ σημαντικό, θεμελιώδες για τη διεθνή κοινωνία και απαραίτητο για όλα τα κράτη και τους λαούς τους. Επίσης έχουμε περάσει από την αρχική μομφή ότι το διεθνές δίκαιο είναι για τη λήσχη των ισχυρών που χειραγωγούν τους πιο αδύνατους, στην θέση ότι το διεθνές δίκαιο είναι – ή μπορεί να γίνει – το όπλο των αδύνατων έναντι των ισχυρών κρατών. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε ότι αφορά σημαντικά ζητήματα, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, το δίκαιο της θάλασσας, το νέο δίκαιο του περιβάλλοντος ή τη διεθνή ποινική ευθύνη, οι ΗΠΑ - και παλαιότερα η Σοβιετική Ένωση ως υπερδύναμη – δεν συναινούν και δεν αποδέχονται να υπογράψουν τις σχετικές αποφάσεις και συμφωνίες και βρίσκουν τον εαυτό τους «στη γωνία» στο διεθνές γίγνεσθαι.

Δ.5.γ. Το αναγκαστικό διεθνές δίκαιο

Η ιδέα ενός αναγκαστικού διεθνούς δικαίου, ιεραρχικά ανώτερου από το υπόλοιπο διεθνές δίκαιο που τα κράτη δεν μπορούν να αλλάξουν, παρά μόνο μετά από υιοθέτηση ενός άλλου ανάλογου γενικού διεθνούς κανόνα, βρίσκει τις ρίζες της στην Ρωμαϊκή διάκριση του δικαίου σε δίκαιο με τη στενή αυστηρή έννοια του όρου (*jus strictum*) και του λοιπού δικαίου, γνωστού ως «ενδοτικού» ή «επιτρεπτού» δικαίου (*jus dispositivum*). Την αναλογία αυτή τη βλέπουμε στην εσωτερική έννομη τάξη μεταξύ των διατάξεων του Συντάγματος και των νόμων: δεν νοείται νόμος αντισυνταγματικός και αν προκύψει καταργείται, οι δε διατάξεις του Συντάγματος αλλάζουν μόνο με ειδική ρύθμιση (π.χ. αναθεώρηση του Συντάγματος) και πάντως με νέες διατάξεις ίσης βαρύτητας με τις προηγούμενες που αντικαθίστανται.

Η ιδέα ενός αναγκαστικού διεθνούς δικαίου (*jus cogens* όπως είναι γνωστό στους νομικούς) έχει τις ρίζες του στο φυσικό δίκαιο, ξεκινώντας από τους τέσσερις πατέρες του διεθνούς δικαίου που θεωρούσαν ορισμένους σημαντικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου, αυτούς του φυσικού δικαίου, ως υπεράνω του εκουσίου (θετικού) δικαίου που φέρει τη σφραγίδα της βούλησης των κρατών, ρητής ή σιωπηρής. Στη συνέχεια η ιδέα εγκαταλείφθηκε ως μη αποδεκτή, με την επικράτηση του νομικού θετικισμού, κατά τον οποίον τα κράτη ήταν ελεύθερα, με δεδομένη και την κυριαρχία και ανεξαρτησία τους, να δεσμεύονται ή να αλλάζουν τους παλαιότερους κανόνες κατά βούληση, χωρίς τα όρια και του περιορισμούς που υποδηλώνει η υιοθέτηση ενός αναγκαστικού δικαίου.

Η ιδέα και η ανάγκη ενός αναγκαστικού δικαίου επανήλθε σταδιακά στο μεσοπόλεμο, με τους Πολίτη, Scelle, Kelsen και άλλους και θεμελιώθηκε στις δεκαετίες 1950-1960, από τους νομικούς σε σημείο ώστε η θέση αυτή να τυγχάνει γενικής αποδοχής μεταξύ των περισσότερων νομικών διεθνολόγων όλων των νομικών παραδόσεων του κόσμου.

Η ύπαρξη του αναγκαστικού διεθνούς δικαίου έγινε αποδεκτή από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών, με εισηγητές τους νομικούς Lauterpacht, Fitzmaurice and Waldock στα πλαίσια της εκπόνησης του σχεδίου σύμβασης για το δίκαιο των συνθηκών. Στη συνέχεια έλαβε χώρα η επίσημη αποδοχή του στο άρθρο 53 της Διεθνούς Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών (1969).

Κατά το Άρθρο 53, «Μία συνθήκη είναι άκυρη αν συγκρούεται με αναγκαστικό κανόνα του γενικού διεθνούς δικαίου ... ως αναγκαστικός κανόνας του γενικού διεθνούς δικαίου είναι ένας κανόνας αποδεκτός και αναγνωρισμένος από τη διεθνή κοινότητα των κρατών στο σύνολο της, από τον οποίο ουδεμία παρέκκλιση επιτρέπεται και που δύναται να τροποποιηθεί μόνο από μεταγενέστερο κανόνα του διεθνούς δικαίου που έχει τον ίδιο χαρακτήρα».

Όταν εμφανίσθηκε το σχέδιο του σχετικού άρθρου, υπήρχαν ορισμένες αντιρρήσεις, ειδικά από την πλευρά της Γαλλίας, που θεώρησε ότι η διάταξη αυτή δυναμιτίζει τον θεμελιώδη υποχρεωτικό χαρακτήρα των διεθνών συνθηκών (το περίφημο *pacta sunt servanda*, το ότι οι συμφωνίες τηρούνται, στο οποίο εδράζεται το διεθνές δίκαιο στο σύνολο του όπως είχε τονίσει κατά κύριο λόγο ο Kelsen). Το αποτέλεσμα των αντιρρήσεων αυτών ήταν να υιοθετηθεί ένα επιπλέον άρθρο, το Άρθρο 66, παράγραφος α: αν προκύψει διένεξη μεταξύ κρατών για την ύπαρξη συγκεκριμένου αναγκαστικού κανόνα και της σύγκρουσης του με μία διεθνή σύμβαση, τότε οι διαφορές αυτές θα υποβάλλονται στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης για να αποφανθεί.

Σήμερα δεν υπάρχει αμφιβολία ότι υφίσταται και είναι γενικά αποδεκτό από τη διεθνή κοινότητα των κρατών το αναγκαστικό διεθνές δίκαιο, γεγονός που έχει συμβάλει ιδιαίτερα στο κύρος του σύγχρονου διεθνούς δικαίου. Εκεί ωστόσο που υπάρχει ασάφεια είναι ποίοι από τους γενικούς κανόνες και τις αρχές του διεθνούς δικαίου συμπεριλαμβάνονται στο *jus cogens*. Οι περισσότεροι νομικοί θεωρούν ότι το αναγκαστικό διεθνές δίκαιο συμπεριλαμβάνει τη μη χρήση βίας, την απαγόρευση της επίθεσης, την κυρίαρχη ισότητα των κρατών, η εδαφική ακεραιότητα των κρατών, την απαγόρευση της γενοκτονίας και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, την προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικά την απαγόρευση των φυλετικών διακρίσεων και της δουλείας καθώς επίσης και την αυτοδιάθεση των λαών.

Δ.5.δ. Το άτομο ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου

Το άτομο, όπως είπαμε δεν θεωρείτο υποκείμενο του διεθνούς δικαίου μέχρι το 1945, παρά τις απόψεις περί του αντιθέτου ορισμένων νομικών του Μεσοπολέμου, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση αυτή του Scelle.

Αυτή η κατάσταση έχει αλλάξει άρδην, ξεκινώντας με το Σύμφωνο κατά της Γενοκτονίας του 1947, με την Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948 και με το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς επίσης και, πιο πρόσφατα, με το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο εναντίον των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας. Επίσης σε περιφερειακό επίπεδο, έχουμε την περίφημη Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1950), με βάση την οποία ένα κράτος αλλά και ένα άτομο (προαιρετική ρήτρα) μπορεί να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Επίσης τα άτομα, όπως είπαμε, έχουν ευθύνες που απορρέουν από το διεθνές δίκαιο, ευθύνες ποινικές (π.χ. τρομοκρατικές ενέργειες, πειρατείες, αεροπειρατείες, κλπ.), ευθύνες που βασίζονται στο σύμφωνο κατά της γενοκτονίας και άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και από την άλλη έχουν δικαιώματα, κυρίως τα ατομικά και μειονοτικά δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες, η παραβίαση των οποίων οδηγεί και σε ατομική προσφυγή κατά ενός κράτους, ειδικά στο ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Α.5.ε. Το σημερινό εύρος του διεθνούς δικαίου

Το σημερινό διεθνές δίκαιο έχει παρουσιάσει αλματώδη εξέλιξη σε βάθος και σε εύρος και ως προς τις θεματικές που καλύπτει. Μία προσπάθεια ταξινόμησης των τομέων που καλύπτονται μέχρι σήμερα θα περιλάμβανε τουλάχιστον 20 κατηγορίες:

1. Οι κανόνες που αφορούν τη θέση των κρατών στο διεθνές δίκαιο (π.χ. (αναγνώριση κρατών, ανεξαρτησία-κυριαρχία, κυρίαρχη ισότητα κρατών, κ.α.).
2. Το δίκαιο που αφορά τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια (π.χ. μη χρήση βίας, μη επέμβαση, εδαφική ακεραιότητα, ειρηνική επίλυση των διαφορών, κ.α.).
3. Το δίκαιο που αφορά την οικονομική ανάπτυξη (π.χ. διεθνές εμπόριο, διεθνές νομισματικό σύστημα, τις διεθνείς επενδύσεις, τις πολυεθνικές εταιρίες, τα διεθνή δάνεια, την οικονομική προστασία, τους φυσικούς πόρους, κ.ά.).
4. Οι κανόνες που αφορούν τη διεθνή ευθύνη των κρατών.
5. Οι κανόνες που αφορούν τη διαδοχή κρατών ή κυβερνήσεων.

6. Το διπλωματικό και προξενικό δίκαιο.
7. Το δίκαιο των διεθνών συνθηκών.
8. Το δίκαιο που αφορά υδάτινες περιοχές (κανάλια, ποτάμια, λίμνες).
9. Το δίκαιο της θάλασσας.
10. Το δίκαιο του αέρα.
11. Το δίκαιο του διαστήματος.
12. Το δίκαιο που αφορά τους διεθνείς οργανισμούς.
13. Οι διαδικαστικοί και άλλοι κανόνες που αφορούν διεθνή δικαστήρια.
14. Το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
15. Το διεθνές δίκαιο που αφορά το άτομο (π.χ. τα θέματα ασύλου, εθνικότητας, έκδοσης, κ.ά.).
16. Το προσφυγικό δίκαιο.
17. Το δίκαιο των ενόπλων συγκρούσεων (πουν είναι από τα παλαιότερα του διεθνούς δικαίου).
18. Το διεθνές ποινικό δίκαιο (πειρατεία, γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, τρομοκρατία, εμπορία ναρκωτικών, κ.α.).
19. Το δίκαιο του περιβάλλοντος.
20. Το δίκαιο των μειονοτήτων.

4.6. Οι πηγές του διεθνούς δικαίου

Οι κύριες πηγές του διεθνούς δικαίου είναι, με βάση και το 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου τρεις: (α) οι «Διεθνείς Συμβάσεις», γενικές ή ειδικές που καθιερώνουν κανόνες που έχουν δεχτεί ρητά τα κράτη, (β) τα «Διεθνή Έθιμα», ως γενική πρακτική παραδεδεγμένη ως κανόνας δικαίου και (γ) οι γενικές αρχές του δικαίου που παραδέχονται τα κράτη.

Επιπλέον ένα διεθνές δικαστήριο μπορεί να λάβει υπόψη του, δικαστικές αποφάσεις και τις διδασκαλίες των πιο διακεκριμένων νομικών διεθνολόγων «ως επιβοηθητικά μέσα καθορισμού των κανόνων του Δικαίου». Επίσης μία απόφαση διεθνούς δικαστηρίου μπορεί να ληφθεί με βάση «το ορθόν και το ίσον» (*ex aequo et bono*), τη γνωστή και ως «επιείκεια» ή «ευθυδικία» αν συμφωνήσουν σε αυτό οι διάδικοι.

Αλλά τι εννοούμε με πηγές; Είναι αυτό στο οποίο στηρίζεται κανείς για να στοιχειοθέτηση ότι υπάρχει μία αρχή ή νόμος του διεθνούς δικαίου, τι περιεχόμενο έχει και πώς μπορεί να βρει εφαρμογή σε μία συγκεκριμένη κατάσταση.⁵⁰

Δ.6.α. Το συμβατικό διεθνές δίκαιο: οι διεθνείς συνθήκες

Ο γενικός όρος για τη βασική αυτή πηγή του διεθνούς δικαίου είναι «διεθνές συμβατικό δίκαιο» ή «δίκαιο των συνθηκών», με κεντρικά όργανα τις «διεθνείς συμβάσεις» (*conventions*) ή «διεθνείς συνθήκες» (*treaties*).

Οι συμβάσεις ή συνθήκες είναι (1ον) γραπτές (σε σπάνιες περιπτώσεις υπάρχουν προφορικές συμφωνίες, γνωστές ως «συμφωνίες κυρίων») και (2^{ον}) η αποδοχή της σύμβασης ή συνθήκης είναι ρητή και σαφής. Μία σύμβαση δεν είναι υποχρεωτική και δεν δεσμεύει κράτη που δεν είναι κράτη-μέρη της εν λόγω σύμβασης ή συνθήκης. Κατ' εξαίρεση μπορεί να θεωρηθεί ότι και τα άλλα κράτη δεσμεύονται από μία σύμβαση ή από ορισμένες διατάξεις της, επειδή η συγκεκριμένη σύμβαση ή ορισμένες διατάξεις της θεωρούνται ότι κωδικοποιούν προϋπάρχον διεθνές νομικό έθιμο.

Συνθήκη ή σύμβαση είναι μία συμφωνία που συνάπτεται μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών ή κρατών και διεθνών οργανισμών ή διεθνών οργανισμών μεταξύ τους που περιέχουν κανόνες συμπεριφοράς δεσμευτικούς για τα δύο ή περισσότερα μέρη στη σύμβαση. Οι πιο συνήθεις συμβάσεις είναι αυτές που αφορούν τη σύσταση, τροποποίηση ή ακύρωση μίας ενοχικής σχέσης (δηλαδή αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, παροχή υπηρεσιών, κλπ.) ή για τη θέση σε εφαρμογή η αναγνώριση κανόνων του διεθνούς δικαίου.

Οι συμφωνίες είναι διμερείς (*bilateral*), δηλαδή μεταξύ δύο μερών (που μπορεί να είναι δύο κράτη, ένα κράτος και ένας διεθνής οργανισμός ή δυο διεθνείς οργανισμοί) ή δύο ομάδες κρατών· και πολυμερείς (*multilateral*), μεταξύ τριών ή περισσότερων μερών.

Οι συμβάσεις ή συνθήκες είναι γραπτά κείμενα που συνήθως αποτελούνται από ένα προοίμιο και διατακτικό (το κατεξοχήν υποχρεωτικό μέρος) που αποτελείται από σε σειρά άρθρων. Βασίζονται, όπως είπαμε, στην εκφρασμένη βούληση των κρατών. Ιστορικά έχουν εμφανιστεί διάφορες ονομασίες για τις συνθήκες ή συμβάσεις, αυτό όμως δεν αλλάζει την ουσία τους που είναι ότι είναι ρητές και νομικά υποχρεωτικές. Μεταξύ των ονομασιών αναφέρουμε τις εξής που απαντώνται συχνότερα:

- Συνθήκη, όρος που συνήθως υιοθετείται για περιπτώσεις συμφωνιών ειρήνης μετά από πόλεμο (π.χ. Συνθήκη της Βεσφαλίας του 1648, Συνθήκη Ειρήνης των Παρισίων το 1946), για συμμαχίες (π.χ. Συνθήκη της Ουάσιγκτον του 1949, με την οποία δημιουργήθηκε το NATO), για ζητήματα ουδετερότητας ή διαιτησίας.
- Σύμβαση (*convention*) που είναι ο πιο συνήθης όρος με τον οποίο αποκαλούνται οι συμφωνίες εκείνες που έχουν πολυμερή χαρακτήρα και δημιουργούν ή κωδικοποιούν

γενικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου (π.χ. Σύμβαση της Χάγης για τον Αφοπλισμό του 1899, Σύμβαση κατά της Δουλείας του 1926, Σύμβαση για την Κατάργηση του Πολέμου του 1928, Σύμβαση για το Δίκαιο των Συνθηκών του 1969, Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982). Υπάρχει όμως και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1950).

- Σύμφωνο (*covenant*), όρος που συνηθίζεται σήμερα για πολυμερείς συμβάσεις που αφορούν κυρίως τα ανθρώπινα δικαιώματα (π.χ. Σύμφωνο Αστικών κα Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1966) ή σε διμερείς συμφωνίες αμοιβαίες μη επίθεσης μεταξύ κρατών, αλλά υπήρχε και η ιδρυτική πράξη της Κοινωνίας των Εθνών που ήταν το Σύμφωνο της Κοινωνίας των Εθνών (Covenant of the League of Nations).
- Χάρτης ή Χάρτα, όπως ο Καταστατικός Χάρτης (ή απλώς Χάρτης) των Ηνωμένων Εθνών.
- Πρωτόκολλο, συνήθως συμφωνία συμπληρωματική άλλης ευρύτερης συμφωνίας (π.χ. Πρωτόκολλο της Γενεύης για την Ειρηνική Επίλυση των Διαφορών του 1929, Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Σύμφωνο Αστικών κα Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1966).
- Τελική Πράξη, συνήθως για συμφωνίες μετά από διεθνείς διασκέψεις (π.χ. Τελική Πράξη της Διάσκεψης της Βιέννης του 1815, Τελική Πράξη της Διάσκεψης Ειρήνης της Λοζάνης το 1923 ή Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975 που αν και τυπικά όχι σύμβαση διέθετε και νομικά χροιά, ειδικά σε ότι αφορά το πρώτο της μέρος, τις Δέκα Αρχές που διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών).

Επίσης υπάρχουν και άλλοι όροι, που έχουν χρησιμοποιηθεί, όπως διακήρυξη, γενική πράξη, συμφωνία (*agreement*) ή ανταλλαγή διακοινώσεων.

Από πλευράς ουσίας μία βασική διάκριση είναι μεταξύ των συμβάσεων με τις οποίες δημιουργούνται ή κωδικοποιούνται γενικοί κανόνες του διεθνούς δικαίου (αυτές είναι εξ ορισμού πολυμερείς) και συμβάσεις που αφορούν τις σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών αλλά που δεν μπορούν να δεσμεύουν το σύνολο των κρατών.

Για να είναι μία συνθήκη έγκυρη πρέπει να έχει συνομολογηθεί από κράτος (κυβέρνηση) ή διεθνή οργανισμό. Οι συμβάσεις στη σημερινή εποχή δεν επιτρέπεται να είναι μυστικές ή να έχουν μυστικά άρθρα, μυστικές ρήτρες ή μυστικά πρωτόκολλα και γι' αυτό κατατίθενται επίσημα στον ΟΗΕ και επίσης δεν μπορούν να αντιβαίνουν στο αναγκαστικό διεθνές δίκαιο. Για να αρχίσει να ισχύει μία συνθήκη θα πρέπει να έχει υπογραφεί και κυρωθεί από τα νόμιμα όργανα (κοινοβούλιο) των εν λόγω κρατών. Υπάρχει και η διαδικασία μεταγενέστερης προσχώρησης σε μία πολυμερή σύμβαση, που πάλι απαιτεί

κύρωση εσωτερική. Κατά την υιοθέτηση μία πολυμερούς σύμβασης μπορεί ένα κράτος να προβεί σε επιφυλάξεις (*reservations*) ή ερμηνευτικές δηλώσεις (*interpretive statements*), που είναι ηπιότερες από τις επιφυλάξεις, για ορισμένα άρθρα της σύμβασης. Ωστόσο οι επιφυλάξεις ή ερμηνευτικές δηλώσεις δεν θα πρέπει να αφορούν τα θεμελιώδη άρθρα της εν λόγω σύμβασης ή την ουσία της όλης σύμβασης. Με τη διαδικασία της κύρωσης εσωτερικά μία διεθνής συνθήκη γίνεται νόμος του κράτους και ισχύει και εσωτερικά για τα εκτελεστικά και δικαστικά όργανα, αν αφορά θέματα που θα έχουν εσωτερική εφαρμογή, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Πλην των συμβάσεων υπάρχουν και ορισμένες συμφωνίες με μικρότερη σημασία, κατά βάση συμπληρωματικές άλλων συμβάσεων που μπορεί να μην χρειάζεται να περάσουν από τη διαδικασία της κύρωσης.

Δ.6.β. Οι αποφάσεις των διεθνών οργανισμών

Στον ΟΗΕ και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς ή διασκέψεις υπάρχουν κατά βάση τριών ειδών αποφάσεις, γνωστές στον ΟΗΕ με τον γενικό όρο ψηφίσματα (*resolutions*), (α) οι νομικά υποχρεωτικές και άμεσα εκτελεστές, γνωστές στον ΟΗΕ ως «αποφάσεις» (*decisions*), όπως είναι π.χ. τα περισσότερα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ · (β) οι μη υποχρεωτικές που εκφράζουν ευχή, όπως οι περισσότερες αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ γνωστές ως «συστάσεις» (*recommendations*) και (γ) μία ενδιάμεση κατηγορία ψηφισμάτων που ενώ εκ πρώτης όψεως και τυπικά δεν είναι υποχρεωτικές, μπορεί όμως να θεωρηθούν υποχρεωτικές λόγω του μεγάλου κύρους τους, που πηγάζει από τη σοβαρότητα των θεμάτων που θίγει, τη σαφή νομική υφή τους και από τον τρόπο που λήφθηκε η σχετική απόφαση (με συντριπτική πλειοψηφία ή ομοφωνία).

Θα σταθούμε στην τρίτη, ενδιάμεση κατηγορία που είναι και πιο δύσκολα κατανοητή, ειδικά για τους μη νομικούς. Μία σειρά από πολύ σημαντικές αποφάσεις του ΟΗΕ ή άλλων οργανισμών ή οργάνων τους, π.χ. της ΔΑΣΕ/ΟΑΣΕ (Διάσκεψη/Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη) μπορεί να έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα πολιτικό ή ακόμη και νομικό. Η βούληση εδώ εκφράζεται με τη θετική ψήφο των κρατών, με ομοφωνία ή «συναίνεση» (χωρίς δηλαδή έκφραση αντίρρησης από ένα ή περισσότερα κράτη), από επίσημους αντιπροσώπους (πρέσβεις), υπουργούς εξωτερικών ή ενίοτε και στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο, από τους αρχηγούς κρατών ή κυβερνήσεων. Χαρακτηριστικές τέτοιες περιπτώσεις είναι διακηρύξεις του ΟΗΕ, όπως η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1948, η Αντιαποικιακή Διακήρυξη του 1960, η Διακήρυξη για τις Φιλικές Σχέσεις μεταξύ των Κρατών του 1970 και η Καταληκτική Πράξη της Συνόδου Κορυφής του ΟΗΕ του 2005, η Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975 και μία σειρά από άλλα

Κείμενα της ΔΑΣΕ/ΟΑΣΕ, όπως το Κείμενο της Κοπεγχάγης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του 1990 ή η Χάρτα των Παρισίων για τη Νέα Ευρώπη του 1991. Ο μη αυστηρά νομικός χαρακτήρας των κειμένων αυτών δεν σημαίνει ότι οι αποφάσεις αυτές δεν επιφέρουν δικαιώματα και υποχρεώσεις ή δεν διαθέτουν νομική διάσταση. Θεωρούνται συνήθως «ήπιο δίκαιο» (*soft law*) από τους νομικούς. Η κύρια διαφορά είναι ότι οι παραβιάσεις τους δεν οδηγούν σε νομικές- δικαστικές κυρώσεις σε ένα διεθνές δικαστήριο, αν και αυτό είναι πάλι σχετικό, γιατί ορισμένες από αυτές μπορεί να θεωρηθούν, λόγω του κύρους τους και νομικά υποχρεωτικές και να τις επικαλεστεί ένα διεθνές δικαστήριο στο σκεπτικό της απόφασης που θα λάβει.

Καταλήγοντας, σε ότι αφορά ορισμένες διακηρύξεις και άλλα σημαντικά ψηφίσματα του ΟΗΕ αποτελούν πηγή και για το συμβατικό διεθνές δίκαιο.

Δ.6.γ. Το εθιμικό διεθνές δίκαιο: τα διεθνή έθιμα

Τα διεθνή έθιμα αποτελούν βασική πηγή του διεθνούς δικαίου εφόσον (1^{ον}) έχει εδραιωθεί ότι υπάρχει πολύχρονη σχετική κρατική πρακτική εκ μέρους μεγάλου αριθμού κρατών και (2^{ον}) υπό τον όρο η πρακτική αυτή να έχει το χαρακτήρα νομικής υποχρέωσης. Η διατύπωση του σχετικού άρθρου 37, παράγραφος I, β του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου είναι η εξής: «ως αποτελούντα απόδειξιν γενικής πρακτικής παραδεδεγμένης ως κανόνος δικαίου». Πρόκειται για το γνωστό ως *opinion juris*, ότι δηλαδή η τέλεση των πράξεων αυτών δεν επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών, αλλά «επιβάλλεται υπό προϋπάρχοντος άγραφου νομικού κανόνος». Επίσης δεν υπάρχουν μόνο διεθνή έθιμα οικουμενικά (που ισχύουν για όλα τα κράτη), αλλά, σε ορισμένες περιπτώσεις, και ηπειρωτικά (που βρίσκουν εφαρμογή σε μία ήπειρο ή υπό-ήπειρο, όπως π.χ. η Λατινική Αμερική) ή και πιο περιορισμένα περιφερειακά έθιμα που δεσμεύουν ορισμένα μόνο κράτη σε μία συγκεκριμένη περιοχή της γης.

Πλην όμως για να γίνει αποδεκτό ότι ισχύει ένα διεθνές έθιμο σε γεωγραφικά πιο περιορισμένο επίπεδο θα πρέπει το έθιμο αυτό να μην έρχεται σε καταφανή αντίθεση με διεθνείς συμβατικές υποχρεώσεις και με το αναγκαστικό διεθνές δίκαιο, δηλαδή με την ιεραρχικά υψηλότερη βαθμίδα των διεθνών κανόνων, π.χ. μπορεί δύο χώρες να έχουν έναντι όλων των κρατών 12 μίλια χωρικά ύδατα (κάτι που επιτρέπεται ως ανώτατο όριο από τη Σύμβαση του Δικαίου της Θάλασσας του 1982) και μεταξύ τους να έχουν εθιμικά 6 μίλια χωρικά ύδατα, δεν μπορούν όμως να έχουν μεταξύ τους 14 μίλια χωρικά ύδατα.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα εθιμικών κανόνων, οι περισσότεροι από τους οποίους στη συνέχεια βρέθηκαν να αναφέρονται και σε συμβατικά κείμενα, είναι οι εξής: η αρχή ότι

οι συμβάσεις εφαρμόζονται και δεν αθετούνται, η αρχή της υπερίσχυσης μίας διεθνούς συνθήκης έναντι του εσωτερικού νόμου σε περίπτωση σύγκρουσης μεταξύ τους, η αρχή της συνέχειας του κράτους, οι αρχές που διέπουν την αναγνώριση του κράτους ή την αναγνώριση εμπολέμων, η αρχή της ανοικτής θάλασσας και οι αρχές που την διέπουν, η αρχή και το δικαίωμα στην αβλαβή διέλευση ξένων πλοίων από χωρικά ύδατα, οι βασικές αρχές περί υφαλοκρηπίδας, η αρχή ότι η στρατιωτική κατάληψη συνεπεία πολέμου δεν μπορεί να οδηγήσει σε προσάρτηση, η αρχή εξάντλησης των εσωτερικών ένδικων μέσω πριν της προσφυγής σε ένα διεθνές δικαστήριο, κ.ά.

Ορισμένα έθιμα έπαψαν να είναι έθιμα και αντικαταστάθηκαν από μία νέα συμβατική υποχρέωση, όπως π.χ. η αρχή των τριών ναυτικών μιλίων κατά τον 19^ο αιώνα ή αρχή του κυρίαρχου δικαιώματος για επιθετικό πόλεμο που καταργήθηκε το 1928, με το Σύμφωνο Brian-Kellogg του 1928, καθώς επίσης και οι αρχές (εθιμικές και συμβατικές) ότι υπάρχει δικαίωμα πολέμου σε περίπτωση διατάραξης της ισορροπίας δυνάμεων (18^ο-19^ο αιώνας).

Στη σημερινή εποχή η βασική διάκριση μεταξύ συμβατικού και εθιμικού δικαίου είναι λιγότερο σαφής και ευδιάκριτη από ποτέ άλλοτε. Αυτό συμβαίνει λόγω του πολλαπλασιασμού των αποφάσεων του ΟΗΕ που έχουν τον χαρακτήρα ερμηνείας ή καταγραφής προϋπάρχοντος διεθνούς εθίμου, της νέας συνήθειας των κρατών να καταγράφουν και να δημοσιεύουν την πρακτική τους και την κωδικοποίηση τομέων του διεθνούς δικαίου όπου δεν είναι σαφές τι είναι πραγματικά νέο και τι προϋπάρχον έθιμο ή προσθήκη σε έθιμο. Επίσης το μακρόχρονο των εθίμων για να λογιστούν ως εθιμικοί κανόνες έχει εν μέρει εκλείψει καθώς ξεπηδούν πλέον νέοι εθιμικοί κανόνες (όπως αυτοί που αφορούσαν την υφαλοκρηπίδα) που στη συνέχεια γίνονται σύντομα και συμβατικοί κανόνες. Έτσι σε αρκετές περιπτώσεις ακόμη και κράτη που δεν υπέγραψαν ή κύρωσαν μία πολυμερή σύμβαση μπορεί να θεωρηθεί ότι δεσμεύονται από ορισμένες διατάξεις τους, όπως π.χ. στη περίπτωση της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 η αρχή των 12 μιλίων ως το ανώτατο όριο χωρικών υδάτων.

Δ.6.δ. Οι γενικές αρχές του δικαίου

Η τρίτη βασική πηγή του διεθνούς δικαίου, οι γενικές αρχές του δικαίου, συμπεριλαμβάνουν τρεις κατηγορίες αρχών.

Μία κατηγορία είναι οι αρχές εκείνες που εμφανίστηκαν αρχικά στο εσωτερικό δίκαιο, όπως η αρχή της καλής πίστης, η αρχή της ευθύνης στην περίπτωση κατάχρησης δικαιώματος, η αρχή ότι δεν υπάρχει έγκλημα χωρίς ποινή (*nulla poene sine lege*), η αρχή του

σεβασμού του δεδικασμένου, η αρχής της επανόρθωσης προηγούμενης ζημίας, η έννοια του αδικαιολόγητου πλουτισμού και η αρχή της επιείκειας ή ευθυδικία, κ.ά.

Μία δεύτερη κατηγορία αρχών είναι αυτές που εφαρμόζονται τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές δίκαιο όπως η αρχή της τήρησης των συμφωνηθέντων (*pacta sunt servanda*) ή η αρχή της σιωπηρής συναίνεσης» (*acquiescence*) κ.α.

Υπάρχουν επίσης και οι αρχές της γνωστής ως «νομικής λογικής», όπως οι ακόλουθες αρχές: ότι οι μεταγενέστερες ειδικοί νόμοι καταργούν τους προηγούμενους γενικούς νόμους (*lex specialis derogat legi generali*), ότι ο επόμενος νομικός κανόνας καταργεί τον προηγούμενο (*lex posterior derogat priori*), ότι ουδείς μπορεί να μεταφέρει σε άλλον δικαιώματα που δεν έχει ο ίδιος δεν κατέχει (*nemo plus juris transfere potest ipse habet*), ότι η επιλογή μίας από δύο εναλλακτικές αποκλείει την άλλη επιλογή (*expressio unius est exclusio alterius*), κ.α.

Δ.6.ε. Επιείκεια, ορθόν και το ίσον, ευθυδικία

Η αρχή της επιείκειας ή ευθυδικίας βρίσκει τις ρίζες της στον Αριστοτέλη που θεωρούσε την επιείκεια ως διορθωτική του νόμου προκειμένου μία δικαστική απόφαση να καταλήξει σε δίκαιο αποτέλεσμα. Κατά τον Αριστοτέλη, σε ειδικές περιπτώσεις ο νόμος πρέπει να ερμηνεύεται με ηπιότητα προκειμένου να επιφέρει δίκαιο αποτέλεσμα, ένα αποτέλεσμα που ο νομοθέτης θα είχε ενδεχομένως προβλέψει αν είχε υπόψη του τη συγκεκριμένη περίπτωση (όλοι οι νόμοι είναι κατά ανάγκη γενικοί, είναι αδύνατον να προβλέψουν όλες ανεξαιρέτως τις περιπτώσεις που θα προκύψουν στο μέλλον).

Με άλλα λόγια, μία εφαρμογή του νόμου άκρως αυστηρή, κατά γράμμα, εν προκειμένω συγκεκριμένων διατάξεων του διεθνούς δικαίου από ένα διεθνές δικαστήριο θα οδηγούσε σε πρόδηλη αδικία. Όπως έλεγαν οι Ρωμαίοι νομικοί, *summum jus summa injuria* (υπέρτατος εφαρμογή του νόμου ίσον υπέρτατη αδικία).

Κατά τη γνωστή διάκριση που έχει κάνει ο Γάλλος νομικός Charles Rousseau (1902-1993) η αρχή της επιείκειας δύναται να βρει εφαρμογή με τρεις τρόπους: ως διορθωτική λειτουργία (*infra legem*), ως συμπληρωματική λειτουργία (*praeter legem*) και ως καταλυτική λειτουργία (*contra legem*).

Στόχος της διάταξης περί ορθού και ίσου είναι να επιτευχθεί μία *fair* (δίκαιη) και λογική εφαρμογή του διεθνούς δικαίου. Μπορεί η αρχή της επιείκειας να μην αποτελεί

καθαυτή πηγή δικαίου πλην όμως μπορεί να παίζει αποφασιστικό ρόλο στη διαδικασία κατάληξης σε απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου και άλλων διεθνών δικαστηρίων.

Παρά τη σχετική πρόβλεψη του Άρθρου 38, παράγραφος 2 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου - που όπως και όλο το Άρθρο 38 ίσχυε και για τον Καταστατικό του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης - ουδέποτε μέχρι σήμερα έχει ζητηθεί η εφαρμογή του από διάδικους στο Διεθνές Δικαστήριο και έχει βρει μηδαμινή εφαρμογή σε διαιτητικά δικαστήρια. Η σχετική ρήτρα τέθηκε απ ότι φαίνεται χωρίς εκτενή συζήτηση, με προφανή στόχο να δοθεί στο Δικαστήριο μεγαλύτερη ελαστικότητα στην εφαρμογή του νόμου.

Είναι προφανές ότι όλοι οι διάδικοι μέχρι τώρα έχουν αποφεύγει τη ρητή αναφορά σε εφαρμογή του ορθού και του ίσου, ακριβώς γιατί αυξάνει το απρόβλεπτο της δικαστικής απόφασης και δίνει ίσως υπερβολική - τουλάχιστον από την οπτική των κρατών - ευχέρεια κινήσεων και αυτονομία στο διεθνή δικαστή.

* * *

Σήμερα και εδώ και τέσσερις δεκαετίες γίνονται στο χώρο της επιστήμης του Διεθνούς Δικαίου εκτεταμένες συζητήσεις για το την ουσία και το χαρακτήρα του διεθνούς δικαίου. Η θέση του διεθνούς δικαίου ως κατά βάση νομικοί κανόνες συνεχίζει να είναι η πλέον διαδεδομένη συμβατική σύλληψη του διεθνούς δικαίου και, θα προσθέταμε, και η πλέον εύκολα κατανοητή και στους μη νομικούς. Ωστόσο από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 έχουν εμφανιστεί και άλλες θεωρίες που διευρύνουν την έννοια του διεθνούς δικαίου και την τοποθετούν σε ένα άλλο πλαίσιο. Κατά μία άποψη, το διεθνές δίκαιο δεν είναι απλώς σύνολο κανόνων αλλά κάτι πολύ περισσότερο, «ένα κανονιστικό σύστημα», δηλαδή ένα σύστημα κοινών αρχών που διέπουν τη διεθνή κοινωνία η εναρμόνιση με το οποίο θεωρείται υποχρεωτική και η παραβίαση έχει σοβαρό κόστος στη διεθνή εικόνα και διεθνή νομιμοποίηση μίας χώρας. Υπάρχει και η πλέον ριζοσπαστική θέση, η σχολή διεθνούς δικαίου του Πανεπιστημίου του Yale, υπό τον Myres McDougal (1906-1998), που υποστηρίζει ότι το διεθνές δίκαιο - και κάθε δίκαιο - δεν είναι τόσο κανόνες αλλά μία κοινωνική διαδικασία λήψης αποφάσεων που είναι αποτελεσματική και εξουσιαστική. Οι συζητήσεις αυτές μπορεί να τρομάζουν τους πιο παραδοσιακούς νομικούς και διπλωμάτες, όμως δεν τίθεται κανένα ζήτημα αμφισβήτησης του νομικού χαρακτήρα, της υποχρεωτικότητας ή της μεγάλης σημασίας του διεθνούς δικαίου.

E. Διεθνής οργάνωση, διεθνείς οργανισμοί

E.1. Η ιδέα διεθνών θεσμών

Η ιδέα διεθνών θεσμών ή οργανισμών στους οποίους θα συμμετέχουν κράτη προκειμένου να συνεργαστούν καλύτερα μεταξύ τους και να περιορίσουν τον πόλεμο και τις συγκρούσεις βρίσκει τις ρίζες της στην Αρχαιότητα, ειδικά στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Κατά βάση όμως η ιδέα διεθνών θεσμών και οργανώσεων παρουσιάζεται από την ύστερη Αναγέννηση και μετά και οι διεθνείς (διακρατικοί) οργανισμοί κάνουν την εμφάνισή τους για πρώτη φορά μετά το Συνέδριο της Βιέννης (1815).

Μπορεί κανείς να εντοπίσει όχι μία αλλά τουλάχιστον επτά ιδέες που κυκλοφορούσαν έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και μπορεί να θεωρηθούν ως προάγγελοι της ιδέας της διεθνούς οργάνωσης ή «παγκόσμιας διακυβέρνησης» (*world governance*) όπως λέγεται σήμερα μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης.

Μία ιδέα ήταν η δημιουργία ενός πολύ μεγάλου κράτους ή αυτοκρατορίας. Ο Δάντης στο έργο του *De Monarchia* (1321) οραματιζόταν τη δημιουργία μίας παγκόσμιας χριστιανικής αυτοκρατορίας (*imperium mundi*). Ωστόσο η ιδέα αυτή ήταν όχι μόνο ανέφικτη αλλά ανεπιθύμητη για τους περισσότερους, μια και υπήρχε ο προφανής κίνδυνος ηγεμονισμού από ένα κράτος αυτοκρατορία.

Μία δεύτερη ιδέα ήταν η ειρηνική επίλυση των διαφορών με τη δημιουργία ενός διεθνούς δικαστηρίου στο οποίο θα προσφεύγουν τα κράτη που έχουν διαφορές μεταξύ τους. Παραδείγματα επίλυσης διαφορών μεταξύ κρατών δια μέσου του θεσμού των διαιτητικών δικαστηρίων υπήρχαν στην ελληνική αρχαιότητα (μεταξύ πόλεων-κρατών) καθώς επίσης και στο Δυτικό Μεσαίωνα. Στη συνέχεια όμως ο θεσμός αυτός εγκαταλείφθηκε και είχε λίγα περιθώρια εφαρμογής όσο εδραιωνόταν η αρχή της κυριαρχίας. Ωστόσο η ιδέα δεν είχε εγκαταλειφθεί. Τη βλέπουμε στον Έρασμο (Desiderius Erasmus, 1467-1536), στον Τζεντίλι και στον Emeric Crucé (1590-1648) στο έργο του *Nouveau Cynée* (1623), όπου πρότεινε ως πρακτική λύση για την εδραίωση της ειρήνης τη δημιουργία μίας «γενικής συνέλευσης» σε μία μικρή ουδέτερη χώρα, όπου τα κράτη θα έστελναν τους πρέσβεις τους προκειμένου να αποφανθούν για μία διένεξη μεταξύ κρατών. Επίσης, όπως είπαμε η Συνθήκη της Βεσφαλίας (1648) αναφέρεται στην ειρηνική επίλυση των διαφορών και με δικαστικά μέσα. Η ιδέα του διεθνούς δικαστηρίου συνέχιζε να κεντρίζει του στοχαστές και τη βλέπουμε σε πολιτικούς φιλοσόφους του Διαφωτισμού, όπως ο Ρουσσώ και ο Μπένθαμ.

Τα διεθνή διαιτητικά δικαστήρια για την ειρηνική επίλυση διαφορών έλαβαν σάρκα και οστά τον 19^ο αιώνα, ειδικά στην Λατινική Αμερική, και κατά τον 20^ο αιώνα ιδρύθηκαν και μόνιμα δικαστήρια, όπως το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης (που ιδρύθηκε το 1922 ως Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης) και άλλα ειδικά διεθνή δικαστήρια από το 1950 και μετά.

Ένα τρίτο σχέδιο ήταν η δημιουργία μίας συνομοσπονδίας ανεξάρτητων κρατών (η συνομοσπονδία σε αντίθεση με την ομοσπονδία, είναι ένωση ανεξάρτητων κρατών που διατηρούν την ανεξαρτησία τους²⁶) στην Ευρώπη ή αλλού που θα διαθέτει ορισμένα κοινά όργανα που θα διευκολύνουν την εδραίωση ομαλών σχέσεων και συνεργασίας μεταξύ των ανεξάρτητων κρατών-μελών αυτής της συνομοσπονδίας. Τα πρότυπα για αυτή την ιδέα ήταν η Ελβετική συνομοσπονδία που δημιουργήθηκε στον ύστερο 13^ο αιώνα και διάφορα σχήματα που εμφανίστηκαν στις σχέσεις μεταξύ των πολλών μικρών γερμανικών κρατών (κάποια στιγμή τα γερμανικά κράτη ήταν 300) πριν την ενοποίηση της Γερμανίας.

Το πρώτο σχέδιο σε τέτοια βάση είναι μάλλον του βασιλιά της Βοημίας Yiri Podiebrad (το 1458) που εισηγήθηκε μία συμμαχία και συνομοσπονδία των αδύνατων κρατών της Ευρώπης. Πιο λεπτομερής ήταν ο Βρετανός William Penn (1644-1718), που υποστήριξε την ανάγκη δημιουργίας μίας ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας και προέβλεπε ευρωπαϊκή συμβούλιο και βουλή («Κοινοβούλιο ή Οίκο των Κρατών της Ευρώπης») και άλλους θεσμούς και τρόπο λήψης αποφάσεων που θυμίζουν τα σημερινά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο επίσης Βρετανός John Bellers (1654-1725) υποστήριξε τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού κράτους το οποίο θα αποτελείτο αποκλειστικά από καντόνια και επαρχίες, περίπου εκατό. Την ίδια εποχή ο Γάλλος Castel de Saint-Pierre (1658-1743) υποστήριξε και εκείνος τη δημιουργία μίας ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας και εισηγήθηκε τη δημιουργία διάφορων θεσμών σε αυτή της συνομοσπονδία, όπως μία διεθνή γερουσία που να επιλύει της διαφορές μεταξύ των κρατών με ειρηνικό τρόπο και επίσης διάφορα άλλα γραφεία και υπηρεσίες που θα ασχολούνται με το δίκαιο του διεθνούς εμπορίου, με τη δημιουργία κοινού νομίσματος και τη καθιέρωση ενιαίων μέτρων και σταθμών. Η ιδέα μίας ευρωπαϊκής συνομοσπονδίας, στην οποία όλα τα κράτη θα είχαν δημοκρατική διακυβέρνηση ήταν κεντρική και στον Καντ, στη σύλληψη του για τη «διαρκή ειρήνη», που θα μπορούσε να εδραιωθεί αν οι λαοί, τα κοινοβούλια - και όχι οι βασιλείς ως απόλυτοι άρχοντες - αποφάσιζαν για τα μεγάλα θέματα της ειρήνης και του πολέμου.

---

²⁶ Σημειωτέον ότι μέχρι τον 19^ο αιώνα υπήρχε ασάφεια μεταξύ ομοσπονδίας και συνομοσπονδίας, με την πρώτη να σημαίνει τη δεύτερη και το αντίθετο.

Ένα τέταρτο σχέδιο, συνδεδεμένο με το παραπάνω, είναι η ιδέα διεθνών πολιτικών οργανισμών, σε περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο. Οι διεθνείς (διακρατικές) αυτές οργανώσεις ή οργανισμοί μπορεί (α) να αποτελούν τη θεσμική έκφραση μίας συνομοσπονδίας, όπως σήμερα στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (β) μπορεί να υπονοούν μία συνάφεια και συνοχή σε περιφερειακό ή ηπειρωτικό επίπεδο, όπως στην Αφρική με την Αφρικανική Ένωση ή στην Αμερική, με τον Οργανισμό Αμερικανικών Κρατών. Επίσης (γ) αυτή καθεαυτή η διεθνής κοινωνία, θα μπορούσε να θεωρηθεί, όπως είχε πει και ο Jellinek (στον ύστερο 19^ο αιώνα), σαν μία παγκόσμια συνομοσπονδία ειδικά αν ο διακρατικός πόλεμος γινόταν αδιανόητος.

Μία πέμπτη ιδέα ήταν αυτή των διακρατικών πολυμερών διασκέψεων για την αποσόβηση συγκρούσεων και πολέμων και για να λυθούν τα μεγάλα διεθνή πολιτικά και στρατιωτικά προβλήματα, ιδέα που βλέπουμε στον Γκρότιους και στον Penn, και στον 19^ο αιώνα στον Αμερικάνο ειρημιστή William Ladd (1778-1841), πρώτο πρόεδρο της American Peace Society.

Από το 1815 ως το 1900 προέκυψαν, όπως είδαμε, δύο ειδών διασκέψεις, αυτές της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας (*Concert of Europe*), όπου οι πέντε μεγάλες δυνάμεις πραγματοποιούσαν περιοδικές διασκέψεις (από το 1815 έως το 1900 έχει υπολογιστεί ότι σε διασκέψεις 49 χρόνια) ως υπεύθυνοι για τη διεθνή τάξη και την εφαρμογή της ισορροπίας ισχύος. Στο σύστημα αυτό, όπως είπαμε, καλούνταν μόνο περιστασιακά οι μικρότερες χώρες να εκθέσουν τις απόψεις τους και όχι βέβαια να αποφασίσουν για τη μοίρα τους.

Μία δεύτερη μορφή διάσκεψης ήταν αυτές που έλαβαν χώρα στη Χάγη, το 1899 και το 1907, για τον Αφοπλισμό στην οποία συμμετείχαν και οι μικρές χώρες της Ευρώπης και επιπλέον οι ΗΠΑ, οι Λατινοαμερικανικές χώρες, η Κίνα, η Ιαπωνία και το Σιάμ. Το σύστημα της Χάγης έχει να επιδείξει ως κύρια επιτεύγματα τη δημιουργία του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Διαιτησίας και την απαγόρευση χρήσης συγκεκριμένων όπλων.

Τη σημερινή εφαρμογή αυτών των περιοδικών διασκέψεων όπου η επόμενη σύνοδο αποφασίζεται στο τέλος της προηγούμενης, τη βλέπουμε στην περίπτωση της Διάσκεψης για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (1975-1992) και σε διάφορους περιφερειακούς ή παγκόσμιους οργανισμούς-διασκέψεις, με ελάχιστη μόνιμη οργάνωση, παρά μόνη μία ολιγομελή γραμματεία, όπως η Κοινοπολιτεία των Εθνών (πρώην Βρετανική Κοινοπολιτεία) ή ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνεργασίας (πρώην Οργανισμός της Ισλαμικής Διάσκεψης από το 1970 μέχρι το 2011).

Ένα έκτο σχήμα είναι να υπάρξουν συγκεκριμένοι διακρατικοί οργανισμοί για διάφορα θέματα πρακτικά, κάτι που ξεκίνησε με τον πρώτο διεθνή οργανισμό που θεσπίστηκε στη Διάσκεψη της 1815, την Κεντρική Επιτροπή για την Πλοήγηση του Ρήνου Ποταμού που είναι και ο παλαιότερος διακρατικός οργανισμός που ακόμη υφίσταται.

Τέλος ένα έβδομο σχήμα μπορεί να θεωρηθεί το πρότυπο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού και οι διάφορες διεθνείς επαγγελματικές και επιστημονικές οργανώσεις ή οργανώσεις για την προαγωγή διεθνών ζητημάτων, όπως οι ειρηνιστικές οργανώσεις του 19^{ου} αιώνα. Σήμερα υπάρχουν χιλιάδες διεθνείς μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) που κινούνται στο χώρο των γνωστών ως διεθνικών σχέσεων (*transnational relations*).

E.2. Ορισμός, κατηγορίες, ιστορική διάσταση

E.2.α. Ορισμός

Διεθνής οργανισμός, διεθνής κυβερνητικός οργανισμός (ΔΚΟ) - *international governmental organization* (IGO) ή αλλιώς διακυβερνητική οργάνωση είναι ένας διακρατικός θεσμός, προϊόν επίσημης πολυμερούς συμφωνίας τριών ή περισσότερων κρατών που στοχεύει στην επίτευξη ορισμένων στόχων που απαιτούν διεθνή συνεργασία, συντονισμό και ένα πλαίσιο αρχών και κανόνων.

Οι κύριοι γενικοί σκοποί των διεθνών οργανισμών που αποτελούν και την αιτία ύπαρξης των διεθνών αυτών θεσμών είναι η μείωση των εντάσεων μεταξύ των κρατών, η ειρηνική διευθέτηση των διενέξεων, η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των κρατών και η εδραίωση αρχών και κανόνων στο πεδίο με το οποίο ασχολείται ο εν λόγω οργανισμός.

Η συμμετοχή στους διεθνείς οργανισμούς είναι εκούσια. Στηρίζεται στη σαφή έκφραση της βούλησης κρατών και συνήθως υπάρχει διαδικασία εισδοχής ενός νέου μέλους βάσει κριτηρίων. Οι διεθνείς οργανισμοί είναι διεθνείς νομικές προσωπικότητες (υποκείμενα και μέλη του διεθνούς δικαίου) και με την πάροδο των ετών έχουν αποκτήσει όλο και μεγαλύτερη αυτονομία. Δεν αποτελούν απλώς το άθροισμα των θελήσεων των κρατών-μελών τους όπως υποστήριζαν πολλοί παλιότερα (ειδικά από την πλευρά της σχολής του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις). Ορισμένα όργανα τους είναι όχι μόνο τυπικά ανεξάρτητα (με βάση την εντολή που έχουν λάβει από τον καταστατικό τους) αλλά και στην πράξη ανεξάρτητα. Τα όργανα αυτά δεν εκπροσωπούν και δεν εκφράζουν τη θέληση ενός κράτους ή των μεγάλων κρατών ή υπερδυνάμεων.

Η ανεξαρτησία αυτή εμφανίζεται τυπικά και στην πράξη κυρίως σε τέσσερα επίπεδα. Πρώτον στο πλαίσιο του κεντρικού συντονιστικού θεσμού του Γενικού Γραμματέα διεθνών οργανισμών, με πρώτα χαρακτηριστικά παραδείγματα το Γενικό Γραμματέα της Κοινωνίας των Εθνών και τον Γενικό Γραμματέα του Παγκοσμίου Οργανισμού Εργασίας που ιδρύθηκαν το 1919. Σήμερα έχουμε τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ, τον Ύπατο Αρμοστή για τους Πρόσφυγες και τους γενικούς γραμματείς των διεθνών οργανισμών. Δεύτερον την αυτονομία τη βλέπουμε σε άλλα βασικά όργανα διεθνών οργανισμών, όπως η Επιτροπή (*Commission*) της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο Ύπατος Αρμοστής για τις Εθνικές Μειονότητες του ΟΑΣΕ και οι δικαστές διεθνών δικαστηρίων. Τρίτον είναι οι διάφορες επιτροπές που έχουν δημιουργηθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για συγκεκριμένες θεματικές, όπως π.χ. η Επιτροπή για τη θέση των γυναικών (ΟΗΕ), η Επιτροπή για την Κατάργηση των Φυλετικών Διακρίσεων (ΟΗΕ) ή υπο-επιτροπή για τις μειονότητες (ΟΗΕ) και για σωρεία πιο τεχνικών ζητημάτων. Τέταρτον η αρχή της ανεξαρτησίας (και όχι της προαγωγής των συμφερόντων της χώρας καταγωγής) ισχύει και για τους διεθνείς λειτουργούς που στελεχώνουν τους διεθνείς οργανισμούς και τα όργανα των. Αξίζει να τονιστεί ότι το τεκμήριο της ανεξαρτησίας είναι και το μέτρο με βάση το οποίο κρίνεται θετικά και αξιολογείται το έργο και η απόδοση των εν λόγω οργάνων ή διεθνών λειτουργών. Ο μη ανεξάρτητος διεθνής λειτουργός εκτίθεται και θεωρείται αποτυχημένος στο έργο του όπως ο δημοσιογράφος (μία εφημερίδα ή ένα κανάλι της τηλεόρασης) που δεν κάνει ανεξάρτητη δημοσιογραφία αλλά είναι φερέφωνο άλλων.

E.2.β. Κατηγορίες διεθνών οργανισμών

Οι ΔΚΟ διακρίνονται σε τέσσερις κατηγορίες με βάση τον αριθμό των κρατών που συμμετέχουν και τους σκοπούς του ΔΚΟ: (1) παγκοσμίου εύρους με γενικούς σκοπούς, (2) παγκοσμίου εύρους με ειδικευμένους σκοπούς, (3) περιορισμένου εύρους με γενικούς σκοπούς και (4) περιορισμένου εύρους με ειδικευμένους σκοπούς.

Μια άλλη διάκριση που γίνεται είναι στα πλαίσια των παγκοσμίου εύρους οργανισμών είναι μεταξύ οικουμενικών και παγκόσμιων οργανισμών. Στους οικουμενικούς μπορεί να ανήκουν όλα τα κράτη, παρεκτός αν κάποιο κράτος δεν θέλει να συμμετάσχει (όπως η Ελβετία που από το 1945 μέχρι το 2002 δεν συμμετείχε στον ΟΗΕ). Οι παγκόσμιοι είναι γεωγραφικά παγκόσμιοι και όχι γεωγραφικά περιφερειακοί, πλην όμως στους οργανισμούς αυτούς μπορεί να συμμετέχουν μόνο τα κράτη που διαθέτουν κάποια συγκεκριμένη ιδιότητα ανάλογα με το αντικείμενο και το σκοπό του συγκεκριμένου οργανισμού (π.χ. Ισλαμικές χώρες ή χώρες που εξάγουν πετρέλαιο). Οι περιορισμένου εύρους λέγονται περιφερειακοί διεθνείς οργανισμούς (*regional international organizations*).

Οι οικουμενικοί διεθνείς οργανισμοί διακρίνονται σε γενικούς ή πολιτικούς, όπως η Κοινωνία των Εθνών και ο ΟΗΕ και σε ειδικούς ή λειτουργικούς οργανισμούς. Οι οικουμενικοί ειδικοί ή λειτουργικοί διακρίνονται σε (α) οργανισμούς της οικογένειας του ΟΗΕ, όπως ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Μόρφωση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), (β) σε συνεργαζόμενους με τον ΟΗΕ οργανισμούς, όπως ο Διεθνής Οργανισμός Ατομικής Ενέργειας ή (γ) άλλους ανεξάρτητους ειδικούς οργανισμούς όπως είναι το Διεθνές Συμβούλιο Σίτου.

Οι παγκόσμιοι διακρίνονται σε ιδεολογικούς-πολιτισμικούς, όπως ο Οργανισμός Ισλαμικής Συνεργασίας και σε οικονομικούς, όπως ο Οργανισμός Πετρελαιοεξαγωγικών Χωρών (OPEC).

Οι περιφερειακοί οργανισμοί διακρίνονται (α) σε γενικούς ή πολιτικούς, όπως η Αφρικανική Ένωση (πρώην Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας), (β) σε αμυντικούς, όπως η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση, (γ) σε πολιτισμικούς, όπως ο Αραβικός Σύνδεσμος, (δ) σε οικονομικούς, όπως ο Σύνδεσμος των Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN) ή ο ΟΟΣΑ (Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης) στην Ευρώπη, και (ε) σε υπερεθνικούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Υπάρχει και το ΝΑΤΟ και ο ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη) που είναι κάπως ευρύτεροι από τους περιφερειακούς οργανισμούς μια και σε αυτούς συμμετέχουν κράτη από δύο ηπείρους (Ευρώπη και Β. Αμερική).

Από πλευράς διάρθρωσης και οργάνωσης οι διεθνείς οργανισμοί διακρίνονται σε κλασικούς γραφειοκρατικούς οργανισμούς, όπως είναι οι περισσότεροι που αναφέραμε παραπάνω και σε μη-γραφειοκρατικούς «χαλαρούς» (*soft*) οργανισμούς που διαθέτουν στοιχειώδη οργάνωση και υπαλληλία, όπως η Οργάνωση Ισλαμικής Συνεργασίας ή ο ΟΑΣΕ (Οργανισμός για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη).

Οι αποφάσεις των διεθνών οργανισμών μπορεί να είναι (α) νομικά δεσμευτικές, (β) πολιτικά και ηθικά δεσμευτικές ή (γ) να εκφράζουν ευχή και να είναι προαιρετικές. Οι αποφάσεις λαμβάνονται με απλή πλειοψηφία, αυξημένη πλειοψηφία, ομοφωνία ή συναίνεση (δηλαδή χωρίς άρνηση από κανένα κράτος).

Ε.2.γ. Οι διεθνείς οργανισμοί κατά τον 19^ο αιώνα

Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα είχαμε αύξηση του αριθμού των λειτουργικών διεθνών οργανισμών, που έφτασαν τους 30 στα τέλη του αιώνα.

Κατά τον 19^ο αιώνα υπήρχαν τρία είδη διεθνών λειτουργικών οργανισμών: (1) οι επιτροπές για διεθνείς ποταμούς, όπως η Επιτροπή για το Ρήνο ή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για η Επιτροπή για το Δούναβη, (2) οργανώσεις από ευρωπαϊκά κράτη που κάλυπταν θέματα οικονομικά, υγείας, επιδημιών ή άλλα που δεν ήταν διατεθειμένα να καλύψουν άλλα κράτη στα εδάφη τους (όπως η Οθωμανική Αυτοκρατορία ή η Κίνα), και (3) λειτουργικές οργανώσεις, με οικουμενικό χαρακτήρα, σε θέματα όπως τα ταχυδρομεία, τον τηλεγράφο, τις σιδηροδρομικές μεταφορές, τα μέτρα και σταθμά, το ωράριο, τα πνευματικά δικαιώματα, οι πατέντες, κλπ. Ο παλαιότεροι τέτοιοι οργανισμοί που επιβιώνουν μέχρι σήμερα είναι η Διεθνής Τηλεγραφική Ένωση που ιδρύθηκε το 1865 και η Παγκόσμια Ταχυδρομική Ένωση (UPU: Universal Postal Union) που ιδρύθηκε το 1874. Η Διεθνής Τηλεγραφική Ένωση μετονομάστηκε, για ευνόητους λόγους, σε Διεθνή Ένωση Τηλεπικοινωνιών (ITU: International Telecommunication Union) το 1934.

Η εποχή των διεθνών οργανισμών ήρθε με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με τη δημιουργία του πρώτου παγκόσμιου πολιτικού διεθνούς οργανισμού, της Κοινωνίας των Εθνών το 1919. Το 1950 οι διεθνείς οργανισμοί είχαν φθάσει τους 130, το 1985 τους 369.

E.3. Η Κοινωνία των Εθνών

Η Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ) (League of Nations, Societé des Nations) ήταν ο καρπός της σχολής του φιλελευθερισμού-διεθνισμού που θεωρούσε την αντιμετώπιση και μείωση του πολέμου δυνατή αν γινότουσαν πιο σεβαστοί και ισχυροί οι διεθνείς κανόνες και αν δημιουργούνταν διεθνείς οργανισμοί. Η ιδέα ενός οικουμενικού γενικού οργανισμού είχε εμφανιστεί διαρκούντος του Μεγάλου Πολέμου (όπως ήταν τότε γνωστός ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) κυρίως στη Βρετανία και στις ΗΠΑ. Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Ουίλσον αναφέρθηκε στην ιδέα αυτή στα γνωστά 14 Σημεία το 1918 πριν το τέλος του πολέμου, μιλώντας για μία «γενική ένωση των εθνών» (*a general association of nations*). Ο Ουίλσον είχε επηρεαστεί και από το επίκαιρο βιβλίο του πρωθυπουργού της Νότιας Αφρικής στρατηγού Jan Smuts, *The League of Nations: A Practical Suggestion*. Στην Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων μετά το τέλος του πολέμου ο Ουίλσον ήταν ο κύριος εισηγητής για τη δημιουργία ενός τέτοιου οργανισμού.

Η ΚτΕ είχε τρία όργανα: (1) τη Συνέλευση στην οποία συμμετείχαν όλα τα κράτη μέλη, (2) το Συμβούλιο (που έφτασε τα 15 μέλη στη δεκαετία του 1930) και στο οποίο συμμετείχαν ως μόνιμα μέλη η Βρετανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Γερμανία και η Ιαπωνία και όταν οι τρεις τελευταίες χώρες αποχώρησαν, η Σοβιετική Ένωση και (3) τη Μόνιμη Γραμματεία υπό τον Γενικό Γραμματέα. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας και το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης (1922-1946) ήταν συνδεδεμένα με την ΚτΕ.

Η ΚτΕ υπήρξε ο πρώτος μόνιμος οικουμενικός πολιτικός οργανισμός της διεθνούς κοινωνίας. Ωστόσο ούτε μόνιμος υπήρξε, μια και χάθηκε μέσα στα τόσα συντρίμια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (αν και τυπικά διαλύθηκε όχι το 1939 ή 1940 αλλά το 1946) που δε μπόρεσε να αποτρέψει, αλλά ούτε και πραγματικά οικουμενικός ήταν. Τα ιδρυτικά του μέλη ήταν 42 (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας) και ο συνολικός αριθμός των κρατών που συμμετείχαν ήταν 63 αν και πολλά κράτη απεχώρησαν, δείγμα ότι δεν θεωρούσαν σημαντική και απαραίτητη τη συμμετοχή τους.²⁷ Επιπλέον μεγάλα τμήματα της ανθρωπότητας δεν είχαν καν την επιλογή να συμμετάσχουν ή όχι, υποδουλωμένα καθώς ήταν στην αποικιοκρατία που δεν είχε αποτιναχθεί παρά τις δηλώσεις του Προέδρου Ουίλσον (στα 14 σημεία) περί αυτοδιάθεσης των λαών. Το μεγαλύτερο μέρος της Αφρικής ήταν βέβαια εκτός, εκτός ήταν και η πληθυσμιακά τεράστια ινδική «υπό-ήπειρος» και η νοτιοανατολική Ασία, ηπειρωτική και νησιωτική (με μόνη εξαίρεση το Σιάμ, δηλαδή την Ταϊλάνδη).

Η ΚτΕ παρά τα υψηλά της ιδεώδη και τις καλές προθέσεις των εμπνευστών της ήταν από την αρχή της σχεδόν καταδικασμένη να αποτύχει, για μία σειρά από λόγους. Βέβαια είναι εύκολο να προβαίνει κανείς σε τέτοια συμπεράσματα κατόπιν εορτής, όταν έχει όλα τα δεδομένα μπροστά του. Ένα εγγενές πρωταρχικό πρόβλημα της ΚτΕ ήταν ότι δεν ελάμβανε αποφάσεις υποχρεωτικού χαρακτήρα, αλλά μόνο αποφάσεις που είχαν τον χαρακτήρα συστάσεων (και όχι δεσμευτικών αποφάσεων) και για να προκύψει μία σύσταση έπρεπε να προκύψει ομοφωνία στη ψηφοφορία (όλοι τα μέλη του Συμβουλίου να συμφωνούν, μόνιμα και μη μόνιμα, εκτός από τα διαδικαστικά ζητήματα και την ένταξη ή αποπομπή κρατών μελών που μπορούσε να γίνει με πλειοψηφία του Συμβουλίου).

Επίσης ένα άλλο βασικό πρωταρχικό μειονέκτημα ήταν ότι ο κύριος εμπνευστής της όλης ιδέας της ΚτΕ, οι πανίσχυρες ΗΠΑ υπό τον Πρόεδρο Ουίλσον, τελικά δεν δέχθηκαν να κυρώσουν το Σύμφωνο για την Κοινωνία των Εθνών. Η στάση αυτή που κατακρίθηκε τότε διεθνώς ήταν αποτέλεσμα της ανόδου, κατά την εποχή εκείνη, του γνωστού ρεύματος του απομονωτισμού που κατά καιρούς συνεπαίρνει τις ΗΠΑ. Έτσι οι ΗΠΑ δεν έγιναν ποτέ μέλος, απουσία που έγινε ιδιαίτερα αισθητή στο εύθραυστο αυτό διεθνές οικοδόμημα. Εκτός από τις ΗΠΑ, η Σοβιετική Ένωση έγινε αποδεκτή μόλις το 1934 (και αποπέμφθηκε το 1939 λόγω της επίθεσης της κατά της Φινλανδίας), η Γερμανία ήταν μέλος μόνο κατά την περίοδο 1926-1933 και το 1933 αποχώρησε περιφρονητικά και επίσης άλλες δεκαέξι χώρες απεχώρησαν, μεταξύ των οποίων η Βραζιλία το 1928, η Ιαπωνία το 1933 και η Ιταλία το

---

²⁷ Αντίθετα η αποχώρηση σήμερα από τον ΟΗΕ θεωρείται αδιανόητη και το μόνο κράτος που έφυγε ήταν η Ταιβάν (Δημοκρατία της Κίνας) που δεν είχε άλλη επιλογή μπροστά στην επιμονή της Λαϊκής Κίνας και έχει κάνει έκτοτε επανειλημμένες προσπάθειες να ενταχθεί ξανά όχι με το αρχικό της όνομα αλλά ως Ταιβάν αλλά η Κίνα θέτει σταθερά βέτο.

1937. Πάντως απ' όλες τις ανεξάρτητες χώρες του Μεσοπολέμου που ήταν 64 μόνο μία, οι ΗΠΑ, δεν συμμετείχαν ποτέ στην ΚτΕ.

Ωστόσο η ΚτΕ έχει να επιδείξει και επιτεύγματα στο ενεργητικό της που είναι άξια μνείας. Καταρχήν απετέλεσε σταθμό ιστορικά, ως η πρώτη προσπάθεια οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Από τα επί μέρους επιτεύγματα της ήταν οι αποφάσεις του διεθνούς δικαστηρίου (που ήταν συνδεδεμένο με την ΚτΕ) που προήγαγαν το διεθνές δίκαιο, η δραστηριότητα που αφορούσε θέματα εκτός της ειρήνης και της ασφάλειας, όπως ζητήματα, εργασίας, οικονομίας, κατάργηση της δουλείας καθώς και το καθεστώς κηδεμονίας, με το οποίο αποφεύχθηκε να γίνουν αποικίες οι πρώην αποικίες της Γερμανίας και τα ασιατικά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ειδικότερα η σημερινή δομή στο χώρο της διεθνούς κοινωνικής συνεργασίας (ΟΗΕ και ειδικευμένοι οργανισμοί) βρίσκει τη βάση της στα στέρεα θεμέλια που δημιουργήθηκαν από την ΚτΕ. Επίσης κατά την πρώτη δεκαετία της ζωής της (τη δεκαετία του 1920) η ΚτΕ κατόρθωσε να αποσοβήσει και ή να προλάβει εντάσεις και εστίες ένοπλων συγκρούσεων μεταξύ μικρότερων χωρών μελών της, όπως στην περίπτωση των νήσων Άαλαντ μεταξύ Σουηδίας και Φινλανδίας το 1920 (που ήταν και η πρώτη της επιτυχία), μεταξύ Αλβανίας και Γιουγκοσλαβίας το 1921, μεταξύ Πολωνίας και Λιθουανίας το 1923 και Ελλάδας και Βουλγαρίας το 1925. Κατά ένα υπολογισμό η ΚτΕ κατόρθωσε να αντιμετωπίσει επιτυχώς και να επιλύσει περισσότερο από τις μισές διεθνείς διενέξεις του Μεσοπολέμου.

Όμως στη δεύτερη της δεκαετία της η ΚτΕ στάθηκε ανήμπορη να παρέμβει αποφασιστικά ακόμη και σε συγκρούσεις μεταξύ μικρών κρατών, όπως η Βολιβία και η Παραγουάη που πολέμησαν μεταξύ τους επί τρία χρόνια (1932-1935) για μία διένεξη που αφορούσε μια ακατοίκητη μεταξύ τους περιοχή. Επίσης η ΚτΕ ήταν απύσχα στον πολυετή και πολύνεκρο Ισπανικό εμφύλιο πόλεμο. Βέβαια πολύ πιο δραματικές ήταν οι συνέπειες από την αδυναμία της να αντιμετωπίσει μεγάλες προκλήσεις στην ειρήνη και την ασφάλεια και στη διεθνή τάξη που προερχόντουσαν από τρεις μεγάλες δυνάμεις. Αυτή ήταν η Αχίλλειος πτέρνα της ΚτΕ.

Οι μεγάλες αυτές προκλήσεις που ουσιαστικά καταρράκωναν το διεθνές δίκαιο και την όλη ιδέα της διεθνούς κοινωνίας ήταν κατά σειρά, μέχρι το τελειωτικό χτύπημα που οδήγησε στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή τη Γερμανική και Σοβιετική επίθεση κατά της Πολωνίας τον Σεπτέμβριο του 1939, οι εξής: το 1931 όταν η Ιαπωνία κατέλαβε, χωρίς ουσιαστικό λόγο τη Μαντζουρία, την πολυπληθέστερη Κινεζική επαρχία (συγκεκριμένα ο Ιαπωνικός στρατός κατέλαβε τη Μαντζουρία κατά παράβαση των εντολών της Ιαπωνικής κυβέρνησης)· το 1935 όταν η Ιταλία του Μουσολίνι, πάλι χωρίς λόγο κατέλαβε την

Αβησσυνία (Αιθιοπία)· το 1936 όταν η Χιτλερική Γερμανία κατέλαβε την περιοχή του Ρήνου· το 1937 όταν η Ιαπωνία κατέλαβε και άλλα τμήματα της Κίνας και το Πεκίνο· το 1938 όταν η Γερμανία προσάρτησε την Αυστρία, παρουσιάζοντας την ως δήθεν «ένωση» (*Anschluss*), αφού πρώτα φρόντισε να δολοφονήσει τον καγκελάριο της Αυστρίας και στη συνέχεια προσάρτησε την Τσεχοσλοβακική περιοχή της Σουδητίας (που οι Μεγάλες Δυνάμεις αναγκάστηκαν να δεχθούν με τη Συμφωνία του Μονάχου το 1938)· και τέλος η Ιταλία που προσάρτησε την Αλβανία την άνοιξη του 1939.

Καταλήγοντας, η γνωστή συμβατική θέση ότι η ΚτΕ υπήρξε αποτυχία μια και δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει την ειρήνη και να αποτρέψει ένα νέο ακόμη πιο τρομερό αιματοκύλισμα, είναι κάπως υπερβολική και μάλλον άδικη για τρεις λόγους. Πρώτον ήταν το καινοφανές του όλου εγχειρήματος δημιουργίας ενός οικουμενικού πολιτικού οργανισμού χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Δεύτερον το διεθνές δίκαιο αν και ενισχυμένο δεν είχε ακόμη την ισχύ και εμβέλεια που έχει σήμερα. Τρίτον και κυριότερο, ο οργανισμός αυτός είχε να αντιμετωπίσει και μάλιστα ταυτόχρονα τις τρεις πλέον ακραίες και επιθετικές χώρες που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα κατά τη Νεωτερική Εποχή. Η Ιαπωνική Αυτοκρατορία (όπως λεγόταν τότε), η Φασιστική Ιταλία και κατά κύριο λόγο η Ναζιστική Γερμανία (το Τρίτο Ράιχ) θεωρούσαν ότι είχαν το απόλυτο και αναφαίρετο δικαίωμα προσφυγής σε επιθετικό πόλεμο και στον επεκτατισμό δια της βίας και δεν είχαν την παραμικρή αίσθηση σεβασμού προς τους κανόνες της διεθνούς δικαίου και της διεθνούς κοινωνίας.

E.4. Τα Ηνωμένα Έθνη

Ο όρος Ηνωμένα Έθνη επινοήθηκε από τον Πρόεδρο των ΗΠΑ Φράνκλιν Ρούσβελτ και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά σε διεθνές κείμενο τον Ιανουάριο του 1942 στη «Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών» που υπέγραψαν 26 κράτη στα μέσα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (εδώ η έννοια των «ηνωμένων εθνών» ήταν των κρατών που συνασπίστηκαν εναντίον των δυνάμεων του Άξονα Γερμανίας-Ιταλίας- Ιαπωνίας).

Τα Ηνωμένα Έθνη ή Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ), ο διάδοχος οργανισμός της ΚτΕ, η δεύτερη προσπάθεια δημιουργίας ενός οικουμενικού/παγκόσμιου πολιτικού οργανισμού με στόχο την ειρήνη, ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 1945 με την υιοθέτηση του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Δεν επρόκειτο πια για ευρωκρατούμενο οργανισμό, όπως ήταν η ΚτΕ. Μπορεί να μη συμμετείχαν ακόμη οι μη ανεξάρτητες αποικίες της Αφρικής και Ασίας, αλλά από τα 51 ιδρυτικά κράτη, μόνο εννέα ήταν ευρωπαϊκά (μεταξύ τους και η Ελλάδα). Σήμερα (2013) ο αριθμός των κρατών-μελών έχει σχεδόν τετραπλασιασθεί και τα κράτη μέλη είναι 193.

Ε.4.α. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών

Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών συντάχθηκε στη Διάσκεψη του Αγίου Φραγκίσκου (Απρίλιος-Ιούνιος 1945) από τις αντιπροσωπίες 51 κρατών. Υπογράφηκε στις 26 Ιουνίου του 1945 και κυρώθηκε και τέθηκε σε ισχύ στις 24 Οκτωβρίου του ίδιου έτους. Είχαν προηγηθεί οι διαβουλεύσεις που είχαν λάβει χώρα στο Dumbarton Oaks μεταξύ των αντιπροσώπων των ΗΠΑ, της Σοβιετικής Ένωσης, της Βρετανίας και της Κίνας (Αύγουστος-Οκτώβριος 1944) και στη Γιάλτα σε ανώτατο επίπεδο μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης, ΗΠΑ και Βρετανίας (Στάλιν, Ρούσβελτ, Τσόρτσιλ) τον Φεβρουάριο του 1945.

Ο Χάρτης που αποτελεί πολυμερή συνθήκη αποτελείται από 111 άρθρα (συν τον Καταστατικό του Διεθνούς Δικαστηρίου). Ο Χάρτης αποτελεί, θα λέγαμε, το σύνταγμα της νέας παγκόσμιας διεθνούς κοινωνίας που προέκυψε μετά το 1945.

Η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια είναι ο πρωταρχικός στόχος και ο κύριος λόγος ύπαρξης του ΟΗΕ. Οι σκοποί του ΟΗΕ είναι οι εξής πέντε (Άρθρο 1 του Χάρτη):

1. Η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας.
2. Η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των κρατών, με βάση την ισότητα των δικαιωμάτων και την αυτοδιάθεση των λαών.
3. Η διεθνής συνεργασία.
4. Η επίλυση των διεθνών οικονομικών, κοινωνικών, εκπαιδευτικών και ανθρωπιστικών προβλημάτων.
5. Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους χωρίς διακρίσεις φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας.

Στο Άρθρο 2 του Χάρτη διατυπώνονται οι κύριες αρχές των Ηνωμένων Εθνών που εφεξής θα διέπουν τις σχέσεις μεταξύ των κρατών που αποτέλεσαν και τη βάση της σύγχρονης μεταπολεμικής διεθνούς κοινωνίας:

(1^{ον}) Η αρχή της κυρίαρχης ισότητας όλων των κρατών μελών (παράγραφος 1).

(2^{ον}) Η τήρηση, με καλή πίστη, των υποχρεώσεων που αναλαμβάνουν με τον παρόντα Χάρτη (παράγραφος 2).

(3^{ον}) Ο διακανονισμός των διεθνών διαφορών με ειρηνικά μέσα, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μη τίθενται σε κίνδυνο η διεθνής ειρήνη, η ασφάλεια και η δικαιοσύνη (παράγραφος 3).

(4^{ov}) Η αποχή από την απειλή ή χρήση βίας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών μελών, βίας που απειλεί την εδαφική ακεραιότητα ή την πολιτική ανεξαρτησία οποιουδήποτε κράτους (παράγραφος 4).

(5^{ov}) Η μη επέμβαση στα ζητήματα που ανήκουν στην εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών (παράγραφος 7).

Ο ΟΗΕ έχει έξι κύρια όργανα, το Συμβούλιο Ασφαλείας, τη Γενική Συνέλευση, το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο, το Συμβούλιο Κηδεμονίας, τη Γραμματεία και το Διεθνές Δικαστήριο. Με τα Ηνωμένα Έθνη συνδέονται οι ειδικευμένοι διεθνείς οργανισμοί των Ηνωμένων Εθνών και οι συνεργαζόμενοι με τον ΟΗΕ οργανισμοί.

E.4.β. Το Συμβούλιο Ασφαλείας

Το Συμβούλιο Ασφαλείας αποτελείται από 15 μέλη (αρχικά ήταν 11) εκ των οποίων τα πέντε είναι μόνιμα. Τα πέντε μόνιμα μέλη είναι οι ΗΠΑ, η Σοβιετική Ένωση και σήμερα η Ρωσική Ομοσπονδία, η Κίνα (η Δημοκρατία της Κίνας και μετά η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας), η Βρετανία και η Γαλλία. Οι αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι υποχρεωτικές και λαμβάνονται με πλειοψηφία τω 9 από τα 15 μέλη, που όμως απαραίτητως πρέπει να συμπεριλαμβάνει τη σύμφωνη γνώμη και των πέντε μονίμων μελών όταν πρόκειται για ουσιαστικά ζητήματα και όχι διαδικαστικά θέματα (Άρθρο 27 του Χάρτη). Δηλαδή τα πέντε μόνιμα μέλη έχουν δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) αν και η λέξη αυτή δεν αναφέρεται στο Χάρτη. Χωρίς τη συγκατάθεση και των πέντε δεν λαμβάνεται καμία ουσιαστική απόφαση. Ωστόσο με το χρόνο καθιερώθηκε η αποχή (*abstention*) ή η απουσία (*absence*) ενός ή περισσότερων από τα πέντε μόνιμα μέλη να μη θεωρείται ισοδύναμη με το βέτο. Κατά ένα πρόσφατο υπολογισμό το βέτο έχει χρησιμοποιηθεί από την Κίνα (Δημοκρατία της Κίνας και μετά Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας) έξι φορές, από τη Γαλλία 18 φορές, από τη Βρετανία 30 φορές, από τις ΗΠΑ 89 φορές και από την Σοβιετική Ένωση/Ρωσία 124 φορές, τις 120 επί Σοβιετικής Ένωσης.

Το πρωταρχικό μέλημα του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι η διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Στα πλαίσια αυτά εξετάζει κάθε διαφορά που φρονεί ότι μπορεί να οδηγήσει σε διεθνή σύγκρουση, προτείνει μεθόδους επίλυσης ή θέτει τα πλαίσια για την επίλυση. Όταν διαπιστώνει απειλή της ειρήνης ή επίθεση από ένα κράτος μπορεί να προβεί σε μία σειρά από πρωτοβουλίες, πλην της απειλής ή χρήσης ένοπλης βίας, για την πρόληψη ή τον τερματισμό μίας επίθεσης. Αν όμως τα μέτρα που έχει λάβει δεν τελεσφορήσουν, «δύναται να αναλάβει από αέρος, θαλάσσης ή ξηράς» την αναγκαία δράση για την αποκατάσταση της ειρήνης και ασφάλειας» (Κεφάλαιο 7, άρθρο 42 του Χάρτη).

Ένα από τα βασικά προβλήματα του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι βέβαια το βέτο, που δεν έχει επιτρέψει - ειδικά κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου (1948- 1989) - την λήψη απόφασης σε σχέση με την ειρήνη και ασφάλεια. Ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι η έμφαση δινόταν, ειδικά μέχρι το 1990, σε θέματα που αφορούσαν διακρατικές σχέσεις και πολύ σπάνια βίαιες εσωτερικές συγκρούσεις ή συγκρούσεις εντός του Ανατολικού ή του Δυτικού μπλοκ. Παρά τις προφανείς αυτές αδυναμίες, το Συμβούλιο Ασφαλείας αποτελεί σαφή βελτίωση από το Συμβούλιο της ΚτΕ αν και βέβαια παραπέμπει στην Ευρωπαϊκή Συμφωνία, δηλαδή στο Διευθυντήριο των πέντε μεγάλων δυνάμεων του 19^{ου} αιώνα. Επίσης το γεγονός ότι πρόκειται για τις μεγάλες δυνάμεις που νίκησαν στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, είναι επίσης αναχρονιστικό αφού δεν συμμετέχουν ως μόνιμοι μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας, ακόμη και σήμερα, κράτη όπως η Γερμανία, η Ιαπωνία, η Ινδία ή η Βραζιλία. Γι' αυτό και τις τελευταίες δεκαετίες γίνεται συζήτηση για τη συμμετοχή ως μόνιμων μελών και άλλων σημαντικών μεγάλων κρατών αν και, απ' ό,τι φαίνεται, χωρίς να διαθέτουν το δικαίωμα του βέτο, για να μην οδηγηθεί σε παράλυση το Συμβούλιο Ασφαλείας από την αδυναμία να πάρει αποφάσεις.

E.4.γ. Η Γενική Συνέλευση

Στη Γενική Συνέλευση συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη. Η Γενική Συνέλευση δεν λαμβάνει αποφάσεις υποχρεωτικές αλλά συστάσεις (*recommendations*). Πλην όμως πολλές από τις αποφάσεις διαθέτουν, όπως είπαμε, τόσο κύρος - ειδικά οι διακηρύξεις - ώστε να θεωρούνται ότι δεσμεύουν τα κράτη, πολιτικά αλλά ακόμη και νομικά και αποτελούν συμβολή στη διαμόρφωση κανόνων του διεθνούς δικαίου.

Στις αρμοδιότητες της Γενικής Συνέλευσης είναι να εξετάζει και να προβαίνει σε συστάσεις σε σχέση με τα ακόλουθα θέματα: για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας, για τη διεθνή συνεργασία, για τον αποπλισμό, για την τήρηση και προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για την κωδικοποίηση του διεθνούς δικαίου, για την ειρηνική διευθέτηση διαφορών διαφορών που αναφύονται και για όλα τα άλλα ζητήματα που εμπíπτουν στις πολλές αρμοδιότητες των Ηνωμένων Εθνών. Επίσης εγκρίνει τον προϋπολογισμό του ΟΗΕ και κατανέμει τις εισφορές μεταξύ των κρατών μελών. Δεν συζητάει και δεν μπορεί να προβεί σε συστάσεις για θέματα ειρήνης και ασφάλειας αν η συγκεκριμένη περίπτωση συζητείται, κατά την εποχή εκείνη, στο Συμβούλιο Ασφαλείας. Ωστόσο με βάση το ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης «Ενωμένοι για την Ειρήνη» (*United for Peace*) του 1950 μπορεί να επιλαμβάνεται και θεμάτων απειλής της ειρήνης και ασφάλειας και να αναλαμβάνει δράση, σε περίπτωση που το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν κατορθώσει να πάρει απόφαση. Στα καθήκοντα της Γενικής Συνέλευσης

συμπεριλαμβάνονται και η αποδοχή νέων κρατών μελών, η εκλογή των μη μονίμων μελών του Συμβουλίου Ασφαλείας και των μελών του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου. Επίσης εκλέγει, μαζί με το Συμβούλιο Ασφαλείας τους δικαστές του Διεθνούς Δικαστηρίου.

Η Γενική Συνέλευση συνέρχεται κάθε χρόνο, από τα μέσα Σεπτεμβρίου (την τρίτη Τρίτη κάθε Σεπτεμβρίου) ως τα μέσα ή τέλη Δεκεμβρίου. Η Γενική Συνέλευση συνέρχεται σε ολομέλεια στην αρχή και στο τέλος εκάστης τακτικής συνόδου. Το υπόλοιπο διάστημα συνέρχεται σε έξι επιτροπές ανάλογα με τη θεματική που συζητιέται. Οι επιτροπές στην οποία συμμετέχουν όλα τα κράτη μέλη είναι οι εξής:

- Η Πρώτη Επιτροπή, η Επιτροπή Αφοπλισμού και Διεθνούς Ασφάλειας.
- Η Δεύτερη Επιτροπή, η Οικονομική και Χρηματοδοτική Επιτροπή.
- Η Τρίτη Επιτροπή, η Επιτροπή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών και Πολιτιστικών Ζητημάτων.
- Η Τέταρτη Επιτροπή, η Ειδική Πολιτική και Από-αποικιοκρατική Επιτροπή.
- Η Πέμπτη Επιτροπή, η Επιτροπή για Ζητήματα Διοικητικά και Προϋπολογισμού.
- Η Έκτη Επιτροπή, η Νομική Επιτροπή.

Στη Γενική Συνέλευση ανήκει πληθώρα άλλων οργάνων, με κυριότερη την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (*International Law Commission*), με σημαντικό έργο στην εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, και την Ειδική Επιτροπή για τις Ειρηνευτικές Επιχειρήσεις.

Η Γενική Συνέλευση έχει εδραιωθεί ως η κύρια και πλέον έγκυρη έκφραση της παγκόσμια κοινής γνώμης. Στην πορεία της κατόρθωσε να αναπτύξει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της διεθνούς τάξης και στη διαδικασία ειρηνικής επίλυσης και πρόληψης συγκρούσεων, σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ότι προβλεπόταν από τις αρμοδιότητες του με βάση τον Χάρτη.

Ε.4.δ. Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (ECOSOC)

Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο (*ECOSOC: Economic and Social Council*) έχει, από το 1973, 54 μέλη που εκλέγονται ανά τριετία, από τη Γενική Συνέλευση, με βάση τη γεωγραφική κατανομή. Το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων κοινωνικού και οικονομικού χαρακτήρα, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και την τήρηση τους, τη θέση των γυναικών, κατά των ναρκωτικών; για την αύξηση του πληθυσμού, τη βιομηχανική ανάπτυξη και το εμπόριο. Αποφασίζει την εκπόνηση μελετών από ειδικούς, συντάσσει εκθέσεις, συγκαλεί διεθνείς διασκέψεις στα θέματα που την αφορούν, συντονίζει τις δραστηριότητες των ειδικευμένων λειτουργικών οργανισμών των Ηνωμένων Εθνών και

προβαίνει σε σειρά συστάσεων, τις οποίες στη συνέχεια μπορεί να επαναλάβει ή συμπληρώσει η Γενική Συνέλευση με δικές τις συστάσεις.

Υπό το ECOSOC βρίσκεται ένας μεγάλος αριθμός επιτροπών, όπως εννέα λειτουργικές επιτροπές, όπως η σημαντική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η Επιτροπή για την Κατάσταση των Γυναικών, η Επιτροπή για τον Πληθυσμό και την Ανάπτυξη, η Επιτροπή για την Πρόληψη του Εγκλήματος και την Ποινική Δικαιοσύνη, πέντε περιφερειακές οικονομικές επιτροπές, ανά ήπειρο και διάφορες άλλες επιτροπές και ειδικά σώματα.

Ε.4.ε. Το Συμβούλιο Κηδεμονίας και η Γραμματεία

Ο ΟΗΕ καθιέρωσε το θεσμό των κηδεμονιών - τη διάδοχη έννοια της «εντολής» της Κοινωνίας των Εθνών - προκειμένου «τα κηδεμονευόμενα εδάφη» στη συνέχεια να καταστούν ανεξάρτητα κράτη. Αρχικά υπήρχαν έντεκα κηδεμονευόμενα εδάφη. Σήμερα υπάρχει μόνο ένα, οι νήσοι του Ειρηνικού Ωκεανού Παλάου υπό αμερικανική διοίκηση. Η εξέλιξη αυτή έχει οδηγήσει το Συμβούλιο Κηδεμονίας σε αχρηστία.

Η πολυπληθής Γραμματεία του ΟΗΕ είναι μαζί με το Διεθνές Δικαστήριο το πλέον ανεξάρτητο από τα κράτη όργανο του ΟΗΕ. Της Γραμματείας προϊστάται ο Γενικός Γραμματέας (ΓΓ). Ο ΓΓ προτείνεται από το Συμβούλιο Ασφαλείας, με τη σύμφωνη γνώμη των πέντε μονίμων μελών, και αποφασίζεται και διορίζεται από τη Γενική Συνέλευση. Ο ΓΓ είναι ο παγκόσμιος συνομιλητής και ο κύριος εκπρόσωπος της διεθνούς κοινωνίας, διαθέτει μεγάλο κύρος, ελευθερία χειρισμών και πρωτοβουλιών σε όλο το φάσμα των θεμάτων που επιλαμβάνεται ο ΟΗΕ.

Οι ΓΓ που χρημάτισαν μέχρι σήμερα είναι οι ακόλουθοι: ο Trigve Lie από τη Νορβηγία (1946-1953), ο Dag Hammarskjold από τη Σουηδία (1953-ως το Σεπτέμβριο του 1961 που σκοτώθηκε σε περίεργο αεροπορικό δυστύχημα στο Κονγκό, κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του), ο U Thant από τη Βιρμανία (1961-1971), ο Kurt Waldheim από την Αυστρία (1971-1981), ο Javier Perez de Cuellar από το Περού (1981-1992), ο Boutros Boutros-Ghali από την Αίγυπτο (1992-1996), ο Koffi Annan από τη Γκάνα (1997-2006) και ο Ban-Ki moon από τη Νότιο Κορέα (2007-σήμερα). Οι πλέον σημαντικοί και επιτυγχόντες ΓΓ που άφησαν το στίγμα τους θεωρούνται ο Lie, ο οποίος έστησε τον όλο θεσμό, ο Hammarskjold, που είχε ιδιαίτερη προσφορά στην προληπτική διπλωματία και στις ειρηνευτικές δυνάμεις, ο de Cuellar με τις διάφορες επίμονες προσπάθειες μεσολάβησης σε διεθνείς διενέξεις, όπως π.χ. στο Κυπριακό, ο Boutros-Ghali για το όραμα της αναθεώρησης της λειτουργίας του οργανισμού μπροστά στις νέες προκλήσεις της μεταψυχροπολεμικής

εποχής και ο Αππα με την έμφαση τους στη υιοθέτηση νέων αρχών που αφορούν την επίλυση εσωτερικών συγκρούσεων και την αποτελεσματική αντιμετώπιση της γενοκτονίας και άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.

Ε.4.στ. Το Διεθνές Δικαστήριο

Στα Ηνωμένα Έθνη ανήκει τυπικά ως κύριο όργανο και το Διεθνές Δικαστήριο (ΔΔ), που όμως είναι ανεξάρτητο. Το Διεθνές Δικαστήριο εδρεύει στη Χάγη, όπως και το Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης. Το Δικαστήριο αποτελείται από 15 δικαστές που εκλέγονται από τη Γενική Συνέλευση για εννέα χρόνια και είναι διαπρεπείς νομικοί διεθνολόγοι που εκπροσωπούν τις κύριες νομικές παραδόσεις ανά τον κόσμο. Ενώπιον του ΔΔ έρχονται υποθέσεις κατόπιν προσφυγής δύο ή περισσότερων κρατών μελών των Ηνωμένων Εθνών ή κρατών που έχουν γίνει κράτη-μέρη του Καταστατικού του Δικαστηρίου, όπως η Ελβετία μέχρι το 2002 όταν δεν ήταν μέλος των Ηνωμένων Εθνών. Επίσης ένα κράτος μέλος, το Συμβούλιο Ασφαλείας ή η Γενική Συνέλευση μπορεί να ζητήσει γνωμοδότηση από το ΔΔ για οποιοδήποτε θέμα που έχει νομικές πτυχές. Οι γνωμοδοτήσεις αυτές σε αντίθεση με τις αποφάσεις του ΔΔ δεν είναι υποχρεωτικές.

Παρατηρείται ωστόσο το ΔΔ να έχει χρησιμοποιηθεί σε σχετικά λίγες περιπτώσεις διεθνών διαφορών ακόμη και από τα κράτη που είναι σύγχρονα και δημοκρατικά και γενικά σέβονται τη διεθνή έννομη τάξη. Πάντως παρά το γεγονός ότι οι υποθέσεις που έχει επιλύσει το ΔΔ είναι λιγότερες από μία ανά χρόνο και δεν είναι ο μόνη και πλέον δημοφιλής μέθοδος ειρηνικής επίλυσης των διαφορών, εντούτοις το ΔΔ επιτελεί σημαντικό έργο στο τομέα της διεθνούς δικαιοσύνης και στην προαγωγή του διεθνούς δικαίου.

Ε.4.ζ. Μία αποτίμηση του έργου του ΟΗΕ

Ο ΟΗΕ ιδρύθηκε έχοντας υπόψη τα λάθη και τις αδυναμίες της ΚτΕ. Έτσι απέφυγε να είναι ένα κατά βάση ευρωπαϊκός ή Δυτικός θεσμός. Επιπλέον φρόντισε, με το Συμβούλιο Ασφαλείας και τα πέντε μόνιμα μέλη του να μη στηρίζεται στην ομοφωνία για να παίρνει αποφάσεις. Οι δε αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας είναι, όπως είπαμε, υποχρεωτικές, κάτι που βέβαια δεν συνέβαινε με την ΚτΕ που μπορούσε να κάνει μόνο συστάσεις και μάλιστα με ομοφωνία.

Ο Χάρτης του ΟΗΕ παρά το γεγονός ότι γράφτηκε υπό την επήρεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και του Μεσοπολέμου, ακόμη «βαστάει» και είναι πειστικό κείμενο αν μη τι άλλο επειδή σε ορισμένα σημεία έχει ασάφειες και δίνει έτσι τη δυνατότητα για δημιουργικές ερμηνείες.

Ο ΟΗΕ ανέλαβε πρωτοβουλίες σε μεγάλο αριθμό διακρατικών και άλλων ενόπλων συγκρούσεων με περιορισμένη όμως αποτελεσματικότητα μέχρι το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, λόγω της άσκησης του βέτο, που δεν επέτρεψε εμπλοκή σε πολλές περιπτώσεις ενώ αυτή χρειαζόταν. Το αποτέλεσμα είναι να εμφανίζεται ελλιπής σε σχέση με τις σημερινές μεταψυχροπολεμικές διεθνείς προκλήσεις για την ειρήνη και ασφάλεια που προέρχονται κυρίως από εσωτερικές ή διεθνικές συγκρούσεις. Από το 1945 μέχρι σήμερα, κατόρθωσε να επέμβει στρατιωτικά ή να εξουσιοδοτήσει επέμβαση κυρίως σε τρεις περιπτώσεις εσωτερικής σύγκρουσης με σκοπό την καταστολή της ένοπλης βίας: στη περίπτωση του Κονγκό-Λεοπολντβίλ το 1960-1962, στη Σομαλία το 1992 και στη Λιβύη το 2011. Όμως στις άνω των εκατόν πενήντα εσωτερικών ενόπλων συγκρούσεων από το 1945 μέχρι σήμερα, δεν κατόρθωσε να επέμβει καίρια (εδώ βέβαια υπάρχει και η γνωστή αρχή της μη επέμβασης στα εσωτερικά των κρατών που επικαλούνται τα κράτη για να μη επέμβει ο ΟΗΕ). Πάντως καταδίκασε τέτοια γεγονότα, συνέστησε εκχειρία ή απομάκρυνση ξένων στρατευμάτων, μεσολάβησε ή απέστειλε ειρηνευτικές δυνάμεις, με έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο, όπως στο Κασμίρ (1948-σήμερα), στην Κύπρο (1964-σήμερα) και το 1999 στο Ανατολικό Τιμόρ. Στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων απλώς δεν μπόρεσε να κάνει τίποτα, ειδικά κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, ενώ οι νεκροί έφτασαν τις πολλές χιλιάδες (π.χ. Μπιάφρα, Νότιο Σουδάν, Ανατολικό Πακιστάν, Ερυθραία, Κουρδικό στο Ιράκ και την Τουρκία, Ταμίλ στη Σρι Λάνκα, Ρουάντα, Νταρφούρ στο Σουδάν).

Αναμφίβολα πιο σημαντική και αισθητή υπήρξε η προσφορά του ΟΗΕ στους άλλους τομείς της δραστηριότητάς του εκτός της ειρήνης και της ασφάλειας, όπου μαζί με τους οργανισμούς του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών, συνέβαλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση του σύγχρονου μεταπολεμικού παγκόσμιου συστήματος, καλύπτοντας ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων που χρειάζονται διεθνή παρέμβαση και φροντίδα.

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ο ρόλος του ΟΗΕ ενισχύθηκε και στα θέματα διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας. Στο πλαίσιο αυτό γίνεται προσπάθεια να βρεθεί μία νέα πιο εκσυγχρονισμένη προσέγγιση. Ο Μπούτρος-Γκάλι είχε επισημάνει τέσσερα σημεία ως βασικά για τη μελλοντική ειρήνη και ασφάλεια και για τη μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα του ΟΗΕ: (α) την ανάπτυξη της προληπτικής διπλωματίας (*preventive diplomacy*), (β) την αποκατάσταση της ειρήνης (*peacemaking*), (γ) τη διατήρηση της ειρήνης (*peace-keeping*) και (δ) την εδραίωση της ειρήνης μετά από μία ένοπλη σύγκρουση (*post-conflict-peace building*).

Μέρος Τρίτο: Πόλεμος και ειρήνη

Στ. Οι κανονιστικές απόψεις για τον πόλεμο

Η διεθνής κοινωνία ή οι περιφερειακές ή ηπειρωτικές διεθνείς κοινωνίες στην προσπάθειά τους να τιθασεύσουν τον πόλεμο και τις καταστροφές που επιφέρει, έχουν περάσει, στο ηθικό και κανονιστικό επίπεδο, από τουλάχιστον τέσσερις φάσεις από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: (1^{ov}) δίκαιος πόλεμος, (2^{ov}) πόλεμος ως κυρίαρχο δικαίωμα, (3^{ov}) μερική απαγόρευση υπό το καθεστώς της Κοινωνίας των Εθνών και (4^{ov}) σημερινό καθεστώς της απαγόρευσης της χρήσης ή απειλής ένοπλης βίας υπό το καθεστώς του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Στ.1. Το δόγμα του δίκαιου πολέμου

Στ.1.α. Εισαγωγικά στοιχεία

Η κατεξοχήν έκφανση του επιτρεπτού πολέμου, δηλαδή του πολέμου υπό ορισμένες συνθήκες, είναι γνωστή ως «δίκαιος πόλεμος» (*bellum justum*) ή δόγμα του δίκαιου πολέμου. Η αντίληψη αυτή του δίκαιου πολέμου θεωρεί ότι, υπό ορισμένες συνθήκες, επιτρέπεται ο πόλεμος. Η χρήση ένοπλης βίας είναι δικαιολογημένη, δίκαιη και ενδεχομένως και επιβεβλημένη, αν συμβάλλει στη μελλοντική ειρήνη, την άρση της στυγνής καταπίεσης και τη δικαιοσύνη. Με άλλα λόγια, αν υπάρχει δίκαιη αιτία, δίκαια κίνητρα, τότε μπορεί να διεξαχθεί πόλεμος.

Το δόγμα πέρασε από τρεις περιόδους: την κλασική της αρχαιότητας, με τα έργα Ελλήνων και Ρωμαίων στοχαστών (400 π.Χ.-300 μ.Χ.), τη χριστιανική περίοδο (300-1500) και την κοσμική της ανάδυση του διεθνούς δικαίου κατά την ύστερη Αναγέννηση μέχρι τη Συνθήκη της Βεστφαλίας (1500- 1648). Στη συνέχεια με τη Συνθήκη της Βεστφαλίας και τα επακόλουθα της το δόγμα του δίκαιου πολέμου σιγά-σιγά εξαφανίστηκε, με τελευταίο θιασώτη του τον νομικό Vattel στον 18° αιώνα.

Η όλη ιδέα του δίκαιου πολέμου όπως σταδιακά διαμορφώθηκε έχει δύο άξονες: (α) το πότε και υπό ποιές συνθήκες δικαιολογείται ένας πόλεμος ώστε να θεωρηθεί δίκαιος (γνωστό ως *jus ad bellum*), δηλαδή το *bellum justum* καθαυτό και (β) πώς διεξάγεται ένας πόλεμος για να θεωρείται δίκαιος (γνωστό ως *jus in bello*).

Η ιδέα περί δίκαιου πολέμου κινείται, θα λέγαμε, στο μέσον μεταξύ των δύο άκρων, του ειρηνισμού ή πασιφισμού (Στωικοί φιλόσοφοι, Βούδας, Χριστός, Έρασμος, Καντ, Μπένθαμ και οι ειρηνιστές της σύγχρονης εποχής) και της σχολής του ρεαλισμού που θεωρεί τη δικαιοσύνη και τα ηθικά διλήμματα ουτοπικά στη διεθνή πολιτική και τον πόλεμο και τη χρήση βίας δεδομένη στη διεθνή ζωή, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι την επικροτεί (Θουκυδίδης, Μακιαβέλι, Χομπς, Σπινόζα, Clausewitz και σύγχρονοι ρεαλιστές). Κατά τη μέση οδό του δίκαιου πολέμου, ο πόλεμος είναι καταδικαστέος όπως επιμένουν οι ειρηνιστές, αλλά υπό ορισμένες ακραίες συνθήκες αναπόφευκτος και αναγκαίος ως η ύστατη λύση.

Στις μέρες μας και ειδικά μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, το δόγμα του δίκαιου πολέμου έχει ξαναέρθει στην επιφάνεια όχι τόσο στις συζητήσεις στα πλαίσια του διεθνούς δικαίου όσο στις συζητήσεις στα πλαίσια της ηθικής στις διεθνείς σχέσεις και στις γνωστές ως κανονιστικές διεθνείς σχέσεις. Ο κύριος άξονας της πρόσφατης συζήτησης και ζωηρής αντιπαράθεσης είναι η ιδέα της γνωστής ως «ανθρωπιστικής επέμβασης» (ή δόγματος της ανθρωπιστικής επέμβασης) που οι υποστηρικτές της τη θεωρούν την κατεξοχήν σημερινή εκδήλωση του δίκαιου και δικαιολογημένου πολέμου (κυρίως οι φιλελεύθεροι), αντλώντας επιχειρήματα και κριτήρια από την παλιά συζήτηση για το δίκαιο πόλεμο. Οι αντίπαλοι της θεωρούν την όλη ιδέα της ανθρωπιστικής επέμβασης σχήμα οξύμωρο γιατί πιστεύουν ότι είναι αδύνατον η χρήση ένοπλης βίας να είναι για καλό και απλώς αποτελεί πρόσχημα για τη βίαη και εξουσιαστική επέμβαση των ισχυρών κρατών εναντίον των πιο αδύναμων. Η συζήτηση αυτή έγινε ιδιαίτερα έντονη με επίκεντρο την επέμβαση του NATO το 1999 (χωρίς εξουσιοδότηση από τον ΟΗΕ) στη Σερβία για να σωθούν οι Αλβανοί του Κοσόβου από την εθνοκάθαρση που είχε εξαπολύσει ο Μιλόσεβιτς.

Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Στ.1.β. Το δόγμα του δίκαιου πολέμου (αρχαιότητα-1648)

Η όλη ιδέα του δίκαιου πολέμου βρίσκεται σε πολλούς αρχαίους πολιτισμούς, συγκεκριμένα στους αρχαίους Κινέζους, Ινδούς και Αιγύπτιους, στους Βαβυλώνιους, στους Εβραίους και στους αρχαίους Έλληνες.

Ο Πλάτων (428-347 π.Χ.) θεωρούσε τον πόλεμο αναγκαίο κακό σε ορισμένες περιπτώσεις ειδικά αν ο στόχος του ήταν η ειρήνη και στο μέτρο που διεξαγόταν με αυτοσυγκράτηση και χωρίς ακραίες εκδηλώσεις βίας και καταστροφής.

Η έννοια δίκαιος πόλεμος αναφέρεται απ'ότι φαίνεται για πρώτη φορά από τον Αριστοτέλη (384-322 π.Χ.). Κατά τον Αριστοτέλη ο πόλεμος είναι δίκαιος και δικαιολογημένος (α) αν είμαστε θύματα επίθεσης προκειμένου να αποφευχθεί η υποδούλωση (με σημερινούς όρους ο αμυντικός πόλεμος), (β) αν μας έχουν βλάψει ή έχουν βλάψει τους συμμάχους μας, (γ) αν στόχος του πολέμου είναι η ειρήνη (εννοείται μια πιο μόνιμη ειρήνη), (δ) αν διεξάγεται προκειμένου να εδραιωθούν ηγέτες που εξυπηρετούν καλύτερα το λαό²⁸ και (ε) αν πόλεμος αυτός μας δίνει την ευκαιρία να γίνουμε κύριοι αυτών που φυσιολογικά αξίζει να γίνουν σκλάβοι. Κατά την αντίληψη της εποχής που ασπαζόταν και ο Αριστοτέλης, δεν ήταν όλοι οι άνθρωποι ίσοι μεταξύ τους, μια μερίδα ανθρώπων ήταν από τη φύση τους (εγγενώς) δούλοι και κατάλληλοι για κατάκτηση και υποδούλωση.

Χρήσιμη είναι εδώ μία σύντομη παρένθεση. Η τελευταία αυτή άποψη του μεγάλου Έλληνα φιλοσόφου περί εγγενών δούλων που σήμερα μας φαίνεται βέβαια ακραία, άκρως οπισθοδρομική και βαθύτατα ρατσιστική, είχε τεράστια επιρροή επί σχεδόν δύο χιλιάδες χρόνια στην Ευρώπη, και αυτό περιέργως παρά την έλευση του Χριστιανισμού (βλ. συζήτηση κατά την κατάκτηση της Αμερικής από τους Ισπανούς με πρωταγωνιστή τον Αριστοτελικό φιλόσοφο *Sevulpeda*, σελ.17).²⁹ Επιπλέον η δουλεία άνθισε στα χέρια όχι μόνο των Μουσουλμάνων Αράβων ή Οθωμανών μέχρι τον 19^ο αιώνα³⁰ αλλά και των Ευρωπαίων και Αμερικανών μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Μεταξύ των τελευταίων χριστιανικών κρατών που κατέργησαν τη δουλεία ήταν οι ΗΠΑ μετά τον Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο (αν και στοιχεία ρατσισμού επέζησαν για άλλα εκατό χρόνια) και η Ισπανία στην Κούβα μόλις το 1886. Το κίνημα κατά της δουλείας ήταν Βρετανικό από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και είχε τις ρίζες του σε χριστιανικές αρχές και κυρίως στο φόβο των Βρετανών Προτεστάντων ότι αν η δουλεία συνεχιζόταν θα επερχόταν φοβερή θεία τιμωρία για τους Βρετανούς και τη χώρα τους.

---

²⁸ Στη σημείο αυτό δεν είναι σαφές τι ακριβώς εννοούσε ο Αριστοτέλης, μήπως υποστήριζε την επανάσταση για την εδραίωση δημοκρατικού πολιτεύματος ή μήπως υποστήριζε βοήθεια σε ένα άλλο λαό για να αποτινάξει την τυραννία, δηλαδή, θα λέγαμε, μία πρόωπη υποστήριξη της ιδέας της ανθρωπιστικής επέμβασης;

²⁹ Για τους ρατσιστές διανοούμενους του 19^{ου} αιώνα (Gobineau, Conrad, Chamberlain στην Ευρώπη και Fiske, Strong, Burgess στις ΗΠΑ) και του 20^{ου} αιώνα (ο Ναζιστής Rosenberg) υπάρχει μία εγγενής ιεραρχία μεταξύ των φυλών που δεν μπορούσε ποτέ να αλλάξει, με τη γνωστή ως «Άρια φυλή» στο υψηλότερο σημείο πολιτισμικά και διανοητικά και τη «μαύρη φυλή», τους Ινδιάνους και τους Αβοριγίνες στο κατώτατο σημείο.

³⁰ Οι Οθωμανοί αξιωματούχοι είχαν πει στους Ευρωπαίους συνομιλητές κατά τη δεκαετία του 1820 επί Ελληνικής Επανάστασης όταν οι Ευρωπαίοι πρέσβεις διαμαρτυρόντουσαν για την υποδούλωση και πώληση τότε των Ελλήνων ως σκλάβων, ότι η δουλεία επιτρεπόταν στην Μουσουλμανική θρησκεία ενώ στη Χριστιανική δεν επιτρεπόταν παρά ταύτα Χριστιανικά κράτη είχαν δούλους και έκαναν δουλεμπόριο.

Ας επιστρέψουμε όμως στον δίκαιο πόλεμο κατά την αρχαιότητα. Οι Ρωμαίοι, με τη γνωστή νομική τους σκέψη, είναι που κατέστησαν την ιδέα του δίκαιου πολέμου μία σαφή νομική θεωρία του πολέμου. Ο κύριος θεμελιωτής του *jus ad bellum* θεωρείται ο Κικέρωνας (106-43 π.Χ.). Κατά τον Κικέρωνα οι κύριες δίκαιες αιτίες για έναν πόλεμο (δίκαιο πόλεμο) είναι να αποκαταστήσει κανείς μια βλάβη που έχει υποστεί και να εκδικηθεί γι' αυτό που υπέστη, να εκδιώξει ένα κατακτητή και για να αποκαταστήσει την τιμή του. Η υποδούλωση είναι το χειρότερο που μπορεί να συμβεί σε έναν λαό, χειρότερο και από τον θάνατο. Όπως στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, ο απώτερος στόχος του πολέμου πρέπει να είναι η ειρήνη. Επίσης για να λάβει χώρα ένας δίκαιος πόλεμος θα πρέπει να λάβει χώρα επίσημη κήρυξη του πολέμου και πριν από τις εχθροπραξίες μία ανάπαυλα προκειμένου να δοθεί ευκαιρία για να βρεθεί ειρηνική λύση με τον αντίπαλο. Μη δίκαιοι πόλεμοι είναι αυτοί που λαμβάνουν χώρα χωρίς πρόκληση ή βλάβη.

Για τους πρώτους Χριστιανούς πριν ο Χριστιανισμός γίνει επίσημη θρησκεία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (με τον Μέγα Κωνσταντίνο), ο πόλεμος καταδικαζόταν, τον θεωρούσαν θεϊκή ποινή για τα αμαρτήματα του επίγειου κόσμου και ως κάτι το κακό και αντίθετο προς τη θεία πρόνοια. Κατόπιν αυτού, όπως υποστήριζαν ειρηνιστές θεολόγοι όπως ο Τερτυλλιανός και ο Ωριγένης, οι Χριστιανοί δεν επιτρέπεται να πάρουν όπλα και να πολεμήσουν στις Ρωμαϊκές λεγεώνες. Όμως αρκετοί Χριστιανοί συμμετείχαν στις Ρωμαϊκές λεγεώνες (κρύβοντας ότι είναι Χριστιανοί) και σκοτωνόντουσαν στο όνομα της Ρώμης και μετά θεωρούνταν μάρτυρες από τους ομόθρησκους τους. Κατόπιν αυτού αρκετοί θεολόγοι άρχισαν να αποδέχονται την συμμετοχή των Χριστιανών αδελφών τους στο στρατό για την υπεράσπιση της χώρας τους, της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Στη συνέχεια με τον Μέγα Κωνσταντίνο και τον Χριστιανισμό πλέον επίσημη θρησκεία παρουσιάστηκε η ανάγκη να επιτρέπεται ο πόλεμος και στα πλαίσια του Χριστιανισμού. Στο σημείο αυτό ήταν καίρια η συμβολή του Αγίου Αμβρόσιου και κυρίως του μαθητή τους Αγίου Αυγουστίνου.

Ο Αυγουστίνος (353-430), επίσκοπος στη βόρεια Αφρική, θεωρούσε τον πόλεμο κακό, ωστόσο υποστήριζε ότι σε ορισμένες ήταν αποδεκτός από τον Θεό, συγκεκριμένα όταν αμύνεσαι από επίθεση, υπερασπίζεσαι την ασφάλεια και τιμή του, αντιδράς σε μία βλάβη που έχεις υποστεί και εάν δεν επιδιώκεις με τον πόλεμο ισχύ, εκδίκηση ή επεκτατισμό και δεν ευχαριστιέσαι από τη χρήση βίας. Ποιός όμως θα ερμήνευε τη θεία βούληση για πόλεμο; Αυτό θα το έκανε ο ηγέτης του κράτους και η ανθρώπινη συνείδηση. Τελικός στόχος ενός πολέμου, όπως και στους προκατόχους ήταν η επιστροφή στην ειρήνη.

Με τον Θωμά Ακινάτη ο δίκαιος πόλεμος έγινε ένα πιο συνεκτικό δόγμα. Ο Ακινάτης έθετε τρεις προϋποθέσεις για το δίκαιο πόλεμο: (1) κήρυξη πολέμου από το

αρμόδιο ανώτερο κρατικό όργανο (*auctoritas principis*), μεταξύ άλλων για να δοθεί χρόνος στον αντίπαλο να επιδιώξει ειρηνική επίλυση, (2) δίκαιη αιτία (*justa causa*), συγκεκριμένα η αποκατάσταση μίας βλάβης που έχουμε υποστεί από κάποιον που δεν δέχεται να μας αποζημιώσει ή να μας επιστρέψει αυτό που μας πήρε και (3) σωστή πρόθεση (*recta intentio*), δηλαδή να στοχεύει σε καλούς σκοπούς, όπως η εξασφάλιση της ειρήνης και όχι η εκδίκηση, το πάθος για ισχύ ή ανάγκη να βλάψεις τον άλλο όσο γίνεται περισσότερο, δηλαδή η προοπτική της χρήσης βίας να επιφέρει «κάποιο καλό» και να αποφύγει «κάποιο κακό» και όχι να επιφέρει περισσότερο κακό και ο πόλεμος αυτός να συμβάλει στη δικαιοσύνη. Κατά τον Ακινάτη, η δίκαιη αιτία στοιχειοθετείται αν η δημόσια αρχή που προσέφευγε σε αυτόν ήταν βέβαιη ότι έχει το δίκιο με το μέρος της όπως τεκμηριώνεται και από το γεγονός ότι ο αντίπαλος ήταν που είχε πρώτος παραβιάσει τα νόμιμα δικαιώματα της άλλης πλευράς. Σε κάθε περίπτωση έπρεπε να έχουν εξαντληθεί όλα τα ειρηνικά μέσα διευθέτησης της διαφοράς, με διαπραγματεύσεις ή με διαιτησία. Η ηθικότητα των προθέσεων μπορούσε να διαπιστωθεί και στην πράξη από τον τρόπο διεξαγωγής του πολέμου. Υπ' αυτή την έννοια ένας κατά τα άλλα δίκαιος πόλεμος μπορούσε κατά τη διεξαγωγή του, δηλαδή με το πώς διεξαγόταν από έναν στρατό, να μετατραπεί σε άδικο πόλεμο. Αντιλαμβανόταν επίσης ότι σε έναν πόλεμο μπορεί να υπάρχουν και αθώα θύματα (οι άοπλοι) πλην όμως θα πρέπει να καταστούν θύματα κατά λάθος και όχι από πρόθεση.

Στη συνέχεια περισσότερες νομικές αποσαφηνίσεις για τον δίκαιο πόλεμο ήρθαν με τους τέσσερις ιδρυτές του διεθνούς δικαίου, Βιτόρια, Σουαρέζ, Τζεντίλι και Γκρότιους που και οι τέσσερις κινήθηκαν στα αγνάρια του Κικέρωνα, του Αυγουστίνου και του Ακινάτη. Επίσης και οι τέσσερις ασχολήθηκαν μη το πώς διεξάγεται ο πόλεμος (*jus in bello*), τονίζοντας την ανάγκη να μην πλήττονται οι αθώοι (άοπλοι) και ειδικά τα μικρά παιδιά σε έναν πόλεμο (γνωστή αργότερα ως «αρχή της διάκρισης»). Επιπλέον να υπάρχει αναλογία αρχικού πλήγματος του εχθρού με τη δική μας αντίδραση, δηλαδή «οφθαλμός αντί οφθαλμού και όχι «οφθαλμός αντί οδόντα» (γνωστή αργότερα ως η «αρχή της αναλογικότητας»). Ένα ακόμη θέμα που τους απασχόλησε είναι αυτό που λέμε σήμερα πρώτο κτύπημα ή προληπτική αυτοάμυνα, η οποία διακρίνεται σε *preemptive defense*, δηλαδή σε επίθεση όταν η επίθεση από τον αντίπαλο είναι επικείμενη και ο κίνδυνος άμεσος, και σε *preventive defense* που σημαίνει επίθεση όταν ο κίνδυνος είναι απώτερος και όχι άμεσος αλλά καλό είναι να τον προλάβουμε πριν είναι πολύ αργά. Ο Βιτόρια και Γκρότιους τασσόταν υπέρ της πρώτης μορφής άμυνας, ο Τζεντίλι υπέρ της δεύτερης.

Ειδικότερα ο Βιτόρια τονίζε ο πόλεμος να διεξάγεται από τη δίκαιη πλευρά με δισταγμό και αυτοσυγκράτηση και όχι με στόχο τον προσηλυτισμό ή τη δόξα μας και θα πρέπει ως νικητές να είμαστε μετριοπαθείς και όχι εκδικητικοί και καταστροφείς. Πίστευε ότι

μπορεί και οι δύο αντίπαλοι να νομίζουν ότι έχουν δίκαιο, όμως αυτό ήταν αδύνατον, γιατί ο δίκαιος πόλεμος και από τις δύο πλευρές είναι αδιανόητος. Η λύση που δίνει ο Βιτόρια είναι ότι η μία πλευρά έχει πράγματι το δίκιο με το μέρος της και διεξάγει δίκαιο πόλεμο, ενώ η άλλη που νομίζει ότι έχει δίκιο πάσχει από «αόρατη άγνοια» όπως την είχε αποκαλέσει.

Ο Τζεντίλι τόνιζε την ανάγκη πριν διεξαχθεί ένας πόλεμος να εξαντληθούν όλες οι προσπάθειες ειρηνικής επίλυσης, ειδικά με τη μέθοδο της διαιτησίας. Αντίθετα από τον Βιτόρια πίστευε ότι ήταν δυνατόν και οι δύο πλευρές να έχουν δίκαιο και να διεξάγουν και οι δύο ένα δίκαιο πόλεμο. Επίσης το γεγονός ότι η μία πλευρά έχει πιο πολύ δίκαιο δεν κάνει αυτόματα την άλλη πλευρά άδικη.

Ο Γκρότιους, από την πλευρά του, ήταν της άποψης ότι πόλεμος, ως δίκαιος, εμφανιζόταν ως υποκατάστατο νομικής ενέργειας, ως αρωγή για να υπερασπιστεί το κράτος τα νόμιμα δικαιώματά του, μια και δεν υπήρχε μια διεθνής δικαστική αρχή που θα μπορούσε να αποδώσει δικαιοσύνη. Κατά τον Γκρότιους, πόλεμος δεν είναι δίκαιος αν στόχος του είναι να αποκτήσει κανείς πλουσιότερα εδάφη και αν πρόκειται για κατάκτηση άλλων, δήθεν για το καλό τους, παρά τη θέλησή τους. Επίσης, όπως και ο Ακινάτης πριν από αυτόν, δεν θεωρούσε δίκαιο τον πόλεμο που προερχόταν από την επιθυμία ενός λαού για ελευθερία.

Στ.2. Ο πόλεμος ως κυριαρχικό δικαίωμα (1648-1918)

Η δεύτερη κανονιστική περίοδος, γνωστή ως θετικιστική σε ότι αφορά στο διεθνές δίκαιο και τον πόλεμο, στηρίζεται στην κυριαρχία των κρατών. Η αρχή αυτή κατέστησε τον πόλεμο, οποιοδήποτε πόλεμο - και όχι μόνο τον δίκαιο πόλεμο - δικαίωμα κάθε κράτους στα πλαίσια της θεμελιώδους αρχής της κυριαρχίας των κρατών. Με άλλα λόγια, ο πόλεμος γινόταν αναφαίρετο κυρίαρχο δικαίωμα στα πλαίσια της ενάσκησης της εξωτερικής πολιτικής.

Ωστόσο, η επικρατούσα άποψη ήταν ότι το δικαίωμα στον επιθετικό πόλεμο δεν είναι ανεξέλεγκτο. Περιοριζόταν από τις αρχές της αναλογικότητας και της διάκρισης και από τη γενική τάση για αυτοσυγκράτηση και νηφαλιότητα στον πόλεμο. Κατά την αρχή της αναλογικότητας η αιτία για να προσφύγει μία χώρα στον πόλεμο θα πρέπει να είναι αρκούντως σοβαρή για να τον δικαιολογεί και ταυτόχρονα τα δεινά και οι καταστροφές του πολέμου δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογα με την αιτία που προκάλεσε την προσφυγή σε πόλεμο. Κατά την αρχή της διάκρισης, οι αθώοι, δηλαδή οι άοπλοι, δεν θα γίνονται ηθελημένα θύματα των εχθροπραξιών.

Με άλλα λόγια μπορεί στη θετικιστική περίοδο να εξέλειτε η ανάγκη της δίκαιης αιτίας, αλλά υπήρχαν κανόνες που όριζαν πώς διεξάγεται με επιτρεπτό τρόπο ένας πόλεμος, δηλαδή το *jus in bello*.

Στ.3. Ο πόλεμος στο Μεσοπόλεμο (1919-1939)

Η τρίτη κανονιστική περίοδος άρχισε μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, με το καθεστώς που καθιέρωσε η Κοινωνία των Εθνών (1919). Το καθεστώς αυτό έθεσε σε πιο στερεή νομική και θεσμική βάση την ειρηνική επίλυση των διακρατικών διαφορών (ίδρυση του Διαρκούς Δικαστηρίου Διεθνούς Δικαιοσύνης), αλλά αρχικά δεν έφθασε μέχρι του σημείου να απαγορεύει πλήρως τον επιθετικό πόλεμο. Εξακολουθούσε να αποτελεί επιλογή αν η διαδικασία ειρηνικής επίλυσης (στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαιοσύνης, σε διεθνή διαιτησία ή με προσφυγή στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών) αποτύγχανε, δεν κατέληγε σε απόφαση ή απλούστατα το εν λόγω κράτος δεν υιοθετούσε τη σχετική απόφαση και επέλεγε την επίθεση, φτάνει να περίμενε τρεις μήνες (μήπως και ηρεμήσουν τα πνεύματα) πριν κηρύξει πόλεμο και επιτεθεί.

Μπροστά στο προφανές αυτό έλλειμμα της διεθνούς κοινωνίας, μετά τον πολύνεκρο Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, έγιναν δύο προσπάθειες για να χαρακτηριστεί η επίθεση (ο επιθετικός πόλεμος) ως «διεθνές έγκλημα»: το Σχέδιο Συνθήκης για την Αμοιβαία Αρωγή (1923) και το Πρωτόκολλο της Γενεύης για την Ειρηνική Επίλυση των Διεθνών Διαφορών (1924). Το άρθρο 2 του Πρωτοκόλλου της Γενεύης, μάλιστα, προέβλεπε χρήση βίας μόνο σε δύο περιπτώσεις: σε άμυνα από επίθεση και αν υπήρχε εξουσιοδότηση του Συμβουλίου της Κοινωνίας των Εθνών. Αν και σαράντα οκτώ κράτη εισηγήθηκαν την επικύρωση του εν λόγω σχεδίου Πρωτοκόλλου, η υιοθέτησή του δεν κατέστη δυνατή λόγω έλλειψης του απαιτούμενου αριθμού επικυρώσεων.

Χρειάστηκε τελικά το Σύμφωνο για την Αποκήρυξη του Πολέμου ως Οργάνου για την Άσκηση Εθνικής Πολιτικής, γνωστό ως Σύμφωνο Briand-Kellogg (1928) για να καταστεί ο επιθετικός πόλεμος ως όργανο άσκησης «εθνικής πολιτικής» παράνομος. Αρχικά ίσχυε για τα κράτη-μέρη του Συμφώνου (για όσα το υπέγραψαν και το κύρωσαν), αλλά στη συνέχεια θεωρήθηκε μέρος του γενικού διεθνούς δικαίου. Ωστόσο το Σύμφωνο άφηνε κενά που έδιναν περιθώρια σε ορισμένους διεθνολόγους και σε ορισμένα κράτη να προβάλλουν αντιρρήσεις τους, π.χ. δεν καταδίκαιζε άλλες πράξεις χρήσης ένοπλης βίας, ήσσονες από τον πόλεμο. Επιπλέον, δεν αποσαφήνιζε την έννοια της αυτοάμυνας και, με τη διατύπωση περί «εθνικής πολιτικής», άφηνε το παράθυρο ανοικτό για επιθετικό πόλεμο με άλλα κριτήρια, θρησκευτικά, ιδεολογικά, εθνοτικά, ανθρωπιστικά, δηλαδή αν ένας πόλεμος δεν συνιστούσε προφανή προαγωγή της εθνικής πολιτικής και του εθνικού συμφέροντος.¹⁰

Πάντως μία πιο προσεκτική ματιά δείχνει ότι η κυρίαρχη νομική άποψη κατά τον Μεσοπόλεμο απέρριπτε τον επιθετικό πόλεμο και θεωρούσε το Σύμφωνο απαγόρευσης του πολέμου και την ειρηνική επίλυση στα πλαίσια της Κοινωνίας των Εθνών, μεγάλα ιστορικά επιτεύγματα της διεθνούς κοινωνίας από τα οποία το πισωγύρισμα ήταν αδιανόητο. Όμως παρά τον ιδεαλισμό που επικρατούσε στον Μεσοπόλεμο, ο πόλεμος δεν ήταν εντελώς ανήκουστος ως μέσο για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Μπορεί να μην υπήρχε η άνευ περιορισμών δυνατότητα διεξαγωγής πολέμου της θετικιστικής περιόδου, αλλά ο πόλεμος δεν είχε εντελώς εξορκιστεί κανονιστικά έως το 1945. Ακόμη διατηρούσε μέρος της έλξης του και υποστηριζόταν από μία δυναμική αν και μειοψηφούσα ομάδα νομικών που συνέδεσαν το όνομά τους με την προσπάθεια ανατροπής του συστήματος των Βερσαλλιών, κυρίως Γερμανοί νομικοί που συνέδεσαν το όνομα τους με το Τρίτο Ράιχ και τον Ναζισμό.

Στ.4. Το καθεστώς των Ηνωμένων Εθνών για την ειρήνη και τον πόλεμο

Στ.4.α. Η ειρήνη ως αυτοσκοπός στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών

Η νέα παγκόσμια διεθνής κοινωνία, όπως εγκαινιάζεται με τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, τη «Βίβλο» της σημερινής διεθνούς κοινωνίας, δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι η διεθνής ειρήνη και ασφάλεια είναι ο πρωταρχικός στόχος του νέου κόσμου που προέκυψε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ειρήνη αποτελεί πλέον αυτοσκοπό, το υπέρτατο αγαθό της σύγχρονης οργανωμένης διεθνούς (παγκόσμιας, οικουμενικής) κοινωνίας.

Κατά τη διατύπωση στο Προοίμιο του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, «Ημείς οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών αποφασισμένοι:

«Όπως σώσουμε τις επερχόμενες γενεές από τη μάστιγα του πολέμου, η οποία δύο φορές στο διάστημα μίας γενιάς επέφερε άφατη θλίψη στην ανθρωπότητα ...

Προς τον σκοπό αυτό

Θα είμαστε ανεκτικοί και θα ζούμε ειρηνικά ως καλοί γείτονες, Θα ενώσουμε τις δυνάμεις μας για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας,

Θα εξασφαλίσουμε, με την παραδοχή αρχών και την καθιέρωση μεθόδων, όπως η ένοπλη βία χρησιμοποιείται μόνο για το κοινό συμφέρον όλων...»

Στο Κεφάλαιο 1 του Χάρτη, όπου διαλαμβάνονται οι σκοποί και οι αρχές των Ηνωμένων Εθνών, ο πρώτος σκοπός (Άρθρο 1, παράγραφος 1) αναφέρεται ως εξής:

«Να διατηρούν τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και προς τον σκοπό αυτό να λαμβάνουν τελεσφόρα συλλογικά μέτρα για την πρόληψη και αποτροπή των απειλών κατά της ειρήνης και για την καταστολή επιθετικών ενεργειών άλλων διαταράξεων της ειρήνης και να επιτυγχάνουν, με ειρηνικά μέσα και με βάση τις αρχές της δικαιοσύνης και του διεθνούς δικαίου, τη διευθέτηση ή τον διακανονισμό διεθνών διαφορών ή καταστάσεων που μπορούν να οδηγήσουν στη διατάραξη της ειρήνης».

Ο σκοπός αυτός ενισχύεται από τον επόμενο σκοπό (Άρθρο 1, παράγραφος 2) που μιλάει για την ανάπτυξη «φιλικών σχέσεων μεταξύ των κρατών, με βάση τον σεβασμό στην αρχή της ισότητας των δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών και στη λήψη όλων των κατάλληλων μέτρων για την ενίσχυση της παγκοσμίου ειρήνης».

Ο στόχος της ειρήνης και η απαγόρευση του πολέμου εδραιώνονται σε δύο σημεία του άρθρου 2 του Χάρτη που θεωρούνται σταθμός για τη διεθνή κοινωνία, στην παράγραφο 3 που αναφέρεται και πάλι στον διακανονισμό των διεθνών διαφορών με ειρηνικά μέσα χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η ειρήνη, και στην καίρια παράγραφο 4, που δηλώνει ότι τα κράτη-μέλη «θα απέχουν στις διεθνείς τους σχέσεις από την απειλή ή χρήση βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή της πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε Κράτους...» [έμφαση δική μας].

Στ.4.β. Η αυτοάμυνα και χρήση ένοπλης βίας με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας

Με βάση τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, η χρήση βίας (εννοείται ένοπλης βίας) επιτρέπεται μόνο σε δύο περιπτώσεις:

(1^{ov}) Όταν πρόκειται για αυτοάμυνα συγκεκριμένα, «το φυσικό δικαίωμα ατομικής ή συλλογικής νομίμου αμύνης» σε περίπτωση που μια χώρα έχει υποστεί ένοπλη επίθεση, μέχρις ότου το Συμβούλιο Ασφαλείας λάβει τα αναγκαία μέτρα για τη διατήρηση της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (Άρθρο 51).³¹

(2^{ov}) Όταν υπάρχει σχετική απόφαση από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ στα πλαίσια της γνωστής ως «επιβολής της ειρήνης» (ή σχετική απόφαση της Γενικής Συνέλευσης υπό την έκτακτη διαδικασία «Ενωμένοι για την Ειρήνη»).

Με βάση το Κεφάλαιο 7 του Χάρτη, το Συμβούλιο Ασφαλείας μπορεί, αν διαπιστώσει «απειλή της ειρήνης», «διατάραξη της ειρήνης» ή «επιθετική πράξη» κράτους, να επέμβει στρατιωτικά ή να εξουσιοδοτήσει επέμβαση «από αέρα, θάλασσα και ξηρά»

---

³¹ «Τίποτα στον παρόντα Χάρτη δεν θα περιορίζει το αναφαίρετο δικαίωμα ατομικής ή συλλογικής αυτοάμυνας αν προκύψει μία ένοπλη επίθεση εναντίον ενός Μέλους των Ηνωμένων Εθνών».

(Άρθρο 42), ειδικά αν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι άλλα μέτρα (Άρθρο 41) για την εδραίωση της ειρήνης δεν έχουν τελεσφορήσει.

Η πλειοψηφία των κρατών και οι περισσότεροι διακεκριμένοι νομικοί διεθνολόγοι υποστηρίζουν ότι το άρθρο 51 σημαίνει άμυνα μόνο αν και εφόσον έχει ήδη εκδηλωθεί επίθεση, που πρακτικά σημαίνει τα στρατεύματα ή οπλικά συστήματα του εχθρού να έχουν περάσει τα σύνορα του αμυνόμενου κράτους ή να έχουν εξέλθει των συνόρων του επιτιθέμενου και να κατευθύνονται κατά του αμυνόμενου. Ωστόσο μία μικρή μειοψηφία έχει υποστηρίξει ότι η απαγόρευση απειλής η χρήσης βίας αφορά μόνο τη βία εκείνη με την οποία απειλείται ή θίγεται η εδαφική ακεραιότητα και ανεξαρτησία μίας χώρας και όχι η χρήση βίας που δεν θίγει αυτές τις δύο αρχές. Πάντως απ ότι φαίνεται αυτός δεν ήταν ο στόχος αυτών που διατύπωσαν το άρθρο αυτό. Η αναφορά στην εδαφική ακεραιότητα και ανεξαρτησία δεν είναι περιοριστική, τίθενται ως παραδείγματα και επειδή είναι από τις πιο θεμελιώδεις αρχές του σύγχρονου κόσμου.

Στ.4.γ. Το ζήτημα της προληπτικής αυτοάμυνας

Με βάση το καθεστώς όπως έχει καθιερωθεί μέχρι σήμερα δεν επιτρέπεται η προληπτική αυτοάμυνα έννοια που έχει, όπως είδαμε, τις ρίζες του στον 16^ο και 17^ο αιώνα, στους πατέρες του διεθνούς δικαίου.

Ορισμένα όμως κράτη, όπως το Πακιστάν (επίθεση κατά του Κασμίρ το 1947), το Ισραήλ (ισραηλινή επίθεση σε αραβοϊσραηλινό πόλεμο Ιουνίου 1967, ο Ισραηλινός βομβαρδισμός του ιρακινού πυρηνικού αντιδραστήρα στο Οσαρίκ το 1981) και οι ΗΠΑ, σε διάφορες περιπτώσεις, έχουν προβεί σε χρήση ένοπλης βίας επικαλούμενα προληπτική αυτοάμυνα. Πλην όμως το σκεπτικό που προτάσσουν τα κράτη αυτά για προληπτικό πλήγμα, σπάνια πείθει τη διεθνή κοινωνία και οι πράξεις αυτές συνήθως καταδικάζονται από τον ΟΗΕ.

Ωστόσο το ζήτημα δεν τερματίζεται τόσο εύκολα, γιατί τη δυνατότητα προληπτικής αυτοάμυνας την έχουν υποστηρίξει όχι μόνο ορισμένα κράτη, αλλά και ορισμένοι επιφανείς σύγχρονοι νομικοί διεθνολόγοι, κυρίως όμως το *pre-emptive* χτύπημα και όχι την προληπτική αυτοάμυνα.

Το σκεπτικό τους βασίζεται στην έννοια του φυσικού δικαιώματος στην αυτοάμυνα (Άρθρο 51 του Χάρτη). Υποστηρίζεται ότι δεν νοείται ο ΟΗΕ να είχε την πρόθεση να περιορίσει τόσο πολύ το φυσικό αυτό δικαίωμα των κρατών. Όσο για την αναφορά στην

εκδήλωση ένοπλης επίθεσης που υπάρχει στο εν λόγω άρθρο, είναι κατ' αυτούς απλώς ενδεικτική μίας περίπτωσης - της πιο ακραίας- στην οποία εφαρμόζεται η αυτοάμυνα.

Στο θέμα αυτό πάντως η διχογνωμία παραμένει μια και μέχρι σήμερα δεν υπάρχει σχετική διακήρυξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ ή ερμηνευτικού χαρακτήρα απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου που θα μπορούσε να βάλει τα πράγματα στη θέση τους κατά τρόπο έγκυρο. Ωστόσο, ακόμη και αυτοί που δέχονται το πρώτο πλήγμα για αυτοάμυνα τονίζουν ότι θα πρέπει να είναι εμφανές ότι η επίθεση είναι όντως επικείμενη και άμεση και ο κίνδυνος τόσο βέβαιος ώστε να μην επιτρέπει άλλη αποτελεσματική επιλογή ή τον απαραίτητο χρόνο για να αντιμετωπιστεί η επίθεση αργότερα όταν εκδηλωθεί. Τονίζουν και κάτι ακόμη ως απολύτως απαραίτητο, την «αναλογικότητα» του πλήγματος. Δεν νοείται δηλαδή το προληπτικό πλήγμα να είναι δυσανάλογο προς την προβλεπόμενη επίθεση.

Σήμερα, είναι πέρα από σαφές ότι το αμυνόμενο κράτος δεν επιτρέπεται να αντιδράσει σε περιορισμένο πλήγμα του εχθρού με βομβαρδισμό πόλεων, με εισβολή ή με μαζικό πλήγμα σε όλα τα μέτωπα. Αν η αμυντική δραστηριότητα ξεπεράσει κατά πολύ την πρόκληση, κάτι που άλλωστε είναι εύκολα υπολογίσιμο (αριθμός θυμάτων, καταστροφές, οπτικά συστήματα που χρησιμοποιούνται κ.λπ.) το εν λόγω κράτος θα καταδικαστεί από τη διεθνή κοινή γνώμη ακόμη και αν καταφέρει να αποφύγει την καταδίκη στα πλαίσια του ΟΗΕ. Αξίζει επίσης να τονιστεί και κάτι ακόμη: η έρευνα δείχνει ότι την αναλογικότητα την έχουν τηρήσει τις περισσότερες φορές τα κράτη, ειδικά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στ.4.δ.Διεθνής τρομοκρατία και αυτοάμυνα

Με βάση τις θέσεις των περισσότερων νομικών διεθνολόγων πολύ πριν από το τρομοκρατικό χτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 στους δίδυμους πύργους της Νέα Υόρκης, το νόμιμο δικαίωμα στην αυτοάμυνα δεν ισχύει μόνο αν ένα κράτος υποστεί στρατιωτική επίθεση από άλλο κράτος, αλλά στοιχειοθετείται και σε περίπτωση τρομοκρατικής ενέργειας μεγάλου διαμετρήματος.

Αν η τρομοκρατική ενέργεια διαπράχθηκε από κράτος ή με τη βοήθεια ενός κράτους (ή κρατών) ή αν η τρομοκρατική οργάνωση που διέπραξε την ειδική αυτή πράξη υποστηρίζεται ή δρα ανεξέλεγκτα σε ένα κράτος που «κλείνει τα μάτια», τότε το κράτος αυτό μπορεί να ασκήσει αυτοάμυνα με τη χρήση ένοπλης βίας. Δηλαδή η ένοπλη επίθεση των ΗΠΑ κατά του Αφγανιστάν, μετά την πάροδο εύλογου χρόνου (μήπως και οι Ταλιμπάν εξέδιδαν τον Μπιν Λάντεν) θεωρήθηκε, σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, θεμιτή και όχι παράνομη ενέργεια.

Η επίθεση αυτή θεωρείται νομιμοποιημένη και εδράζεται στο δικαίωμα αυτοάμυνας (ατομικής ή συλλογικής) των κρατών, που περιλαμβάνει και τη δυνατότητα αντιμετώπισης της τρομοκρατίας σε βάρος αθώων πολιτών. Σε αυτό το σημείο δεν υπάρχει διχογνωμία μεταξύ των νομικών διεθνολόγων. Οι διαφορές που υπάρχουν μεταξύ τους αφορούν κυρίως τα ακόλουθα σημεία:

- Την έκταση του τρομοκρατικού πλήγματος που να δικαιολογεί αυτοάμυνα: αν είναι δηλαδή απαραίτητο το πολύ μεγάλο πλήγμα (τύπου Νέας Υόρκης) ή αν αρκεί και μικρότερο τρομοκρατικό πλήγμα.
- Την αρχή της αναλογικότητας: αυστηρή αναλογικότητα στα αντίποινα («οδόντα αντί οδόντος») ή λίγο περισσότερη τιμωρία («οφθαλμόν αντί οδόντος»).
- Την αρχή της διάκρισης: απόλυτη αποφυγή «παράπλευρων απωλειών» ή σχετική αποφυγή.
- Τη βίαιη ανταπόδοση ως ύστατη λύση εναντίον του κράτους που σαφώς καλύπτει και δεν εκδίδει τρομοκράτες έπειτα από τρομοκρατική πράξη ή πιο άμεσα, δηλαδή όχι μόνο ως ύστατη λύση.
- Τον ακριβή ορισμό της τρομοκρατικής ενέργειας και την ανάγκη προσκόμισης αποδεικτικών στοιχείων γι' αυτήν.
- Το πόσο μπορεί να καθυστερήσει τη βίαιη αυτοάμυνα ενός κράτος ως αντίδραση για να θεωρείται νόμιμη αυτοάμυνα.

Καταλήγοντας δεν θεωρείται απαραίτητη απόφαση του ΟΗΕ για τη χρήση βίας ειδικά εναντίον τρομοκρατικών πράξεων της διάστασης της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001. Το κύριο νέο στοιχείο που εμφανίζεται με τις πρόσφατες αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας το 2001-2002 είναι ότι οι διεθνείς τρομοκρατικές πράξεις θεωρούνται πλέον και «απειλή κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας».

Στ.4.ε. Καταληκτικό σχόλιο για τον πόλεμο

Καταλήγοντας, στο διακρατικό ειδικά επίπεδο, ο πόλεμος νοείται σήμερα μόνο ως αμυντικός. Η σημερινή εκδοχή του «δίκαιου πολέμου» στο διακρατικό επίπεδο είναι μόνο ο αμυντικός πόλεμος, η αυτοάμυνα από επίθεση. Ο διακρατικός, επιθετικός πόλεμος έχει εξορκιστεί ως νομιμοποιημένη επιλογή της εξωτερικής πολιτικής. Από την άλλη, μέχρι πολύ πρόσφατα στην ιστορία της ανθρωπότητας, ο πόλεμος - ακόμη και ο επιθετικός πόλεμος - θεωρείτο, όπως είδαμε, νομιμοποιημένη επιλογή. Αυτό ίσως εξηγεί εν μέρει και την τάση ορισμένων να συζητούν στα σοβαρά ακόμη και σήμερα την ιδέα του πολέμου ως τρόπου αντιμετώπισης και επίλυσης των διακρατικών διαφορών. Εννοείται ότι οι πόλεμοι δεν έπαψαν ως διά μαγείας μετά το 1945, αν και στη συντριπτική πλειονότητά τους είναι εσωτερικοί και όχι διακρατικοί,

κάτι που έγινε ακόμη πιο εμφανές μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Πάντως όπως και να έχουν τα πράγματα, η διεθνής κοινωνία επέλεξε τελικά την ειρήνη ως υψηλότερη αξία από την απόλυτη κυριαρχία που θεωρούσε τον πόλεμο ως αναφαίρετο κρατικό δικαίωμα. Από το 1945 και μετά, κανονιστικά τουλάχιστον, ο στόχος της διεθνούς ειρήνης είναι το κυρίαρχο στοιχείο των διεθνών σχέσεων.

Με βάση όλα τα ανωτέρω είναι προφανές ότι η ειρηνική επίλυση των διενέξεων αποτελεί, από το 1945 και έπειτα, έναν από τους κύριους και πιο βασικούς στόχους της διεθνούς κοινωνίας. Ας δούμε, λοιπόν, εν συντομία, τις μεθόδους ειρηνικής επίλυσης των διενέξεων.

Στ.5. Η ειρηνική επίλυση των διενέξεων

Οι καθιερωμένες μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης των διενέξεων είναι οι διαπραγματεύσεις, η μεσολάβηση, οι καλές υπηρεσίες, η συνδιαλλαγή, ο δικαστικός διακανονισμός και η διαιτησία. Πρόκειται για μεθόδους γνωστές, που εφαρμόζονταν πολύ πριν διατυπωθούν στο Άρθρο 33, παράγραφος 1 του Χάρτη (σημειωτέον ότι στο εν λόγω άρθρο υπάρχει ενδεικτική αναφορά στις μεθόδους, όχι συνολική).

Σε πολυμερές επίπεδο, η ειρηνική επίλυση των διαφορών αναφέρεται στο τέλος μεγάλων διασκέψεων, ξεκινώντας από την αναφορά που έγινε στη Συνθήκη Ειρήνης της Βεσφαλίας έως τις Συμβάσεις της Χάγης για την Ειρηνική Επίλυση των Διαφορών που υιοθετήθηκαν στις Συνδιασκέψεις της Χάγης για τον Αφοπλισμό (1899, 1907) και βέβαια στην Κοινωνία των Εθνών.

Οι μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης των διενέξεων είναι ιεραρχικά ισότιμες μεταξύ τους. Τα κράτη μπορεί σε μία συγκεκριμένη διένεξη να χρησιμοποιήσουν όποια μέθοδο θέλουν ή συνδυασμό μεθόδων.

Επίσης μία μέθοδος, η διαπραγμάτευση, συνήθως εμφιλοχωρεί, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, σε όλες σχεδόν τις λοιπές, σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας. Η μόνη ίσως εξαίρεση σε αυτό είναι σε ορισμένες μεσολαβήσεις όταν οι σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών είναι τόσο τεταμένες ή υπάρχει μη αναγνώριση της άλλης πλευράς ώστε ο μεσολαβητής δεν επιχειρεί να φέρει τις δύο πλευρές στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων για να συζητήσουν με βάση τη λύση που τους προτείνει, όπως φάνηκε πολλές φορές σε διάφορες μεσολαβήσεις στο Κυπριακό (π.χ. μεσολάβηση Άτσεσον το 1964), στον νιγηριανό εμφύλιο πόλεμο του 1967-1969 (μεσολαβήσεις του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας και Αφρικανών ηγετών), στο Παλαιστινιακό ως τη διαδικασία του Όσλο, στον βοσνιακό εμφύλιο ή στην περίπτωση του

Κοσσόβου όπου μέχρι τέλους οι δύο πλευρές αν και στο ίδιο κτήριο στο Ραμπουγιέ (το 1999) δεν συνομιλούσαν απευθείας μεταξύ τους.

Οι μέθοδοι ειρηνικής επίλυσης των διαφορών διακρίνονται, στο σύνολο τους, με τρεις βασικούς τρόπους.

Η πλέον γνωστή συμβατική διάκριση είναι μεταξύ δικαστικών μορφών επίλυσης από τη μία και διπλωματικών μεθόδων από την άλλη. Οι δικαστικές είναι δύο, η διαιτησία και ο δικαστικός διακανονισμός. Όλες οι άλλες μέθοδοι είναι διπλωματικές, ακόμη και η συνδιαλλαγή που σε μορφή θυμίζει περισσότερο διαιτητικό δικαστήριο.

Μία άλλη διάκριση που προέρχεται κυρίως από τον κλάδο των Διεθνών Σχέσεων η οποία λέγεται επίλυση συγκρούσεων (*conflict resolution*)³² είναι μεταξύ «ενδογενών» και «εξωγενών» μεθόδων. Οι ενδογενείς είναι αυτές που αναλαμβάνουν τα ίδια τα άμεσα εμπλεκόμενα μέρη σε μία διένεξη. Όταν εμπλακεί και ένα τρίτο μέρος στη διαδικασία επίλυσης, τότε η ενδογενής γίνεται εξωγενής. Είναι προφανές ότι η πλέον ξεκάθαρη μορφή ενδογενούς μεθόδου είναι η διαπραγμάτευση, δηλαδή το πώς τα δύο μέρη συμιλούν μεταξύ τους χωρίς μεσολαβητές ή «επιδιαιτητές», όπως καμιά φορά λέγεται απαξιωτικά. Όλες οι λοιπές μέθοδοι είναι εξωγενείς με εξαίρεση τις καλές υπηρεσίες ή «διευκόλυνση» όπως είναι γνωστή τα τελευταία χρόνια, που βρίσκονται στο μεταίχμιο μεταξύ των δύο, αφού τον κύριο λόγο τον έχουν οι διμερείς διαπραγματεύσεις με υποβοηθητικό το ρόλο του τρίτου μέρους.

Μία τρίτη διάκριση που προέρχεται και αυτή από τον κλάδο της επίλυσης συγκρούσεων είναι εκείνη που τοποθετεί το σύνολο των διαδικασιών που αναφέραμε μέχρι τώρα στην κατηγορία των «επίσημων μορφών επίλυσης», υπό την έννοια ότι κινούνται στο αυστηρά διακρατικό επίπεδο, με την εμπλοκή αποκλειστικά των κρατών και των διεθνών (διακρατικών) οργανισμών, εννοείται μέσω των επίσημων εκπροσώπων τους. Η επίσημη αυτή διακριτική διαδικασία ονομάζεται «διπλωματία πρώτης τροχιάς» (*Track One diplomacy*) ή απλώς «πρώτη τροχιά», σε αντίθεση με τη «διπλωματία δεύτερης τροχιάς» (*Track Two diplomacy*), τη «δεύτερη τροχιά» ή αλλιώς «εναλλακτική διευθέτηση διαφορών» (*alternative dispute settlement*) με την οποία εννοείται η εμπλοκή ιδιωτών και όχι κρατικών ή διακρατικών εκπροσώπων. Η δεύτερη αυτή διαδικασία σπάνια είναι τελείως αυτόνομη. Συνήθως είναι επικουρική της πρώτης και εμφανίζεται κατά κύριο λόγο στο προ-διαπραγματευτικό διερευνητικό στάδιο.

---

³² Ο κύριο εμπνευστής της επίλυσης συγκρούσεων είναι ο John Burton.